

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Diplomová práce

2024

Eliška Kalinová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

**Modernita a gender: analýza životní a vztahové
spokojenosti v České republice**

Diplomová práce

Autorka práce: Eliška Kalinová

Studijní program: Sociologie

Vedoucí práce: PhDr. Ing. Petr Soukup, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30. 4. 2024

Eliška Kalinová

Bibliografický záznam

KALINOVÁ, Eliška. *Modernita a gender: analýza životní a vztahové spokojenosti v České republice*. Praha, 2024. 94 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ing. Petr Soukup, Ph.D.

Rozsah práce: 147 561 znaků včetně mezer

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá tím, jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost. Dále zkoumá, zda existují rozdíly v životní a vztahové spokojenosti v závislosti na pohlaví a jak jsou tyto rozdíly ovlivněny tradičními a moderními genderovými rolemi. Práce se rovněž zabývá vlivem podobnosti partnerů na vztahovou spokojenost a rozdíly ve vztahové spokojenosti mezi dvěma věkovými skupinami. Provedeno je též srovnání spokojenosti mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití. Zvolenou metodou je sekundární analýza dat Českého panelového šetření domácností (CHPS). Sestaveny byly dva modely mnohonásobné lineární regrese. Výsledky naznačují, že vztahová spokojenost má na životní spokojenost silnější vliv než spokojenost s prací. Pro muže je spokojenost s prací důležitější doménou ovlivňující životní spokojenost než pro ženy. Vliv spokojenosti se vztahem se ale dle pohlaví neliší. Důležitým zjištěním je, že celkově vyšší míra nesouhlasu s tradičními genderovými rolemi přispívá k vyšší vztahové spokojenosti, avšak u žen určité modernější postoje mohou spokojenost ve vztahu naopak snižovat. Analýza poukázala také na pozitivní vliv podobnosti partnerů, ale pouze v některých hodnotových postojích, a nikoliv v jejich úrovni vzdělání. Podobnost partnerů se celkově ukázala jako méně důležitá než individuální charakteristiky jednotlivce. Závěry potvrzují teoretické koncepty, z nichž práce vychází, konkrétně postmaterialismus R. F. Ingleharta, proměny modernizace A. Giddense a teorii druhé demografické tranzice Lesthaegheho a van de Kaa.

Abstract

This master's thesis deals with how the transformations of modernity and perceptions of gender roles shape partners' attitudes and influence their life and relationship satisfaction. Furthermore, it examines whether there are differences in life and relationship satisfaction depending on gender and how these differences are influenced by traditional and modern gender roles. The thesis also explores the influence of partner similarity on relationship satisfaction and how relationship satisfaction differs between two age groups. A comparison of satisfaction between married couples and couples in non-marital cohabitation is also performed. The chosen method is secondary data analysis of the Czech Household Panel Survey (CHPS). Two multiple linear regression models were constructed. The results indicate that relationship satisfaction has a stronger impact on life satisfaction than job

satisfaction does. For men, job satisfaction is a more important life domain influencing overall life satisfaction than for women. Nonetheless, the influence of relationship satisfaction on life satisfaction is not gendered. An important finding is that an overall higher level of disagreement with traditional gender roles contributes to higher relationship satisfaction; however, for women, certain modern attitudes may in fact decrease satisfaction with their relationship. The analysis shows a positive impact of partner similarity, but only in certain value attitudes and not in partners' level of education. Overall, partner similarity proved to be less important for satisfaction than individual characteristics of a person. In conclusion, this thesis confirms theoretical concepts which it draws from, specifically post-materialism by R. F. Inglehart, modernization transformations by A. Giddens, and the theory of the Second Demographic Transition by Lesthaeghe and van de Kaa.

Klíčová slova

Životní spokojenost, vztahová spokojenost, partnerství, gender, hodnotová proměna, podobnost partnerů

Keywords

Life satisfaction, relationship satisfaction, partnership, gender, value transformation, partner similarity

Title

Modernity and gender: analysis of life and relationship satisfaction in the Czech Republic

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce PhDr. Ing. Petrovi Soukupovi, Ph.D. za odborné konzultace a podporu. Velké díky patří také vedoucímu diplomového semináře Mgr. Tomášovi Dvořákovi, Ph.D. za cenné rady a ochotu kdykoliv pomoci. Ráda bych též poděkovala své rodině a partnerovi, kteří mi byli nesmírnou oporou při psaní této práce, měli trpělivost, a projevovali mi důvěru i ve chvílích, kdy jsem já sama pochybovala.

Obsah

Úvod	8
1 Teoretická část.....	10
1.1 Společenské změny v kontextu modernity	10
1.1.1 Strukturální rovina.....	10
1.1.2 Hodnotová rovina	12
1.1.3 Tradiční a moderní genderové role.....	14
1.2 Životní spokojenost	16
1.2.1 Konceptualizace životní spokojenosti	16
1.2.2 Faktory ovlivňující životní spokojenost	18
1.2.3 První studie: ochranná role blízkých vztahů.....	20
1.2.4 Vliv partnerství na spokojenost se životem: teorie selekce a kauzality	21
1.2.5 Vliv pohlaví na spokojenost	23
1.3 Vztahová spokojenost.....	25
1.3.1 Faktory ovlivňující vztahovou spokojenost.....	25
1.3.2 Genderové role ve vztahu	26
1.3.3 Podobnost partnerů	29
1.4 Manželství a nesezdané soužití.....	31
1.5 Partnerství v České republice	34
2 Metodologická část.....	36
2.1 Použité metody	36
2.1.1 Sekundární analýza.....	36
2.1.2 Lineární regrese	37
2.1.3 Předpoklady lineární regrese	38
2.2 Data.....	39

2.2.1	Charakteristika datového souboru	39
2.2.2	Popis proměnných a jejich úpravy.....	40
2.2.3	Výběr	43
3	Analytická část	45
3.1	Spokojenost se životem	46
3.1.1	Obecná evaluace modelu	47
3.1.2	Pozitivní a negativní vlivy	49
3.1.3	Práce a vztahy	49
3.1.4	Vliv pohlaví	50
3.1.5	Typ partnerství.....	51
3.1.6	Postoje vůči genderovým rolím.....	51
3.2	Spokojenost se vztahem.....	52
3.2.1	Obecná evaluace modelu	52
3.2.2	Pozitivní a negativní vlivy	55
3.2.3	Postoje k genderovým rolím.....	55
3.2.4	Vliv pohlaví	57
3.2.5	Podobnost partnerů	57
3.2.6	Typ partnerství.....	59
3.3	Generační rozdíly	59
4	Diskuse	64
4.1	Vliv charakteristik a postojů partnerů na spokojenost.....	64
4.2	Vliv pohlaví	66
4.3	Podobnost partnerů	67
4.4	Rozdíly mezi manželskými a nesezdanými páry.....	69
4.5	Rozdíly dle věkových skupin	69
	Závěr.....	71
	Summary.....	74

Seznam tabulek.....	78
Použitá literatura.....	79
Seznam příloh.....	87
Teze diplomové práce.....	88

Úvod

Historicky v sociálně-vědním výzkumu kvality života dominovala objektivní měřítka životní úrovně, jako je například příjem, zaměstnanost, přístup ke vzdělání nebo materiální statky. Avšak kvalita života pojednává jak o objektivních, tak subjektivních životních podmínkách jedince (Albert et al., 2010). V rámci rozšiřování výzkumu kvality života začíná sociologie upírat pozornost více k subjektivním ukazatelům. Mezi ty patří zejména životní spokojenost.

Jak najít v životě spokojenost a co činí člověka šťastným? V dnešní společnosti, která klade stále větší důraz na osobní uspokojení, tato otázka rezonuje nejen s mnoha lidmi, ale také s mnohými vědci. V kontextu nepřetržitých procesů modernizace, individualizace a rostoucího blahobytu se hledání spokojenosti stává alfou a omegou. Důležitou složkou spokojenosti jsou mezilidské vztahy, zejména ty partnerské. Změny, kterými společnost prochází, se zrcadlí i ve vztazích. Nejen v jejich podobě, ale taktéž povaze a významu, které v nich jednotlivci nalézají. V české sociologii se tématem životní spokojenosti a proměnami partnerství zabývá řada teoretických i empirických studií (Hamplová et al., 2022; Dudová 2005; Hamplová, 2004, Šťastná, a Palonciová, 2011). Nicméně chybí studie, které by zkoumali životní a vztahovou spokojenost vedle sebe současně na základě aktuálních dat.

Vzhledem k dostupné literatuře víme, že ženatí muži a vdané ženy se obecně těší lepšímu tělesnému i duševnímu zdraví a dožívají se vyššího věku, a to napříč Evropskými zeměmi (Murphy et al., 2007; Zueras et al. 2020; Estev et al. 2020; Franke a Kulu, 2017). V České republice tomu není jinak. Souhrnná výzkumná zpráva zaměřená na kumulativní efekty sociálního znevýhodnění na zdraví a kvalitu života zdůrazňuje rodinný stav jako jeden z nejdůležitějších prediktorů subjektivního i objektivního zdraví jedince (Hamplová et al., 2022). Vzhledem k těmto poznatkům vyvstává otázka, jakou roli hraje partnerství nejen na objektivní úrovni kvality života, ale taktéž v subjektivním pojetí individua – tedy v jeho životní spokojenosti. Pozornost je navíc potřeba věnovat nejen absenci či přítomnosti vztahu v životě jednotlivce, ale rovněž jeho vztahové spokojenosti.

Jak lidé jednají, jaké vztahy utvářejí a co je činí spokojenými vyvstává z reorganizace veřejné i soukromé sféry. V rámci hodnotových proměn zaznamenáváme posun směrem k větší rovnosti a nárůst individualismu. Tato práce reaguje na tyto společenské změny a

přináší vhléd do interakce mezi modernitou, proměnami partnerství a genderovými rolí. Teoreticky je tato práce rámována pomocí konceptů postmaterialismu R. F. Ingleharta, důsledků modernizace A. Giddense, a teorie druhé demografické tranzice Lesthaegheho a van de Kaa.

Hlavním tématem je, jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost. Dále, jaký je vliv pohlaví, a jakým způsobem ovlivňují rozdíly v hodnotových orientacích a ve vzdělání partnerů jejich vztahovou spokojenost. Zkoumány jsou též rozdíly mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití. V neposlední řadě je porovnáno hodnocení vztahové spokojenosti mezi dvěma věkovými skupinami. Cílem práce je poskytnout přehled o klíčových faktorech ovlivňujících životní a vztahovou spokojenost. Pro zodpovězení stanovených otázek byla využita sekundární analýza kvantitativních dat první vlny Českého panelového šetření domácností (CHPS) z roku 2015. Sestaveny byly dva modely mnohonásobné lineární regrese se závisle proměnnými životní spokojenost a vztahová spokojenost.

První část textu představuje hlavní teoretické koncepty a empirické studie, z kterých vyplývají hypotézy a které prostupují celou prací včetně závěrečné debaty. Po rešerši následuje popis metodologie, představení datového souboru, analýza dat, interpretace výsledků a diskuse. V závěru jsou shrnuty hlavní poznatky a limity výzkumu, stanovena je taktéž sociologická relevance a přínos této práce.

1 Teoretická část

Teoretická část této práce se zabývá hlavními teoriemi a koncepty týkajícími se partnerství a životní spokojenosti. Prvně je pozornost věnována společenským transformacím vyvolaným procesy modernizace. Druhá část kapitoly se věnuje konceptu celkové životní spokojenosti a zkoumá, jak partnerství ovlivňuje spokojenost se životem. Třetí část je zaměřena na vztahovou spokojenost, s akcentem na význam genderových rolí a podobnost mezi partnery. Ve čtvrté části jsou prezentovány současné debaty o manželství a nesezdaném soužití. Závěrečná část se věnuje proměnám partnerství v České republice.

1.1 Společenské změny v kontextu modernity

Proměny dnešní společnosti budou konceptualizovány skrze dva klíčové rozměry: strukturální změny a změny v hodnotovém systému. V kontextu životní a vztahové spokojenosti je na strukturální a sociodemografické rovině přednostně představen koncept druhého demografického přechodu (Second Demographic Transition) navržený Lesthaeghem a Van de Kaa a dále Beckerova teorie ekonomie manželství. Z hlediska proměn hodnot jsou předloženy teoretické přístupy Ronalda Ingleharta a Anthonyho Giddense, jejichž práce kriticky reflektují přechod k postmaterialismu, individualismus a proměnu partnerských vztahů.

1.1.1 Strukturální rovina

První demografický přechod pojednává o zvýšení porodnosti a snížení dětské úmrtnosti v kontextu společenských proměn 18. století. Naproti tomu druhý demografický přechod (SDT), koncept vyvinutý Lesthaeghem a Van de Kaa v roce 1986, se soustředí na změny v rodinných strukturách, dynamice sňatkového trhu a reprodukčním chování.

Dle Lesthaegheho (2014), SDT charakterizuje především systematické odkládání manželství a rodičovství, pokles porodnosti¹, nárůst alternativních forem partnerství a rozvodovosti, rodičovství mimo manželství, a vznik rodin s jedním rodičem – především ženami. Dle teorie SDT příčiny těchto změn korespondují s celkovou transformací struktury a hodnot společnosti. Tato transformace odráží kulturní posun k postmaterialismu a

¹ Jedním z nejvýznamnějších demografických trendů je pokles porodnosti, který padl pod úroveň tzv. replacement-level fertility který činí 2.1 dítěte na ženu.

depilarizaci v politických a náboženských sférách (Lesthaeghe, 2014). Konkrétně dochází k přesunu od naplňování základních materiálních potřeb k uspokojování potřeb "vyššího řádu", jako jsou seberealizace, individuální autonomie a expresivní hodnoty (ibid.). Klíčové jsou pro SDT sekularizace, nárůst individualismu, tolerance vůči druhým a hledání vlastní nezávislosti (Šťastná a Paloncyová, 2011).

Společenské změny druhé demografické tranzice se odvíjejí nejen od rostoucího blahobytu, ale jsou spojeny také se zavedením hormonální antikoncepce a sexuální revolucí. Ty přispěly ke snížení věku prvního pohlavního styku a zpochybnily model domácnosti s jediným živitelem a s ním související genderové dělby práce (Lesthaeghe, 2014). Tato situace vede k postupným posunům v rodinných vzorcích a změně dynamiky partnerských vztahů. Jelikož nyní neexistuje jeden jediný model rodiny, jak tomu bylo dříve, konkrétní podoba vztahu závisí na dohodě obou partnerů (Dudová, 2005).

Proměny v rodinných strukturách a vztazích mohou být také reakcí na ekonomické změny a proměny pracovního trhu, které mají dopad na životní rozhodnutí jednotlivců a jejich chování. V kontextu posunu od tradičního modelu nukleární rodiny pozorujeme zvýšenou ekonomickou nezávislost žen, charakterizovanou vyšší mírou zaměstnanosti a vyššími mzdami. Hlubší pohled na ekonomické aspekty rodinného života přináší Gary Becker (1973) se svou teorií ekonomie manželství a sňatkového trhu. Klíčovým prvkem Beckerovy teorie jsou výhody specializace v rámci vztahu. Podle této teorie manželství nejlépe funguje na principu efektivní dělby práce, kdy jeden partner převážně vydělává peníze díky své silnější pozici na pracovním trhu, zatímco druhý se více zaměřuje na domácí práce a péči o domácnost.

Přínos a výhody vztahu jsou určovány tím, jak efektivní toto rozdělení je. Přibližování ekonomické úrovně partnera a partnerky naopak komplikuje skloubení pracovních a rodinných povinností. Dle Beckerovy teorie dokonce rostoucí participace žen na pracovním trhu snižuje ženskou atraktivitu (Šťastná a Paloncyová, 2011). Některé závěry Beckerovy teorie jsou podpořeny empirickými výzkumy, jako je například práce Stutzer a Freye (2004), kteří argumentují tím, že větší příjmový rozdíl mezi manželi přináší vyšší životní spokojenost. Páry s dvojnásobným příjmem byly v této studii se svým životem méně

spokojeny než páry, kde jeden partner pracoval na plný úvazek a druhý buď nepracoval, nebo pracoval na úvazek částečný.

V dnešní době však význam Beckerovy teorie ekonomie manželství, která byla kdysi považována za klíčovou pro pochopení rodinných dynamik, upadá. V současnosti je manželství naopak chápáno spíše jako partnerství mezi dvěma rovnocennými jedinci, což koresponduje s klíčovými aspekty druhého demografického přechodu. Přestože byla socioekonomická odlišnost v minulosti vnímána jako zdroj životní spokojenosti, současné studie naznačují opak. Katrňák (2008) zdůrazňuje, že dnešní manželství jsou více založena na vzájemné náklonnosti než na ekonomických faktorech. Podle Poortmana a Kalmijna (2002) benefity specializace v manželství s časem klesají, což poukazuje na změnu v tom, jak partnerské vztahy fungují a co od nich lidé očekávají. Ve shrnutí, zatímco pozitivní efekt ekonomického rozdílu se snižuje, pro spokojené partnerství se stává klíčová narůstající rovnost mezi partnery.

1.1.2 Hodnotová rovina

Transformace společenských hodnot a struktur v důsledku modernizace a globalizace ovlivňuje individuální i kolektivní pohledy na (vnímanou) kvalitu života. Diskutovány budou v tomto ohledu práce R. F. Ingleharta a A. Giddense. Ty představují klíčové rámce pro diskusi toho, jak se hodnotové postoje odráží v životní a vztahové spokojenosti. Pozornost bude dále věnována tomu, jakým způsobem změny v hodnotových orientacích a organizace společnosti dopadají na vývoj partnerských vztahů.

V rámci teorie postmaterialismu Inglehart (1977) argumentuje, že zatímco do 70. let 20. století převládaly materialistické hodnoty, jako je například ekonomický růst a společenský řád, v rámci tzv. tiché revoluce sledujeme postupný posun k důrazu na kvalitu života. Tato postupná mezigenerační hodnotová proměna je zapříčiněna přechodem od industrialismu k postindustrialismu a umožněna mimořádně vysokým ekonomickým blahobytem v západních společnostech (Inglehart, 1977). Materialismus dává prostor hodnotám postmateriálním. Lidé se více zajímají o své momentální potřeby než o věci, které se zdají dlouhodobé, vzdálené nebo neohrožující.

Důraz je kladen na hodnoty, jakou jsou lidská práva, ochrana životního prostředí, svoboda projevu, rovnost mezi pohlavími či osobní autonomie (Inglehart, 1977). Tento posun v hodnotových orientacích má zásadní dopad na společenské normy, politické postoje a osobní priority. I v kontextu 21. století Abramson (2011) na empirických datech obhájí platnost hlavní teze postmaterialismu o souvislosti ekonomického blahobytu a nárůstu postmaterialistických hodnot. V kontextu životní a vztahové spokojenosti lze na základě teorie postmaterialismu tvrdit, že lidé začínají více vyhodnocovat kvalitu života na základě osobního uspokojení a vzájemných vztahů než hmotného zabezpečení.

Giddens teoretizuje modernitu skrze koncepty jako jsou dislokace, globalizace a reflexivita. Modernizační procesy redefinují nejen tradiční sociální struktury a instituce ale také vztahy, které lidé mají mezi sebou. Dle Giddense (2010) moderní abstraktní systémy neposkytují styčné body, k nimž by se jedinec mohl vztahovat. V rámci rozšiřování abstraktních systémů se transformují osobní vztahy a lidé se více obrací k vlastnímu já. Moderní vztahy jsou dle Giddense (2010: 110) charakterizovány nutností utváření vzájemné důvěry, jež vyžaduje „vzájemný proces sebeotevírání“. Důvěra mezi partnery vychází mimo jiné ze „sebeobjevování“ a hledání vlastní identity, jednoho z hlavních předmětů reflexivní modernity (ibid.: 111).

Lidé obrací pozornost od důvěry v sociální struktury a instituce ve prospěch hlubších, osobnějších spojení. V tomto prostředí se moderní vztahy již neopírají pouze o tradiční závazky. Naopak, jsou více orientovány dovnitř a založeny na vzájemné důvěře, citech, osobním uspokojení a hledání a sdílení vlastní identity mezi partnery. Jak vysvětluje Dudová (2005), v moderní společnosti se ověřování identity odehrává primárně skrze blízké citové vztahy. V tomto ohledu rodina a partnerský vztah utvářejí podmínky, v nichž aktéři mohou objevovat sebe sama. Vztah je primárním místem „konstrukce a ověřování osobní identity“ (Dudová, 2005). Tyto idey vyzdvihuje též teorie F. de Singlyho, která tvrdí, že láska je v dnešní společnosti zásadním vzorem sociální vazby (ibid.).

V moderních individualistických společnostech dle Giddense (1992) existují dva centrální koncepty, které vysvětlují, jak lidé vnímají vztahy a lásku: čistý vztah (pure relationship) a spolu-plynoucí láska (confluent love). Čistý vztah představuje ideál, o který v dnešní době majorita párů usiluje. Je udržován pro vzájemnou spokojenost a uspokojení

obou partnerů, nikoli kvůli vnějším tlakům, jako jsou ty sociální, ekonomické nebo reprodukce (Giddens, 1992). Dále, čistý vztah je založen na svobodné volbě, rovnosti, komunikaci a emocích. Partneři sdílejí svá očekávání, touhy a obavy, což posiluje vzájemné porozumění a důvěru. V čistém vztahu panuje spolu-plynoucí láska. Pojem spolu-plynoucí láska pojednává o dynamičnosti vztahů, jejich proměnlivosti a otevření se partnerovi. Čistý vztah trvá pouze tak dlouho, dokud se oba partneři cítí naplněni. Povaha vztahu se odvíjí od požadavků obou partnerů, a toho, co považují za důležité. Dudová (2005) zdůrazňuje, že skrze kontinuální dialog si v takovém vztahu partneři pomáhají navzájem realizovat reflexivní projekt sebe sama. Giddensovo zarámování lásky skrze tyto dva koncepty odráží moderní požadavky na autonomii a osobní růst, a zároveň vyzdvihuje důležitost intimity a blízkosti.

Tento přístup k partnerským vztahům je odrazem širšího kulturního posunu k většímu zaměření na individualismus a seberealizaci. Van de Kaa poukazuje na změny v rodinném a partnerském chování v rámci teorie SDT, zatímco Inglehart představuje teorii postmaterialismu a tichou revoluci. Jak shrnují Šťastná a Palonciová (2011), přestože se pojmenování liší, jedná se o sesterské teorie popisující tutéž diskontinuitu v hodnotové orientaci. Současně, transformace intimity, jak ji popisuje Giddens, se významně prolíná s postmateriálními hodnotami, o nichž referuje Inglehart.

1.1.3 Tradiční a moderní genderové role

Genderové role lze charakterizovat jako očekávání, zájmy, postoje, a chování, které jsou v dané společnosti považovány za „mužské“ nebo „ženské“. Zatímco pohlaví se vztahuje k biologickému aspektu bytí ženou, nebo mužem, gender je závislý na genderové identitě jedince a jejich naučené genderové roli (The Editors of Salem Press, 2011). Přestože se do jisté míry genderové role odvíjí od pohlaví, nejsou pevně dané. Ba naopak, jsou sociokulturně vymezené a v rámci dané společnosti navíc proměnlivé v čase. V západních společnostech se debaty zaměřují především na rozdíl mezi tradičními a moderními, tedy více rovnostářskými, genderovými rolemi.

Tradiční a moderní genderové role představují dva rozdílné přístupy k očekáváním ohledně toho, jak mají muži a ženy jednat. Tradiční genderové role bývají často v souladu s

biologickými faktory a reprodukčními rolemi. Již v průběhu socializace dítěte bývají chlapci často povzbuzováni k tomu, aby se stali silnými, dominantními a úspěšnými, zatímco tradiční genderové role pro dívky je ustanovují naopak jako citlivé, pasivní, emocionální a zajímající se o domov a rodinu (The Editors of Salem Press, 2011). Současně jsou tradiční genderové role úzce spojeny s modelem nukleární rodiny, kde jsou muži primárními živiteli a ženy zodpovědné za domácnost a péči o děti (Fine-Davis, 2016). Do druhého demografického přechodu byla v západních zemích účast žen na pracovním trhu značně limitována a společenské normy často omezovaly jejich pracovní příležitosti, zejména po svatbě. Na reprodukci a výchovu dětí se pohlíželo převážně jako na ženskou roli, proto i povinnosti v domácnosti a péče o děti byly zřetelně rozděleny, přičemž většinu těchto úkolů zastávaly ženy.

Současné studie však poukazují na trend směrem k méně tradičním postojům k genderovým rolím v průběhu času. K zásadní změně paradigmatu v Evropě a Severní Americe dochází zhruba ve druhé polovině 20. století. Posun k více rovnostářským rolím byl zapříčiněn zejména lepšími příležitostmi v oblasti vzdělání a práce, dostupností antikoncepce a úspěchy feministického hnutí (Mackey a Immerman, 2005). Změny v genderových rolích a rodinných strukturách se dále vyvíjely i během 21. století v závislosti na měnících se společenských normách a sociodemografických změnách. Na hodnotové rovině tento trend zmiňuje rovněž Giddens (1992), který argumentuje, že modernita přináší vyšší rovnost mezi partnery.

Některé empirické studie nicméně poukazují, že navzdory obecnému trendu poklesu tradičních postojů k genderovým rolím, se relativní převaha různých rovnostářských hodnot mezi zeměmi výrazně liší. Knight a Brinton (2017) zpochybňují předpoklad, že postoje k genderovým rolím odpovídají jednoduchému kontinuu od tradičního k rovnostářskému a představují čtyři odlišné třídy postojů k genderovým rolím. Zaprvé, tradiční třída, která

zastává konvenční názory na role žen a mužů. Ta zdůrazňuje genderový esencialismus² a mužské prvenství³, přičemž věří, že primární odpovědnost žen je v domácím prostředí.

Zadruhé, liberální egalitarismus – největší třída, která vyobrazuje typickou představu genderové rovnosti. Podporuje ne-esencialistické názory, účast žen na pracovním trhu, a odmítá prvenství mužů. Zatřetí, egalitární familismus – tato třída kombinuje podporu tradičních rodinných hodnot a účast žen na pracovním trhu. Začtvrté flexibilní egalitarismus – třída která zastává jak tradiční role žen v domácnosti, tak jejich účast na pracovním trhu, ale nestaví jednu možnost nad druhou. Ve shrnutí, linie mezi tradičními a rovnostářskými (moderními) postoji vůči genderovým rolím není jasně daná. V následující části práce budou popsány koncepty životní a vztahové spokojenosti.

1.2 Životní spokojenost

1.2.1 Konceptualizace životní spokojenosti

Životní spokojenost představuje subjektivní měřítko kvality života a nepanuje proto jednoznačný konsensus, jak tento koncept teoretizovat, měřit, či interpretovat. Často se v odborné literatuře setkáváme se širší kategorií subjektivního blaha, kam je zařazována životní spokojenost na straně jedné a štěstí na straně druhé (Denier a Lucas, 2004). V této konceptualizaci je životní spokojenost považována za "kognitivní kategorii", zatímco štěstí je označováno jako "afektivní kategorie" (Hamplová, 2004: 12). Životní spokojenost představuje kognitivní evaluaci, která vychází z naplnění jedincových tužeb, cílů, nadějí, ale také sociálního srovnávání s klíčovými referenčními skupinami (Blekesaune, 2016). Životní spokojenost je závislá na řadě různých faktorů od osobnostních charakteristik, fyzického a duševního zdraví, až po sociokulturní a ekonomické okolnosti. Vedle toho existuje štěstí, které je vnímáno jako emoční stav a "afektivní evaluace", jež závisí na fyziologických reakcích jedince na životní situace (Blekesaune, 2016). Ve shrnutí, zatímco životní spokojenost reprezentuje kognitivní vyhodnocení (ne)naplnění vlastních předpokladů a cílů, pocit štěstí odráží emotivní hodnocení odvozené z pozitivních a negativních emocí.

² Genderový esencialismus (z anglického gender essentialism) předpokládá, že muži a ženy mají základní neměnnou „esenci“, kdy například ženy jsou vnímány jako přirozeně kompetentnější v péči a sociálních interakcích, zatímco muži jsou kompetentnější v mechanických nebo manažerských dovednostech (Newman et al., 2011)

³ Mužské prvenství (z anglického male primacy) je víra, že muži jsou přirozeně dominantní a zasluhují vyšší status, než ženy (Charles a Grusky, 2004).

Životní spokojenost můžeme rozdělit na dva základní typy. Rozlišujeme mezi celkovou životní spokojeností a životní spokojeností ve specifických doménách, například spokojeností ve vztahu nebo s prací. Albert et al. (2010) představují dva modely, jak vnímat vztah celkové životní spokojenosti a spokojeností s konkrétními doménami života. Dle bottom-up modelu (zdola nahoru) je hodnocení celkové životní spokojenosti závislé na spokojenosti s konkrétními doménami. Naopak, dle top-down modelu (shora dolů), má každý člověk tendenci hodnotit život konkrétním způsobem, kde celková životní spokojenost je spíše osobnostní rys, který následně ovlivňuje spokojenost s konkrétními životními doménami. Autoři argumentují, že nelze vyvrátit ani jeden z modelů, ba naopak, je nutné počítat s oběma procesy najednou.

Dále můžeme rozlišovat mezi celkovou životní spokojeností a prožívanou pohodou neboli momentálním blahem. Oba koncepty spolu souvisí, nicméně reagují odlišně na kontextuální faktory. Globální životní spokojenost je stabilní orientace, která je méně ovlivněna přechodnou náladou a více závislá na trvalých známkách úspěchu (Schwarz & Strack, 1999). Oproti tomu prožívaná pohoda odráží každodenní život, je proto silně ovlivněna bezprostředními okolnostmi, činnostmi a emocemi (Schwarz & Strack, 1999).

Různé konceptualizace životní spokojenosti spolu sdílejí jedno společné – subjektivní charakter. Jak píše Hamplová (2004: 13), „lidé jsou spokojeni tehdy, pokud se tak cítí nebo pokud o sobě říkají, že se tak cítí“. Lidé vnímají svou spokojenost skrze své osobní prožívání nebo prostřednictvím slovního vyjádření svých pocitů. Životní spokojenost se proto odvíjí od subjektivního hodnocení jednotlivce. Subjektivní vnímání jednotlivce se samozřejmě může lišit od objektivní reality (Albert et al., 2010). Lidé rozumí světu kolem sebe a sobě samému na základě svých kulturních, historických a osobních zkušeností. Individuální interpretace životní spokojenosti je proto do značné míry ovlivněna sociálními normami, kontextem, hodnotami a zkušenostmi každého člověka.

Studie zkoumající životní spokojenost, například Carr et al. (2014), doporučují zkoumat souvislost mezi kvalitou života na straně jedné a celkovou životní spokojeností spolu s prožívanou (momentální) pohodou na straně druhé. Jiné studie zase pro komplexnější porozumění doporučují využití baterie vícero otázek ohledně životní spokojenosti (Denier a

Lucas, 2004). Nicméně, v mnoha průzkumech se životní spokojenost měří pomocí jediné jednoduché otázky: nakolik se respondent cítí spokojen se svým životem nebo s určitým aspektem života (Keizer, R. & Komter, 2015; Stutzer, & Frey, 2006; Albert et al., 2010; Hamplová, 2004).

Celkově tato práce chápe životní spokojenost jako subjektivní kategorii, která je poměrně stabilní v čase a vychází ze sebehodnocení životní situace jednotlivce. V závislosti na literatuře a empirických datech, se kterými tato práce pracuje, budou zkoumány dvě formy spokojenosti: celková životní spokojenost a spokojenost se vztahem.

1.2.2 Faktory ovlivňující životní spokojenost

Existuje široká škála faktorů, které životní spokojenost přímo i nepřímo ovlivňují. Řadíme mezi ně psychologické, společenské, ekonomické ale i biologické aspekty života. Zároveň je životní spokojenost závislá na pozitivních a negativních událostech, které se odehrávají v blízkosti doby jejího měření. Diener a Lucas (2004) argumentují, že velké životní události, jako je například svatba, rozvod, nebo ztráta zaměstnání, mohou momentálně vést k odpovídajícímu zvýšení nebo snížení úrovně životní spokojenosti. Jiné studie naopak naznačují, že konkrétní události a dočasné faktory mají na úroveň životní spokojenosti pouze minimální vliv. Ze závěrů metaanalýzy Schimmacka a Oishiho (2005) vyplývá, že dlouhodobé faktory mají větší vliv na hodnocení životní spokojenosti než ty přechodné. Současně, Denier a Lucas (2004) shrnují, že lidé mají tendenci se při posuzování spokojenosti spoléhat napříč životem na tytéž informace.

Na základě těchto poznatků lze tvrdit, že faktory ovlivňující životní spokojenost jsou spíše stabilní, dlouhodobé, a trvalé nežli krátkodobé, momentální a přechodné. Mezi krátkodobé faktory lze zařadit například nálady a emoce. Jejich účinky na hodnocení životní spokojenosti bývají často slabé (Eid a Denier, 2004). Tím dochází k určité stabilitě životní spokojenosti v průběhu času. Ze sociologického pohledu je proto adekvátní životní spokojenost vnímat a měřit ve vztahu k dlouhodobým charakteristikám jednice, jako jsou například socioekonomické faktory nebo hodnotové orientace.

Dlouhodobé ukazatele životní spokojenosti můžeme rozdělit do několika skupin. Dvě hlavní roviny jsou sociální vztahy a socioekonomická situace jednotlivce. Na

socioekonomické rovině přispívají k celkové životní spokojenosti zejména zaměstnanecký status a spokojenost s prací. Práce znamená pro mnohé lidi nejen zdroj příjmu, ale také způsob seberealizace a zdroj sociálního postavení. Jak vysvětlují Keizer a Komter (2015), práce je důležitým aspektem identity a je úzce spojena s pocitem naplnění vlastních cílů.

Životní spokojenost není ovlivněna pouze objektivní finanční situací, ale především subjektivní evaluací vlastního postavení ve společnosti (Albert et al., 2010). Studie zároveň poukazují na to, že vliv materiální situace jedince na spokojenost se životem je silnější na nižších ekonomických pozicích (Biswas a Diener, 2008 citováno dle Albert et al., 2010). Spokojenost s prací má tedy přímý vliv na celkovou životní spokojenost.

Na úrovni sociálních vztahů může být životní spokojenost posuzována zejména v rámci spokojenosti s rodinnými vztahy a spokojenosti s partnerským životem (Garcia, 1999 citováno dle Nadolu, 2020). Kvalita vztahu má významný vliv na životní spokojenost. Jak tvrdí Waldinger a Schulz (2023), autoři nejdelší vědecké studie o pocitu štěstí, nejvýznamnějším faktorem pro spokojený život jsou mezilidské vztahy. Čím silnější vazby a kvalitnější vztahy lidé mají, tím jsou šťastnější, spokojenější a považují svůj život za plnohodnější. Spokojenost v partnerských vztazích proto významně přispívá k celkové spokojenosti člověka. Na základě těchto poznatků lze formulovat první hypotézu. Tato hypotéza se opírá o předpoklad, že jak spokojenost s prací, tak spokojenost se vztahem jsou dva klíčové komponenty, které přispívají k celkové životní spokojenosti jedince.

H1: Celková životní spokojenost souvisí se spokojeností s prací a se vztahem. Vyšší spokojenost s prací (H1A) a vyšší spokojenost se vztahem (H1B) vedou k vyšší celkové životní spokojenosti.

Současně, není pochyb, že životní spokojenost je vedle socioekonomických faktorů a spokojeností s mezilidskými vztahy ovlivněna také osobnostními charakteristikami, a duševním a tělesným zdravím. Jelikož se tato práce ale řadí mezi sociologické, a nikoliv psychologické, osobnostní faktory nebudou předmětem diskuse a analýzy. Následující část práce blíže popíše vliv rodinných a partnerských vztahů na životní spokojenost.

1.2.3 První studie: ochranná role blízkých vztahů

Konceptuální počátky zkoumání vlivu rodinných vztahů na kvalitu života sahají až k tradičnímu sociologickému dílu Emila Durkheima *Sebevražda* (1897). Tuto práci lze považovat za základní prvek předpokladu, že blízké vztahy poskytují nejen emocionální a sociální podporu, ale také ekonomickou a instrumentální oporu, která má pozitivní vliv na fyzické a emocionální zdraví jedince. Při analýze míry sebevražd Durkheim pracoval s koeficientem zachování (coefficient of preservation), který porovnával tendence k sebevraždě sezdaných a nesezdaných osob stejného věku a pohlaví (Thompson, 2012). Zde Durkheim zdůraznil komplexní interakce mezi domácím prostředím, rodinným stavem a celkovou životní spokojeností. Na základě tohoto koeficientu Durkheim formuloval několik pravidel.⁴ Obecně lze konstatovat, že tato pravidla poukazují na výhody manželství oproti svobodnému životu, přičemž neopomíjí vliv věku, pohlaví a společenských norem.

Durkheim patřil mezi první sociology, kteří přispěli k pochopení vztahu mezi partnerstvím a kvalitou života. V rámci vysvětlení manželské imunity vůči sebevraždě jeho výzkum zdůraznil dva klíčové faktory: manželskou selekci a vliv domácího prostředí (Thompson, 2012). Manželská selekce poukazuje na prostý fakt, že ne každý, kdo chce uzavřít manželství ho skutečně uzavře. Platí zde automatická selekce, která upřednostňuje jedince s určitými kvalitami zdraví, bohatstvím nebo morálkou. Primární příčina jevu ale spočívá dle Durkheima v charakteru domácího prostředí, kde rodinné vazby neutralizují sebevražednost (ibid.).⁵ Durkheim poukázal na ochranný efekt manželství, s kterým pracuje majorita novodobých studií. Ten je dle Durkheima závislý na pohlaví, věku, (ne)přítomnosti dětí, a dalších sociodemografických faktorech (ibid.).

⁴ Pravidla jsou následující: předčasná manželství zvyšují tendence k sebevraždě, zejména u mužů; od 20. roku věku mají sezdaní lidé vyšší koeficient zachování ve srovnání se svobodnými jedinci; koeficient zachování pro sezdané osoby ve srovnání se svobodnými se liší na základě pohlaví, přičemž zvýhodněné pohlaví závisí na konkrétních společenských normách; ovdovění snižuje koeficient zachování u obou pohlaví, ale obecně jej zcela neeliminuje; ovdovělí jedinci mají vyšší míru sebevražd než sezdaní, ale obecně nižší než svobodní jedinci (Thompson, 2012). Koeficient zachování pro ovdovělé osoby, stejně jako pro vdané nebo ženaté osoby, se liší podle pohlaví a zvýhodněné pohlaví opět závisí na společenských normách.

⁵ Rodinné prostředí zahrnuje dva prvky: manželský pár na straně jedné a rodinu včetně dětí na straně druhé (Thompson, 2012).

1.2.4 Vliv partnerství na spokojenost se životem: teorie selekce a kauzality

Durkheimova analýza položila základ dvěma dominantním teoriím, které se používají při výzkumu partnerských vztahů a kvality života dodnes: teorie selekce a kauzality. Selekcce naznačuje, že do manželství mají vyšší šanci vstoupit lidé, kteří jsou již ze své podstaty zdravější a šťastnější (Hamplová, 2012). Kauzalita tvrdí, že samotné partnerství zvyšuje kvalitu života a poskytuje určitou ochranu (Franke a Kulu, 2017). Otázka, zda jsou lidé spokojenější díky partnerství, nebo zda si spokojení lidé spíše najdou partnera, je složitá. Následující část práce se bude věnovat hlubšímu rozboru teorií selekce a kauzality a jejich vlivu na životní spokojenost.

Zastánci teorie selekce tvrdí, že vyšší kvalita života a spokojenost je příčinou výběru zdravějších a socioekonomicky stabilnějších jedinců do vztahu. Při uzavírání partnerství dochází k pozitivní selekci zdravějších a bohatších jedinců a negativní selekci, tedy vyloučení, méně zdravých nebo deviantních jedinců (Zueras et al. 2020). Šance na manželství zvyšuje lepší tělesné a duševní zdraví, chování spjaté se zdravým životním stylem⁶ nebo vyšší socioekonomický status.

Dále Guner et al. (2018) zdůrazňují, že vztah mezi manželstvím a lepším zdravím je důsledkem selekce partnerů především v mladším věku. Vysvětlení je založeno na předpokladech evoluční biologie, kdy lidé s určitými psychologickými a tělesnými vlastnostmi jsou považováni za více atraktivní a žádoucí. Gonalons-Pons a Schwartz (2017) upozorňují na socioekonomickou selekci, kdy muži a ženy hledají finančně dobře zajištěné partnery. Teorie selekce se tedy zaměřuje na to, kdo se pravděpodobněji ožení nebo vdá, a jaké charakteristiky tito lidé mají.

Vedle teorie selekce stojí kauzální teorie, která zkoumá přímé dopady partnerství na kvalitu života a životní spokojenost. Dle této teorie partnerství přináší psychologické a socioekonomické výhody a chrání před vnějšími riziky. Partnerství odrazuje od rizikového a zdraví škodlivého chování, pomáhá lépe zvládat stres a poskytuje emocionální, zdravotní a finanční podporu (Franke a Kulu, 2017). Studie ukazují, že manželství také podporuje

⁶ Například Franke a Kulu (2017) poukazují na nižší šance na manželství u lidí, kteří jsou obézní, pijí často alkohol nebo užívají drogy.

zdravý životní styl, jako je fyzická aktivita nebo nekuřáctví, což má přímý pozitivní dopad na tělesné zdraví jednotlivce (Bourassa et al., 2019). Manželství navíc přispívá ke spokojenosti díky každodenním interakcím, vzájemné podpoře ve stresových situacích nebo sexuální a emocionální intimitě (Perelli-Harris et al. 2019; Gattig a Minkus, 2021; Franke a Kulu, 2017; Carr a Springer, 2010).

Dlouhodobé partnerství přináší nejen emocionální, ale i materiální výhody. Mezi ty patří například sdílení domácnosti, rozšířená síť kontaktů a společné úspory a finance (Perelli-Harris et al. 2019). Gattig a Minkus (2021) poukazují na skutečný pozitivní vliv manželství na životní spokojenost. Autoři argumentují tím, že při srovnání životní spokojenosti manželských a nemanželských párů, dochází ke zvýšení spokojenosti v čase uzavření manželství (Gattig a Minkus, 2021). Perelli-Harris et al. (2021) potvrzují tento efekt i při porovnání životní spokojenosti lidí v manželství a v nesezdaném soužití. Perelli-Harris et al. (2021) ale tvrdí, že tento efekt není univerzální, nýbrž závislý na společenském a geografickém kontextu.

Na jednu stranu pozorujeme proces selekce, kdy zdravější, společensky lépe postavení a spokojenější jedinci si s větší pravděpodobností nacházejí partnera. Současně kauzální teorie odkrývá specifický ochranný prvek partnerství. Zdůrazňuje, že rozdíly ve spokojenosti se životem mohou být známkou dlouhodobé akumulace majetkových, sociálních, zdravotních a duševních benefitů života s partnerem.

Výše nastíněné debaty nastiňují, jak významně vztahy ovlivňují životní spokojenost. Teorie selekce a kauzality naznačují, že nejen vlastnosti jedinců při vstupu do partnerství, ale i samotné partnerství mají zásadní vliv na kvalitu života a spokojenost. Význam mezilidských vztahů, zejména těch partnerských, je zásadní pro celkovou životní spokojenost a ovlivňuje ji na mnoha rovinách. Zmíněné přínosy partnerství přináší do popředí otázku nejen jakým způsobem vztahy přispívají k životní spokojenosti, ale také zda vliv vztahové domény převažuje nad pracovní doménou.

Přestože spokojenost s prací a spokojenost se vztahem jsou považovány za dvě klíčové složky životní spokojenosti, tyto dva faktory nemají stejnou váhu. Mnoho studií prokazuje silný pozitivní vztah mezi prací a životní spokojeností. Výzkumy ale naznačují,

že zatímco práce přispívá k životní spokojenosti, mezilidské vztahy hrají ve spokojenosti jednotlivce primární roli (Waldinger a Schulz, 2023).

I když je práce důležitým zdrojem seberealizace a poskytuje materiální zabezpečení, kvalitní mezilidské vztahy mají pro jedince hlubší význam a přispívají k pocitu sounáležitosti a pocitu štěstí ve větší míře. Tento názor podporuje také výzkum Dienera a Seligmana (2004), který zdůrazňuje, že silné sociální vazby jsou jedním z nejsilnějších prediktorů životní spokojenosti. Podobně, Inglehartem argumentovaný přechod od materiálních k postmateriálním hodnotám zdůrazňuje posun od vnějších, hmotných aspektů života k většímu zaměření na osobní spokojenost a seberealizaci. V tomto světle kvalitní mezilidské vztahy představují základní pilíř pro dosažení vyšší životní spokojenosti, která se neodvíjí primárně od profesního statusu či hmotného zabezpečení.

Oproti práci mohou vztahy, a především partnerské vztahy, nabízet hlubší úroveň podpory a uspokojení. Adams et al. (2016) zdůrazňují, že sociální a emoční podpora může tlumit negativní dopad stresu a deprese na životní spokojenost. Jelikož si partneři vzájemně nabízejí silnou oporu, šťastné manželství dokonce prokazatelně přispívá k lepšímu psychickému zdraví (Liu et al., 2013). Zde lze aplikovat Giddensův koncept čistého vztahu, který poukazuje na to, že moderní vztahy nabízejí prostor pro uspokojení a sebe-realizaci. Jak popisují Liu et al. (2013), kvalita a hloubka partnerského vztahu, včetně pocitu blízkosti, důvěry a vzájemné podpory, mají bezprostřední pozitivní dopad na denní emoční stav a dlouhodobou životní spokojenost jedince. Navržena je proto druhá hypotéza H2, která zdůrazňuje, že spokojenost se vztahem hraje pro celkovou životní spokojenost jedinců významnější roli nežli aspekty profesní.

H2: Celková životní spokojenost souvisí více se spokojeností se vztahem než spokojeností s prací.

1.2.5 Vliv pohlaví na spokojenost

Rozdílné sociální role, kulturní očekávání a osobní zkušenosti mužů a žen ovlivňují jejich celkovou životní spokojenost a spokojenost v partnerských vztazích. Empirické výzkumy naznačují, že ačkoli se úroveň životní spokojenosti mezi pohlavími příliš neliší (Hamplová, 2004), faktory ovlivňující tuto spokojenost a jejich intenzita se lišit mohou. Pohlaví může

ovlivňovat které faktory a jak silně ke spokojenosti jednice spějí. V rámci postmaterialistické transformace hodnot (Inglehart, 1977), se společnost posouvá od prioritizace materiálních potřeb k potřebám spojeným s kvalitou života a sebe-uspokojením. Zde mohou genderově specifické role ovlivňovat způsob hledání identity a to, v jakých doménách života muži a ženy spokojenost čerpají.

Způsob hledání identity a osobní rozvoj se pro muže a ženy historicky a kulturně liší. Ženy dle tradičních genderových rolí přikládají větší význam mezilidským vztahům a jsou více orientovány na domácnost. Empirické výzkumy poukazují, že i nadále ženy pracují více hodin v domácnosti, více pečují o členy rodiny a zažívají více konfliktů mezi prací a rodinou než muži (Perrone-McGovern et al., 2014). Ženy také bývají více nespokojené s rovnováhou rozdělení domácích prací a péčí o rodinu a pocítují oproti mužům v domácnosti více stresu (Perrone-McGovern et al., 2014). Celkově, sociální normy kladou na ženy vyšší nároky a očekávání ohledně jejich role v partnerském vztahu a domácnosti.

Konflikt mezi prací a rodinou je ovlivněn kulturním kontextem, přičemž v individualistických společnostech může mít tento konflikt silnější negativní dopad na jedince než ve společnostech kolektivistických (ibid.). Historicky podmíněná specializace a větší časová investice žen do domácích prací a péče, a to i mezi rovnostářsky smýšlejícími partnery, normalizuje větší zapojení ženy do chodu domácnosti a minimalizuje nerovnoměrnou dělbu práce jako zdroj nespokojenosti v partnerství (Qian a Sayer, 2016). Na základě většího ukotvení a orientace ženy na vztah, rodinu, a domácnost může vztahová spokojenost mít větší vliv na celkovou životní spokojenost u žen než u mužů. Navržena je třetí hypotéza H3.

H3: Oproti mužům bude u žen celková životní spokojenost více ovlivněna vztahovou spokojeností.

Přestože ženy již nemusí být, a do velké míry také nejsou, ekonomicky závislé na svých mužích, stále roli živitele rodiny zaujímají převážně muži. Na jednu stranu zastoupení žen na pracovním trhu roste, na druhou stranu ale rozdíly v placené a neplacené práci mužů a žen stále přetrvávají (Waddell et al., 2021). Muži jsou častěji hodnoceni na základě svých úspěchů v práci a schopnosti materiálně zajistit rodinu. To může tvořit důležitý aspekt jejich

identity a sebevědomí. Doména práce proto může pro muže představovat významnější zdroj životní spokojenosti v důsledku sociálně konstruovaných očekávání, hodnot a míst pro sebe-naplnění spojených s tradiční mužskou rolí. Navíc, Burnett et al. (2012) upozorňují, že organizační očekávání a nastavení v západních společnostech rámuje muže jakožto živitele na úkor jejich role otců. Současně studie také argumentují, že muži pociťují z práce více stresu než ženy (Perrone-McGovern et al., 2014). Formulována je proto čtvrtá hypotéza H4.

H4: Oproti ženám bude u mužů celková životní spokojenost více ovlivněna spokojeností s prací.

1.3 Vztahová spokojenost

Do celkové životní spokojenosti se propisuje nejen to, zda jedinec partnera má, nebo ne, ale také do jaké míry je se svým vztahem spokojen. Spokojené partnerské vztahy přispívají nejen k vyšší míře spokojenosti se životem ale celkově k vyšší kvalitě života a lepšímu zdraví. Vedle celkové životní spokojenosti se tato práce proto zabývá také spokojeností ve vztahu. Nadolu (2020) definuje vztahovou spokojenost jako subjektivní hodnocení konkrétních složek partnerství, které reflektuje dlouhodobou celkovou spokojenost v partnerském vztahu.

Celková spokojenost se životem a vztahová spokojenost jsou dva vzájemně související koncepty. V rámci top-down perspektivy studie Diener et al. (1999) poukazuje na to, že lidé, kteří jsou obecně se svým životem spokojenější, mají také uspokojivější vztahy se svými partnery. V rámci bottom-up perspektivy byl efekt spokojenosti se vztahem na celkovou životní spokojenost taktéž prokázán (Albert et al., 2010).

1.3.1 Faktory ovlivňující vztahovou spokojenost

Vztahová spokojenost se odvíjí od řady faktorů. Psychologické výzkumy ukazují, jak osobnostní charakteristiky předpovídají spokojenost ve vztahu prostřednictvím vlivu schémat chování jednotlivců a vnímání jejich partnerů. Mimo osobnostní rysy ovlivňují spokojenost ve vztahu také dynamika vztahu a interpersonální chování vyvolané během interakcí mezi partnery. Nejsilnější vliv na vztahovou spokojenost mají v tomto ohledu projevy vřelosti a blízkosti, jež vychází z běžného kontaktu mezi partnery (Ault a Lee, 2016).

Důležitou roli v povaze každodenních interakcích hrají individuální hodnoty a postoje. Jak tvrdí studie Ponizovskiy et al. (2019), hodnoty a postoje motivují chování aktérů a jsou jeho spolehlivými prediktory. Dynamika vztahu a spokojenost ve vztahu je proto z velké části závislé na hodnotách a postojích, které lidé zauímají (Gaunt, 2006; Nadolu, 2020).

Mezi nejsilnější vlivy na spokojenost se vztahem lze zařadit postoje a hodnoty související a vycházející z každodenního života. Aby postoj předpovídal určité chování, musí být pro toto chování charakteristický. Studie se shodují, že zásadní roli hrají postoje vůči genderovým rolím a rodinnému životu (Gaunt, 2006; Keiser a Komter, 2015). Tyto hodnotové postoje se vztahují přímo ke specifickým rolím, které partneři rutinně zastávají. Efekt více všeobecných postojů, jako jsou například politické postoje nebo religiozita, se ukazuje jako slabší nebo nekonzistentní (Gaunt, 2006). Tyto faktory bývají totiž příliš abstraktní a nepropisují se do každodenních interakcí. Následující část práce se zaměří na vliv postojů vůči genderovým rolím na spokojenost ve vztahu.

1.3.2 Genderové role ve vztahu

Jelikož se lidé ve svých osobních životech neustále vztahují k genderovým rolím a s nimi spojenými očekáváními, mají postoje vůči genderovým rolím přímý dopad na kvalitu partnerských vztahů. Tradiční versus rovnostářské postoje k genderovým rolím mají odlišný vliv na to, jak lidé vnímají a hodnotí emocionální a sociální podporu ve vztahu (Mickelson et al., 2006). Tyto rozdílné představy ovlivňují zejména četnost konfliktů a to, nakolik vztah splňuje jedincovy potřeby. Spokojenost ve vztahu je proto silně ovlivněna postoji vůči genderovým rolím, přičemž existují různé modely, které tento efekt popisují.

Dle teorie kamarádkého manželství (Companionate theory of marriage), sdílená práce a egalitární přesvědčení zlepšují kvalitu manželského života. Tento model převládá v individualistických společnostech a představuje vztah založený více na lásce a blízkosti nežli na tradičních institucích, strukturách a závazcích (Simmons, 2009). Dle tohoto modelu partneři společně zastávají pracovní i rodinné povinnosti a muži neprojevují stereotypní maskulinitu⁷ (Wilcox a Nock, 2006). Sdílení rolí poskytuje partnerům společné zkušenosti, což zlepšuje vzájemnost a podporu mezi partnery. Genderově rovnostářská manželství jsou

⁷ V rámci dynamiky vztahu lze stereotypní maskulinitu charakterizovat jako postoj, který popírá tradičně femininní chování jako je vyjadřování emocí, náklonnosti a zranitelnosti.

dle této teorie založena na náklonnosti a empatii, což vede nejen k vyšší spokojenosti ale také stabilitě (Wilcox a Nock, 2006). Teorie kamarádského manželství koresponduje s Giddensovým ideálem čistého vztahu a spolu-plynoucí láskou, které jsou založeny na sdílené intimitě, zranitelnosti a rovnocennosti.

Jako klíčové vidí rovnost, vzájemnost a emocionalitu v dnešních partnerských vztazích také Eva Illouz (2007). Ta argumentuje, že vlivem feministických a psychologických diskurzů si ženy ujasnily své hodnoty a preference. Navíc, byly povzbuzovány budovat vztahy, které těmto hodnotám odpovídají a kde mohou být autonomní. Illouz (2007) tvrdí, že kulturní vliv feminizmu a psychoterapie vymanil ženy ze závazků tradičního modelu nukleární rodiny, a naopak je podpořil v tom, aby se staly autonomní, soběstačné a uvědomělé svých práv – a to nejen ve veřejné, ale zejména v soukromé sféře.

Nicméně, linka mezi rovností a spokojeností ve vztahu může být ovlivněna řadou dalších faktorů. Wilcox a Nock (2006) představují tři další modely manželství, jež reprezentují alternativní pojetí vlivu rovnostářských postojů na spokojenost ve vztahu. Zaprvé, Institucionální model manželství (Institutional model of marriage) vyzdvihuje význam normativního závazku k manželství a jeho pozitivní vliv na kvalitu vztahu (Wilcox a Nock, 2006). Dle této teorie jsou lidé spokojenější, pokud je jejich závazek k manželství jako instituci silnější. Model kamarádského manželství může mít potíže s předpovídáním vztahové spokojenosti, protože genderový egalitarismus často souvisí s menší podporou instituce manželství (Wilcox 2004). Lidé, kteří vykazují silnou podporu pro instituci manželství, mohou cítit větší motivaci nebo tlak investovat do vztahu. U žen toto navíc vede k altruistickému přístupu a menší tendenci hodnotit, zda vztah slouží jejich individuálním zájmům (Wilcox a Nock, 2006). Dle tohoto modelu normativní závazek vůči instituci manželství zvyšuje spokojenost ve vztahu.

Druhým modelem je model spravedlnosti (An Equity Model of Marriage). Ten zkoumá, jak rovnost, zejména v domácích pracích, ovlivňuje kvalitu manželského života. Objektivní nerovnost v dělbě domácích prací nemusí nutně vést k vnímání nespravedlnosti. Claffey a Manning (2010) zdůrazňují, že vnímání spravedlnosti je důležitým faktorem, který nelze oddělit od reálného rozdělení domácích prací. Dle Claffey a Manning (2010) většina

žen i mužů považuje dělbu za spravedlivou, přestože v realitě nemusí být rovně rozdělena. Wilcox a Nock, (2006) vysvětlují, že ženy, které mají více tradiční postoje vůči genderovým rolím, mají tendenci domácí práce vnímat spíše jako ženskou úlohu a tím pádem nemusí považovat nerovnosti v dělbě domácí práce za nespravedlivé.

V rámci modelu spravedlnosti je dalším důležitým faktorem paradox genderové rovnosti, kdy chování mnoha párů neodpovídá plně jejich postojům. Vzhledem ke společenským strukturám souvisejícím s organizací práce a rodiny tento rozpor vede k životu, který nemusí být v souladu s očekávanou rovností (Usdansky, 2011). Navíc, ženy, které se ztotožňují s více rovnostářskými ideály partnerství, mohou mít vyšší očekávání v dělbě domácích prací, přičemž těmto očekáváním je často těžké dostat (Wilcox a Nock, 2006). Empirické studie poukazují, že navzdory zvýšení účasti žen na pracovním trhu a hodnotovému posunu k větší rovnosti, se genderově podmíněná dělba domácích prací ukazuje jako částečně odolná vůči času (Breen a Cooke, 2005). Model spravedlnosti spolu s paradoxem genderové rovnosti proto představují další mechanismus, který může omezovat pozitivní efekt rovnostářských postojů vůči genderovým rolím na vztahovou spokojenost.

Zatřetí, dle genderového modelu manželství (The Gender Model of Marriage) jsou muži a ženy i přes své možné egalitární postoje odhodlaní zastávat tradičně genderově podmíněné role ve vztahu. Na základě společenských norem a struktur mohou být lidé externě i interně motivováni reprodukovat tradiční genderové role (Wilcox a Nock, 2006). Tato teorie naznačuje, že pokud jedinec úspěšně reprodukuje tyto role, bude ve vztahu spokojenější. Závěrečná analýza Wilcox a Nock (2006) postulují, že pro ženy nejspokojenější vztahy plynou ze spojení tradičních hodnot, jako je závazek k manželství jako instituci, a moderních hodnot, jako je genderová rovnost.

Lze předpokládat, že méně tradiční genderové role a hodnoty přináší pozitivní změny ve vztahové dynamice. Již v 90. letech minulého století studie prokázaly, že vztahy, ve kterých partneři zastávají více flexibilní a egalitární role, vykazují větší míru vzájemné spokojenosti a porozumění (Eagly a Wood, 1999). Dle Wilcox a Nock (2006) hraje zásadní roli v kvalitě vztahu rozdělení domácích prací a emocionální úsilí, které partneři pro vztah vynakládají, označované jako „manželská emoční práce“. Tyto poznatky vedou k páté

hypotéze H5, která říká, že odstup od tradičních genderových rolí a přijetí modernějších, rovnějších postojů, vede ke zvýšení vztahové spokojenosti.

H5: Méně tradiční postoje k genderovým rolím mají pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

1.3.3 Podobnost partnerů

Dalším klíčovým prvkem spokojenosti se vztahem je míra podobnosti partnerů. Sdílené hodnoty mají přímý vliv na každodenní interakce a emocionální blízkost partnerů. Podobnost ovlivňuje míru shody nebo konfliktu ohledně rozdělení rodičovských povinností a prací v rámci domácnosti (Gaunt, 2006), ale také míru podpory a vzájemnosti (Keiser a Komter, 2015). Z těchto důvodů se jako nejvhodnější měřítko hodnotové podobnosti na spokojenost ve vztahu ukazuje podobnost v postojích vůči genderovým rolím. Předpokládá se, že vyšší podobnost páru má pozitivní efekt na vztahovou spokojenost.

Lidé nenavazují romantické vztahy náhodně nýbrž na základě principu asortativního párování. Ze sociologického hlediska je partnerská volba primárně ovlivněna strukturálními okolnostmi a sociálními faktory. Zároveň je tato volba do značné míry podmíněna pravidlem homogamie, tedy výběrem partnera na „základě podobnosti sociálních charakteristik“ (Katrňák, 2008: 23). Homogamii s její důsledky mapuje v české společnosti například Katrňák (2008), avšak méně pozornosti je věnováno samotnému efektu podobnosti partnerů na jejich spokojenost.

Vliv podobnosti páru na spokojenost může být zkoumán na několika rovinách. Na psychologické rovině je pozornost věnována především osobnostním charakteristikám. V sociálních vědách se zkoumají sociodemografické charakteristiky jako jsou například věk, vzdělání a zaměstnání, ale také podobnost postojů, hodnot a očekávání. Empirické studie přináší různorodé poznatky a závěry, co se týče síly a směru efektu (ne)podobnosti mezi partnery na životní a vztahovou spokojenost. Studie Watson et al. (2004) se zaměřovala především na sdílené hodnoty v oblasti religionizity a argumentovala, že životní spokojenost je tvořena zejména individuálními charakteristikami, nežli mírou (ne)podobnosti páru. Keizer a Komter (2015) vysvětlují, že smíšené závěry studií vychází z užití různých konceptualizací spokojenosti se životem, jiných analytických metod a přístupů, a korelace spokojenosti s podobností jen v některých charakteristikách, a ne v jiných.

Předchozí výzkumy naznačují, že podobnost mezi partnery v sociálních charakteristikách a hodnotách může hrát důležitou roli ve vztazích. V kontextu rostoucího individualismu a důležitosti hodnot, jako je seberealizace a osobní uspokojení, ale individuální charakteristiky mohou mít převahu nad podobností mezi partnery. Předložena je šestá hypotéza H6.

H6: Vztahová spokojenost je více závislá na individuálních charakteristikách partnerů a jejich postojích než na míře jejich podobnosti.

1.3.3.1 Vzdělání

Vzdělání patří mezi nejčastěji zkoumané sociálních charakteristiky při volbě partnera. Současné výzkumy naznačují, že lidé si vybírají partnery s podobným vzděláním (Schwartz & Mare, 2005; Lasse et al., 2019; Gonalons-Pons & Schwartz, 2017; Watson et al., 2004; Katrňák, 2008). Jak ukazují starší i novější studie, podobnost ve vzdělání mezi partnery má pozitivní dopad na jejich vzájemnou spokojenost (Tynes, 1990; Stutzer & Frey, 2004; Keizer & Komter, 2015). Stutzer a Frey (2004) v jejich longitudinálním výzkumu potvrdili, že významné rozdíly ve vzdělání mezi partnery negativně ovlivňují nejen spokojenost ve vztahu, ale i celkovou životní spokojenost. Partneri se srovnatelným vzděláním mohou ze vztahu získávat větší potěšení, protože vzdělání bývá základem pro sdílené hodnoty a rovnost ve vztahu. Z těchto zjištění vychází hypotéza H7.

H7: Vyšší míra podobnosti mezi partnery v jejich vzdělání bude mít pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

1.3.3.2 Hodnotová orientace

Jak již bylo řečeno, lidé mají tendenci hledat si partnery jim podobné, což se odráží také v homogamii na úrovni hodnot a postojů. Jak shrnuje Arránz Becker (2013), hodnotová homogamie může být vysvětlena na základě dvou teorií: selekce (selection) a sladění (alignment). Dle selekce se během rané fáze vztahu páry s velkými rozdíly v postojích více pravděpodobně rozejdou, což vede k vytvoření populace s větším podílem homogamních párů. Dle mechanismu sladění se partneri, kteří si nejsou na začátku příliš podobní, ve svých postojích začnou časem více přibližovat. Podobnost v hodnotových postojích ovlivňuje

vztah přímo i nepřímo. Konkrétně rozdíl v postojích vůči genderovým rolím bývá úzce spojen s četností konfliktů a napětím ve vztahu, jelikož se promítá do každodennosti života páru a ovlivňuje tak celkovou stabilitu vztahu.

Na empirické úrovni vliv podobnosti hodnot mezi partnery na spokojenost ve vztahu není jednoznačný. Studie, které testují konkrétně postoje k rodině a genderu vztah mezi podobností hodnotových postojů a spokojeností ve vztahu potvrzují (Keizer a Komter, 2015; Arránz Becker, 2013; Faulkner et al., 2005, Gaunt, 2006). Přímý efekt potvrzuje například studie Bleske-Rechek et al. (2009), která tvrdí, že páry, které jsou si méně podobné, mají větší šance na rozchod. Dle Arránz Becker (2013) existují také nepřímé efekty, kdy je přítomnost sdílených hodnot pro lidi uspokojivější, jelikož v rámci sociálního srovnávání umožňuje potvrzení jedincovo názorů. Tím pádem, interakce s lidmi s podobnými hodnotami bývají uspokojivější než s lidmi s opačnými názory. Větší podobnost mezi partnery v genderových postojích spojují s vyšší mírou spokojenosti v manželství také Gaunt (2006) nebo Keizer a Komter (2015). Lidé s podobnými hodnotami se v názorech vzájemně ujišťují, což přináší pozitivní pocity vedoucí k vyšší spokojenosti. Navržena je osmá hypotéza H8.

H8: Vyšší míra podobnosti mezi partnery v jejich postojích k genderovým rolím bude mít pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

1.4 Manželství a nesezdané soužití

Výhody, které partnerství přináší, se různí v závislosti na typu svazku. Nejčastěji porovnáváme manželství s dlouhodobým nesezdaným soužitím (kohabitací). Na jednu stranu nesezdané soužití sdílí s manželstvím mnoho charakteristik jako je intimita, emocionální a sociální podpora, společné bydlení a výdaje, ale i dlouhodobý charakter vztahu a možná přítomnost potomků.

Rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím jsou ale přesto nezanedbatelné. Některé studie argumentují, že díky nárůstu alternativních forem partnerství relativní benefity, které manželství přináší, za poslední tři dekády klesají (Perelli-Harris et al., 2019). Jiné studie poukazují na nižší kvalitu života a subjektivní blaho lidí žijících v nesezdaném

soužití v porovnání s těmi, kteří žijí v manželství. Existují dva mechanismy, které tyto rozdíly vysvětlují: ochranný prvek manželství a teorie selekce.

První možnost spočívá v tom, že manželství má specifické charakteristiky, které zlepšují kvalitu života, které nesezdané soužití nemá.⁸ Hlavním argumentem je, že oficiálně uzavřené manželství je více protektivní než nesezdané soužití nebo dlouhodobý vztah osob stejného pohlaví (Carr a Springer, 2010). Vysvětlující faktory vyplývají z povahy typu partnerského svazku a rozdílné míry institucionalizace nesezdaného soužití a manželství. Variabilita vlivu typu partnerství na kvalitu života by v tomto případě byla způsobena politickými a sociokulturními aspekty, normami a organizací společnosti. Tyto faktory jsou navíc specifické pro jednotlivé země (Perelli-Harris et al., 2019; Soons a Kalmijn, 2009).

Teorie druhého demografického přechodu i empirické výzkumy naznačují, že ve většině zemí Evropy normativní očekávání vdát se nebo oženit klesají a tolerance k alternativním formám dlouhodobého partnerství se zvyšují (Lesthaeghe, 2014; Perelli-Harris et al., 2019). Přesto, nesezdané soužití může být i nadále většinově asociováno s menším závazkem než manželství, a naopak vnímáno jako více orientované na svobodu a nezávislost (Perelli-Harris et al., 2019; Soons a Kalmijn, 2009). Ze závazku, který manželství přináší, plyne vyšší míra jistoty a stability, jež přispívá k životní spokojenosti (Hamplová et al., 2022).

Rozdíly v efektech typu partnerství na spokojenost se životem se různí v závislosti na zemi rezidence partnerů. Studie Denier et al. (2000) upozorňuje, že rozdíl mezi nesezdaným soužitím a manželstvím bývá větší v kolektivistických než individualistických společnostech. Autoři vysvětlují, že v kolektivistických společnostech dominují konzervativnější hodnoty, jako je například konformita, a nesezdané soužití zde může odporovat normativním očekáváním.⁹ Rozdílné hodnoty míry subjektivního blaha mezi manželstvím a nesezdaným soužitím v závislosti na zemi rezidence partnerů potvrzuje

⁸ U nesezdaných párů v porovnání s manželskými můžeme pozorovat mírně horší zdraví a vyšší míru mortality (Franke a Kulu, 2017). Vdané ženy a ženatí muži bývají vzdělanější, zdravější a méně se stresují (Carr a Springer, 2010).

⁹ I přes pozitivní emoce, jež partnerství přináší, tak nepřizpůsobení se normě a nízká sociální podpora nesezdaného mohou způsobit, že lidé žijící v takovémto partnerství budou svůj život hodnotit více negativně (Denier et al., 2000). Kulturní a společenský kontext je proto dalším důležitým faktorem ovlivňujícím dopad partnerství na kvalitu života.

komparativní studie 30 evropských zemí Soons a Kalmijn (2009). Mezi hlavní důvody variability těchto efektů řadí Perelli-Harris et al. (2019) kontextuální faktory jako jsou míra institucionalizace nesezdaného soužití, kulturní orientace na manželství a rozdílná rodinná politika každé země. Dalšími faktory mohou být prevalence nesezdaného soužití ve společnosti, genderové normy a náboženství (Perelli-Harris et al., 2019; Soons a Kalmijn, 2009). Strukturální rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím, například právní status, mohou přinášet odlišné sociální a ekonomické výhody.¹⁰

Právní ukotvení manželství může také ovlivňovat chování partnerů, kdy se explicitně nebo implicitně předpokládá finanční závazek a sdílení finančních zdrojů mezi partnery. Například, studie Evans a Gray (2021) poukazuje na menší pravděpodobnost sdílení příjmů kohabitujících párů ve srovnání s manželskými páry a plynoucí ekonomická omezení, která nesezdané soužití nese. Dle autorů jsou tyto překážky závislé více na kontextu rodinné politiky země, v níž pár žije, než na ideologických očekávání týkajících se distribuce a managementu financí v rámci páru (Evans a Gray, 2021). Studie naznačují, že sdílení finančních zdrojů s partnerem vede k hmatatelným ekonomickým výhodám a přináší lepší finanční zajištění (Franke a Kulu, 2017), což zvyšuje šance na vyšší úroveň životní spokojenosti (Liu et al., 2013). Celkově lze tvrdit, že manželský svazek přináší právní a socioekonomické výhody a v porovnání s nesezdaným soužitím je proto jeho pozitivní vliv na životní spokojenosti větší.

Druhá možnost odkazuje na teorii selekce. Teorie selekce předpokládá, že nesezdaní lidé se liší svými charakteristikami od sezdaných ještě předtím, než uzavřou určitý typ partnerského svazku. Jak vysvětlují Soons a Kalmijn (2009), výběr lidí do určitého typu svazku by v rámci této teorie nebyl náhodný, nýbrž založený na konkrétních faktorech, které by zvyšovali nejen spokojenost se životem, ale současně také šance na volbu jednoho typu svazku před druhým.¹¹ Jinými slovy, pozorovali bychom větší podíl lidí s konkrétními charakteristikami, které mají relativně horší dopad na kvalitu života a jeho spokojenost,

¹⁰ Na manželství se vztahuje specifické rodinné právo, které zahrnuje například specifické daňové výhody nebo formy sociálního zabezpečení. Ty mohou manželským párům, v porovnání s nesezdanými páry, poskytovat vyšší socioekonomickou jistotu a ochranu v průběhu celého života

¹¹ Soons a Kalmijn (2009) zkoumali vliv na selekci v závislosti na materiálních zdrojích, sociokulturních faktorech a životních tranzicích. Autoři studie dochází k závěru, že selekce, tedy rozdíl v kompozici lidí vstupujících do manželství a nesezdaného soužití, má potenciál objasnit zhruba třetinu rozdílu pocitu blaha.

žijících v nesezdaném soužití nežli v manželství. Tyto poznatky vedou k formulaci hypotézy H9.

H9: Ženatí a vdaní budou více spokojeni se svým životem (H9A) i se svým vztahem (H9B) než lidé žijící v nesezdaném soužití.

1.5 Partnerství v České republice

V zemích západní Evropy a Severní Ameriky zlomový bod v partnerském a rodinném chování dle teorie druhého demografického přechodu přichází v 60. letech 20. století. V těchto letech dospívaly silné generace narozené po druhé světové válce (tzv. baby boomers). S rostoucím poválečným blahobytem, novými možnostmi a dostupností antikoncepce se proměňoval také smysl vztahu. V závislosti na sílícím individualismu se vztah stal místem pro uspokojení individuálních tužeb. Nároky na partnerský život se již neodvozovaly pouze od externích požadavků, ale od shody partnerů a harmonii v organizační, citové i sexuální oblasti. Současně, s poklesem nukleární rodiny jako jediného vzoru vztahu a uvolněním sociálních norem, rostly také alternativní formy partnerského soužití.

V kontextu České republiky je klíčovým bodem této proměny rok 1989. Ten představuje nejen pád komunismu a nastolení nového demokratického režimu, ale přináší také zásadní strukturální a hodnotové proměny. Ač se zpožděním, po roce 1989 dochází v České republice ke stejným sociodemografickým trendům popsaným v rámci teorie SDT. Konkrétně se jedná o odkládání uzavření prvního sňatku, nárůst nesezdaného soužití, vyšší věk prvorodiček a nárůst podílu mimomanželských dětí (Šťastná a Paloncyová, 2011). K těmto změnám dochází jednak v závislosti na rostoucí individualizaci a hodnotových proměnách, a druhak na základě strukturální transformace České republiky.

Na demografické rovině do 90. let v České republice pozorujeme plodnost koncentrovanou v rámci manželství a nízký počet mimomanželských dětí (Šťastná a Paloncyová, 2011).¹² S novým režimem se však mění chování těhotných žen, což přináší zásadní změny v partnerském soužití. Jak vysvětlují Šťastná a Paloncyová (2011), za komunismu bylo otěhotnění dostatečným důvodem pro uzavření manželství. Po revoluci

¹² Konkrétně se v této době narodilo 92 % všech dětí vdaným ženám (Šťastná a Paloncyová, 2011).

dochází k nárůstu počtu žen, které manželský svazek čistě pro legitimizaci potomka neuzavírají. Žijí buď s partnerem v nesezdaném soužití, nebo vychovávají dítě samy.

Změny v partnerském životě vychází mimo jiné také z rostoucí vzdělanosti žen a jejich zastoupení na pracovním trhu. Jak poznamenává Bičáková (2023), zatímco u starších generací mělo v ČR vysokou školu více mužů než žen, dnes je tomu naopak – mezi nejmladšími generacemi má vysokoškolské vzdělání výrazně více žen. Vyšší vzdělání je spjaté také s vyšší mzdou, což dle Bičákové (2023) zásadně mění vyjednávací pozici ženy v rámci rodiny. Dále, rozdíl v zaměstnanosti mužů a žen v posledních dekadách klesá. Dle Zprávy o rodině založené na datech ČSÚ v letech 2014–2018 se v České republice tento rozdíl snížil z 16 na 14 procentních bodů (Kuchařová et al., 2020). I přes rostoucí vzdělanost a zaměstnanost žen ale stále existuje značná nerovnost na trhu práce. Dle statistik Gender pay gap (GPG)¹³ muži nadále vydělávají více než ženy, a to na všech vzdělanostních úrovních.

Od 90. let minulého století dochází v České republice k postupné proměně rodinného a partnerského života. Jako zlomovou generaci, která je nositeli těchto změn, popisují Šťastná a Paloncyová (2011) generaci lidí narozených v 70. letech. Na základě analýzy dat Generations and Gender Survey (GGS08) autorky představují několik kontrastů. Zaprvé, zatímco pro předešlé generace korezidenční partnerství začínalo manželstvím, pro generace narozené po 1970 začíná partnerský život nesezdaným soužitím (Šťastná a Paloncyová, 2011). V dnešní době tento trend nadále roste. Autorky dále argumentují, že v kontextu postmoderní společnosti a procesů individualizace “vzrůstá důraz na osobní touhy a potřeby každého jednotlivce”, přičemž se ale současně zvyšují nároky na jejich flexibilitu a rozhodovací kapacitu (ibid., 26). Na základě těchto poznatků je navržena poslední hypotéza H10.

H10: Mezi generacemi existují významné rozdíly ve faktorech ovlivňujících vztahovou spokojenost.

¹³ GPG je v ČR počítán jako „relativní rozdíl mediánu mzdy mužů a žen vztažený k mediánu mzdy mužů“ (ČSÚ, 2020). Dle publikace Českého statistického úřadu (2020) v roce 2019 přesahoval GPG v České republice 23 %. V roce 2022 se toto číslo snížilo na 17.9 % (Eurostat, 2023).

2 Metodologická část

Cílem této práce je poskytnout vhled do toho, jak proměny modernity, pohlaví, vnímání genderových rolí, podobnost partnerů a typ partnerství ovlivňují spokojenost se životem a spokojenost se vztahem. Pro zodpovězení výzkumných otázek byla zvolena kvantitativní metodologie, která umožňuje systematicky zkoumat vztahy mezi proměnnými. První část této kapitoly se věnuje datovým zdrojům a přípravě dat, druhá část detailněji popisuje zvolenou metodu a shrnuje jednotlivé analytické kroky. Položeno je 5 výzkumných otázek.

VO1: Jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost?

VO2: Jaký je vliv pohlaví na celkovou životní a vztahovou spokojenost?

VO3: Jakým způsobem ovlivňují rozdíly v hodnotových orientacích a ve vzdělání partnerů jejich vztahovou spokojenost?

VO4: Jaké jsou rozdíly ve vztahové a životní spokojenosti mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití v rámci druhého demografického přechodu?

VO5: Jak se liší věkové skupiny v prožívání vztahové spokojenosti v kontextu druhého demografického přechodu a proměňujících se genderových rolí?

2.1 Použité metody

Empirická část této práce je postavena na sekundární kvantitativní analýze dat získaných z Českého sociálněvědního datového archivu (ČSDA).¹⁴ Konkrétně, za pomoci dotazníkových dat z první vlny Českého panelového šetření domácností (CHPS)¹⁵ byly sestaveny dva modely mnohonásobné lineární regrese.

2.1.1 Sekundární analýza

Sekundární analýza dat využívá již existující datové soubory. Výhodou je využití potenciálu již existujících dat pro zodpovězení nových výzkumných otázek. Data z velkých výběrových šetření navíc bývají kvalitní a reprezentativní pro populaci. Tento přístup také šetří čas a vynaložené zdroje na výzkum, vyhýbá se zbytečnému opakování realizace šetření a zajišťuje, že citlivá témata nebo těžko dosažitelné populace nebudou výzkumně přetíženy (Tripathy, 2013).

¹⁴ Dostupné na: <https://archiv.soc.cas.cz/cz/>

¹⁵ Více informací o výzkumu CHPS je k dispozici na webových stránkách: <https://chps.soc.cas.cz>

Sekundární analýza má i své nevýhody, zejména fakt, že analyzovaná data nebyla primárně shromážděna za účelem zodpovězení daných výzkumných otázek. Vhodnost datového souboru je tedy nutné vyhodnotit dle určitých kritérií, jako je metodika, kvalita, doba sběru, účel a zadání, velikost vzorku a konkrétní dostupné proměnné (Tripathy, 2013). Zároveň datový soubor může obsahovat nepřesnosti, které nemusí být při analýze odhaleny.

Pro analýzu dat byl v rámci této práce primárně použit software IBM SPSS Statistics. Několik úprav proměnných bylo provedeno ve výpočtovém prostředí R. Pro analýzu vztahů mezi nezávisle a závisle proměnnými bylo upraveno a konstruováno několik nových proměnných. Nejprve byly provedeny deskriptivní statistiky v rámci explorace dat a následně mnohonásobná lineární regrese pro identifikaci vlivu faktorů ovlivňujících celkovou životní a vztahovou spokojenost.

2.1.2 Lineární regrese

Na základě poznatků odborné literatury a charakteru proměnných byla jako nejvhodnější metoda zvolena lineární regrese. Sestaveny byly dva modely mnohonásobné lineární regrese se závisle proměnnými vztahová spokojenost a celková životní spokojenost. Mnohonásobná lineární regrese umožňuje testovat vztah mezi závisle proměnnou a více nezávisle proměnnými. Jinými slovy, tyto modely umožňují odhadnout hodnoty závisle proměnné pomocí lineární kombinace hodnot dvou a více nezávisle proměnných (Rabušic et al., 2019). Vzorec pro lineární regresi je následovný:

$$y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_px_p$$

V této rovnici je y závisle proměnná, jejíž hodnoty chceme odhadnout; b_0 je konstantou; hodnoty b_1 až b_p jsou regresní koeficienty; a x_1 až x_p jsou hodnoty nezávisle proměnných. Cílem lineární regrese je najít model – rovnici vztahu proměnných – který nejlépe odpovídá daným pozorováním (Rajaretnam, 2016).

Mnohonásobná lineární regrese umožňuje několik analytických poznatků. Zaprvé, vysvětlit rozptyl závisle proměnné y . Zadruhé, odhadovat jednotlivé hodnoty závisle proměnné y na základě vstupních nezávisle proměnných. Zatřetí, testovat a následně

porovnávat vliv jednotlivých nezávisle proměnných na závisle proměnou (Rabušic et al., 2019). Celkově regresní analýza posuzuje sílu vztahu mezi proměnnými a předpovídá úroveň závisle proměnné na základě nezávisle proměnné při kontrole vlivu ostatních proměnných. Možnost porovnat vlivy nezávisle proměnných pomáhá určit praktický význam naměřených vztahů. Mimo síly vztahu regresní analýza také ukazuje, zda je efekt nezávisle proměnné pozitivní či negativní, a které faktory mají statisticky významný vliv. To poskytuje komplexnější představu o věcném významu naměřených vztahů v populaci.

2.1.3 Předpoklady lineární regrese

Lineární regrese má několik předpokladů, které musí být před sestavením modelu řádně otestovány. Dle Rabušiče et al. (2019) lze tyto předpoklady shrnout do 6 hlavních bodů. Zaprvé, v lineární regresi musí být závisle proměnná metrická. Zadruhé, nezávisle proměnné musí být intervalové, s výjimkou dichotomických proměnných. Zatřetí, jelikož lineární regrese vychází z Pearsonova korelačního koeficientu, vztah mezi závisle proměnou a nezávisle proměnnými musí být lineární. Empirické studie zabývající se podobností partnerů a jejich celkovou životní a vztahovou spokojeností předpokládají a potvrzují lineární vztah mezi nezávisle a závisle proměnnými a využívají lineární regresní modely (Tynes, 1990; Stutzer a Frey, 2004; Keizer a Komter, 2015).

Začtvrté, vstupní nezávisle proměnné by mezi sebou neměly být vysoce korelovány. Pokud by mezi nezávisle proměnnými existovala multikolinearita, i silné prediktory by se mohly ukázat jako statisticky nevýznamné. Tento předpoklad byl testován pomocí variance inflation factor (VIF). Pokud je hodnota $VIF > 5$ nebo korelační koeficient přesahuje kritickou hladinu 0.8, multikolinearita v datech je příliš vysoká (Rabušic et al., 2019).

Zapáté, data by neměla obsahovat odlehlé hodnoty (outliers). Jelikož je lineární regrese na odlehlé body citlivá, extrémně vysoké či nízké hodnoty by mohly narušit její výsledky. Odlehlé případy byly z modelů vyloučeny, pokud hodnota standardizovaných DFBETAs byla $> \frac{2}{\sqrt{n}}$ nebo Cookova vzdálenost > 1 .

Zašesté, posledním předpokladem je absence heteroskedasticity – neboli přítomnost homoskedasticity – mezi nezávisle proměnnými. Jinými slovy, rozptyl nezávisle proměnné musí být pro všechny hodnoty druhé proměnné víceméně konstantní. Heteroskedasticita

byla v této práci měřena pomocí Glejserova testu. Na základě těchto 6 doporučení byly všechny předpoklady testovány a problematické případy byly z regresních modelů vynechány.

2.2 Data

2.2.1 Charakteristika datového souboru

Data byla získána z Českého panelového šetření domácností (CHPS), které bylo doposud realizované v letech 2015 až 2023 v podobě 6 vln reprezentativního pravděpodobnostního panelového výzkumu domácností. Jedná se o jediné dlouhodobé panelové šetření v ČR. Data obsahují informace ohledně kvality života, hospodaření, rodinného i pracovního života a postojů členů domácností. Tato data jsou vhodná pro zodpovězení výzkumných otázek z několika důvodů. Zaprvé, mapují vývoj kvality života domácností za uplynulé desetiletí a poskytují aktuální informace. Zadruhé, jelikož jednotkou výběru byla domácnost, data skýtají podrobné informace o obou partnerech. Zatřetí, díky několika tematickým okruhům data poskytují široké spektrum ukazatelů různých dimenzí kvality života od socioekonomického statusu až po tělesné a duševní zdraví nebo spokojenost s partnerstvím.

Pro analytickou část práce byla vybrána data z první vlny šetření, jelikož obsahují nejvíce pozorování. První vlny dlouhodobých panelových šetření zpravidla zahrnují nejvíce respondentů. Jelikož s každou další vlnou se návratnost snižuje, noví respondenti nepřibývají a vzorek se tím pádem tenčí. Data z první vlny byla sebrána na základě dvoustupňového stratifikovaného náhodného výběru, kterého se zúčastnilo 5159 domácností. Období sběru bylo od července do listopadu 2015. Sběr dat probíhal formou standardizovaného rozhovoru face-to-face s využitím počítače (CAPI) a zaznamenáváním do papírového dotazníku (PAPI). Datový soubor používá poststratifikační váhy jak pro domácnosti, tak pro členy domácností. Váhy jsou založené na kraji bydliště, pohlaví, věku a vzdělání. Pro každého respondenta, člena domácnosti nebo jednotlivé skupiny jsou dostupné binární proměnné identifikující spočtené vážení. Původní proces vážení byl pro účely této práce zachován.

2.2.2 Popis proměnných a jejich úpravy

Pro zodpovězení výzkumných otázek byly jako závisle proměnné použity *Spokojenost se vztahem* (proměnná rlsat) a *Spokojenost se životem* (proměnná lfsat). Spokojenost se vztahem byla měřena pomocí otázky „*Jak jste spokojen(a) s kvalitou vztahu s Vaším partnerem/partnerkou, manželem/ manželkou?*“ na 10 bodové škále zcela nespokojený(á) – zcela spokojený(á). *Spokojenost se životem* se měřila v otázce „*Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jak jste v současnosti celkově spokojen(a) se svým životem?*“. Respondenti mohli obdobně vybírat na 10 bodové škále mezi naprosto nespokojený(á) – zcela spokojený(á).

Do analýzy vstoupilo dále celkem 28 nezávisle proměnných. První skupinu tvořily sociodemografické ukazatele, konkrétně *Věk* (proměnná age), *Věk kategorizovaný po 10 letech* (proměnná agecat), další proměnnou bylo *Pohlaví člena domácnosti* (proměnná sex), kde muž = 1 a žena = 2. To bylo rekódováno do nové proměnné rec.sex s hodnotami muž = 0 a žena = 1. *Velikost obce* (proměnná msize) s 5 kategoriemi, a *Socioekonomický index respondenta* (proměnná ISEIisco08).

Vzdělání bylo měřeno jako *Nejvyšší dosažené vzdělání člena domácnosti* (proměnná educ) na základě 11 úrovní od nikdy se nevzdělával(a) až Vysokoškolské doktorské. Tato proměnná byla rekódována do nové proměnné (proměnná rec.educ) se 4 kategoriemi: základní, střední bez maturity, střední s maturitou, a vysokoškolské vzdělání. V modelech bylo vzdělání použito v dummy kategoriích, kde základní vzdělání bylo referenční kategorií. Celkem do modelu vstoupily 3 dummy proměnné pro střední vzdělání bez maturity, střední vzdělání s maturitou a vysokoškolské vzdělání.

Kategorizovaný věk byl upraven z původních 8 kategorií na dvě kategorie: respondenti ve věku 44 let a méně (N= 7209) a 45 let a více (N= 5870) (proměnná agecat_rec). Jelikož data pochází z první vlny z roku 2015, tak ve zlomovém roku 1989 bylo nejstarším respondentům z kategorie pod 44 let v tomto roce 18 let, což je období rané dospělosti. Na základě tohoto rozdělení byly porovnány dvě věkové skupiny, jejichž hodnoty a postoje vychází ze zcela rozdílných společenských kontextů. Starší skupina prožila valnou část své dospělosti v komunistickém režimu, zatímco mladší generace již v demokratické společnosti se silnějším vlivem modernizace a postmaterialistických hodnot.

U proměnných *Velikost obce* a *Socioekonomický index respondenta* byl použit centering, tedy úprava jejich měřítka. Použití ne-centrovaných dat v původním formátu skóre proměnných může vést k zavádějícím výsledkům a interpretacím (Kraemer a Blasey, 2004). Odečtením konkrétní hodnoty od aritmetického průměru dané proměnné byly vytvořeny nové proměnné (proměnná *c_msize* a proměnná *c_ISEIisco08*).

Druhou skupinu tvořily individuální charakteristiky respondentů. První proměnnou bylo tělesné zdraví *Pocit zdraví* (proměnná *health*). To bylo měřeno otázkou „*Řekl(a) byste, že Vaše zdraví obecně je...*“ od výborné (1) až špatné (5). Dále tři proměnné *Duševní pohoda a), b) a c)* o duševním zdraví respondenta, měřené otázkou „*Jak často během posledních 2 týdnů a/b/c...?*“ a s odpověďmi od pořád (1) do nikdy (6). Konkrétně:

- *Duševní pohoda: a) jste byl(a) veselý(á) a v dobré náladě* (proměnná *wbcheer*),
- *Duševní pohoda: b) jste se cítil(a) klidně a pohodově* (proměnná *wbcalm*),
- *Duševní pohoda: c) jste byl(a) aktivní a energický(á)* (proměnná *wbactiv*).

Následně byla pro posouzení mezipoložkové reliability otázek měřících duševní zdraví provedena analýza spolehlivosti pomocí metody Cronbachovo alfa. Hodnota Cronbachovo alfa blízká 1 poukazuje na vysokou míru konzistence mezi položkami. Pokud se hodnota naopak blíží 0, tak značí nízkou míru konzistence – tedy že položky neměří stejný koncept (Taber, 2018). Cronbachovo alfa byla naměřena v hodnotě $\alpha = 0.812$. Pokud je vnitřní konzistence položek vysoká, tedy pokud přesahují doporučenou hodnotu $\alpha = 0.7$, lze je sloučit do jedné. Položky *Duševní zdraví a) b) a c)* byly sloučeny do jedné nové proměnné. Tato nová proměnná byla vypočítána pomocí aritmetického průměru a nazvána *Duševní zdraví komplet* (proměnná *rec.wbcomplet*). Výsledná proměnná byla, stejně jako vstupní proměnné, nastavena jako ordinální a měří duševní pohodu na 6 bodové škále. Tato proměnná byla následně před vstupem do regresních modelů upravena pomocí centeringu (proměnná *c_rec.wbcomplet*).

Následně byla zahrnuta proměnná *Počet dětí osoby žijících v domácnosti* (proměnná *child*), která zahrnovala děti biologické, nevlastní, adoptivní i v pěstounské péči. Dále,

Spokojenost s prací (proměnná *jbsat*), měřena otázkou "Jak jste spokojený(á) s Vaší současnou prací?" od 1 znamená spokojený(á) a 5 nespokojený(á).

Další proměnnou byl *Typ partnerství*, který indikoval, zda se respondent nachází v manželství, nebo nesezdaném soužití. Jelikož data CHPS neobsahují proměnou, která by tuto informaci poskytovala přímo, proměnná *Typ partnerství* byla konstruována na základě proměnných měřící rok začátku manželství a nesezdaného soužití. Proměnné *Rok začátku nesezdaného soužití se současným partnerem/partnerkou* (proměnná *cohy*) a *Rok sňatku se současným manželem/manželkou* (proměnná *mary*) byly rekódovány a následně spojeny v novou dichotomickou proměnnou *Typ partnerství* (proměnná *typ_partnerství_merge*). Výsledná proměnná *Typ partnerství* byla kódována jako manželství = 1, nesezdané soužití = 2.

Třetí skupinou proměnných byly hodnotové postoje vůči genderovým rolím, které byly v dotazníku měřeny pomocí čtyř položek *Genderové role a), b), c), d)*. Otázka zněla následovně: „S použitím karty prosím řekněte, do jaké míry souhlasíte i nesouhlasíte s následujícími výroky“ a byla měřena na 5 bodové škále od rozhodně souhlasím (1) po rozhodně nesouhlasím (5). Jednotlivé proměnné jsou:

- *Genderové role: a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* (proměnná *gearn*),
- *Genderové role: b) Muži by měli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy* (proměnná *grespo*),
- *Genderové role: c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje* (proměnná *gsuffer*),
- *Genderové role: d) Do rozpočtu má přispívat muž i žena* (proměnná *gcontri*).

U otázek *Genderové role a)* a *c)* respondent vyjadřoval míru souhlasu s více tradičním postojem, zatímco u otázek *Genderové role b)* a *d)* s více moderním postojem. Z tohoto důvodu byly položky *Genderové role b)* a *d)* reformulovány na míru souhlasu s tradičním postojem a jejich škály obráceny. Nově vzniklé proměnné byly proměnná *grespo_rec*: „Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy“ a proměnná *gcontri_rec*: „Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena“. Po této úpravě proměnné *Genderové role a), b), c)* i *d)* vyjadřovaly míru souhlasu s více tradičním postojem. Dále byla provedena

analýza spolehlivosti těchto čtyř položek pomocí metody Cronbachovo alfa. Výsledek testu ukázal hodnotu $\alpha = 0.37$, indikující nízkou vnitřní konzistenci. Tato hodnota nepřesahuje kritickou hladinu $\alpha = 0.7$, která je minimální doporučenou hodnotu sloučení položek. Na základě tohoto testu byly položky *Genderové role a), b), c) a d)* ve finálních modelech použity samostatně.

Čtvrtou skupinou byly nově konstruované proměnné měřící rozdíly mezi partnery v úrovni dosaženého vzdělání (proměnná *educ*) a v postojích vůči genderovým rolím a), b), c) a d) (proměnné *gearn*, *grespo_rec*, *gsuffer*, *gcontri_rec*). Rozdíly byly vypočteny jako absolutní rozdíl hodnoty proměnné respondenta a jejich partnera. Výpočty a úpravy byly provedeny ve statistickém prostředí R pomocí funkce *merge* (). Použití absolutní hodnoty pro výpočet podobnosti partnerů je v konzistenci s literaturou (Keizer a Komter, 2015), která potvrzuje lineární vztah mezi postoji vůči genderovým rolím a spokojeností. Proměnné se proto neumocňovaly. Podobnost partnerů byla měřena pomocí následujících proměnných:

- *Vzdělanostní vzdálenost* (proměnná *abs_educ_difference2s*),
- *Postojová vzdálenost v genderových rolích a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* (proměnná *gearn_difference_abs*),
- *Postojová vzdálenost v genderových rolích: b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy* (proměnná *grespo_rec_difference_abs*),
- *Postojová vzdálenost v genderových rolích c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje* (proměnná *gsuffer_difference_abs*),
- *Postojová vzdálenost v genderových rolích d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena* (proměnná *gcontri_rec_difference_abs*).

2.2.3 Výběr

Jelikož se tato práce zajímá o životní a vztahovou spokojenost partnerů, do samotné analýzy vstoupili pouze lidé, kteří žijí v manželství nebo nesezdaném soužití. Celkem se jedná o 4627 respondentů. Z toho 53 lidí neodpovědělo a 1 respondent odpověděl nejednoznačně na otázku, jak je spokojen se svým životem. Dále 21 lidí neodpovědělo, jak je spokojeno se vztahem. Tyto chybějící hodnoty nebyly imputovány.

Největší počet chybějících hodnot byl zaznamenán u otázek *Genderové role a), b), c), d)*. Tyto čtyři položky vykazovaly celkem 6028 chybějících odpovědí z celkových 13080. Vzhledem k tomu, že téměř polovina účastníků nezodpověděla tyto otázky, byli respondenti, kteří otázky vyplnili a ti, co ne, porovnání na základě sociodemografických faktorů a následně byly spočítány regresní modely se závisle proměnou celková životní spokojenost pro oba vzorky zvlášť. Toto porovnání ukázalo, že mezi těmito dvěma skupinami nejsou zásadní rozdíly. Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto, že postoje k genderovým rolím, které jsou pro toto studium klíčové, mohou být zařazeny do celkové analýzy i přes velký počet chybějících hodnot.

Do prvního modelu se závisle proměnou životní spokojenost z celkového počtu 2917 případů bylo do analýzy zahrnuto 1914 respondentů. Zbytek respondentů byl vyloučen kvůli odlehlým hodnotám. Tyto hodnoty byly identifikovány a odhadnuty pomocí Cookovi vzdálenosti a standardizovaných DFBETAs. Po testování stejných předpokladů bylo do druhého modelu, kde závisle proměnou byla vztahová spokojenost, zahrnuto 1154 respondentů z prvotních 1746.

3 Analytická část

Analýza faktorů ovlivňujících celkovou životní a vztahovou spokojenost je založena na dvou modelech mnohonásobné lineární regrese. Závisle proměnnými byly životní spokojenost a vztahová spokojenost. V této kapitole bude nejprve podrobně popsán postup sestavování obou modelů a následně budou interpretovány výsledky ve vztahu k testovaným hypotézám.

Pro vytvoření modelů byla použita standardní metoda ENTER, která vkládá všechny proměnné najednou (Rabušic et al., 2019). S chybějícími hodnotami bylo pracováno pomocí metody PAIRWISE DELETION, která vynechává z analýzy respondenty pouze v případě chybějící hodnoty dané proměnné, ale v ostatních případech respondenty v modelu uchovává. Tato metoda umožňuje zachování více dat a je vhodnější než metoda LISTWISE (Rabušic et al., 2019). Proměnné byly do modelu vkládány v blocích, kde každý následující model zahrnuje proměnné z předchozího bloku.

Dále byly použity interakční efekty. Interakce umožňují testovat, zda existuje další nezávisle proměnná x_2 , která ovlivňuje vztah mezi nezávisle proměnnou x_1 a závisle proměnnou y (Rajaretnam, 2016). V této práci byly interakce provedeny mezi pohlavím a hodnotovými postoji, spokojeností ve vztahu, a spokojeností s prací.

Vliv jednotlivých nezávisle proměnných na závisle proměnnou byl interpretován pomocí standardizovaných koeficientů Beta, které umožňují vzájemné porovnání vlivu jednotlivých nezávisle proměnných, bez ohledu na jejich rozdílné stupňování. Signifikance vlivu jednotlivých nezávisle proměnných byla hodnocena prostřednictvím jejich statistické významnosti. Minimální hladina významnosti byla stanovena na $\alpha = 0.05$. Tímto způsobem byly interpretovány výsledky dvou lineárních regresních modelů se závisle proměnnými vztahová a životní spokojenost.

Testování předpokladů probíhalo u obou modelů na několika rovinách. Odlehlé hodnoty byly identifikovány pomocí Cookovy vzdálenosti a standardizovaných DFBETAs. Přítomnost multikolinearity nebyla potvrzena. Aplikace Glejserova testu odhalila existenci heteroskedasticity, což vedlo k výběru metody vážených nejmenších čtverců (Weighted Least Squares, WLS), jakožto nejvhodnější techniky pro analýzu. Tato metoda, oproti klasické metodě nejmenších čtverců (OLS), přikládá při odhadování hodnoty závisle

proměnné větší váhu přesnějším prediktorům a snižuje váhu těch méně přesných (NIST, Sekce 4.1.4.3, 2012). To umožňuje efektivnější zpracování dat v případech, kdy není splněna podmínka homoskedasticity. Následující kapitoly 3.1 a 3.2 se věnují struktuře jednotlivých modelů, analýze jejich výsledků a testování hypotéz. Jako první bude popsán model se závisle proměnnou *Spokojenost se životem*, jako druhý model se závisle proměnnou *Spokojenost se vztahem*. Nakonec budou porovnány výsledky dvou modelů se závisle proměnnou *Spokojenost se vztahem*, které byly sestaveny zvlášť pro mladší a starší věkovou skupinu.

3.1 Spokojenost se životem

Cílem prvního modelu bylo zjistit, které faktory spojené s partnerským životem mají vliv na celkovou spokojenost se životem. Jako metoda byla zvolena mnohonásobná lineární regrese se závisle proměnnou *Spokojenost se životem* (proměnná *lfsat*). Jako nezávisle proměnné byly použity sociodemografické determinanty, individuální charakteristiky partnerů, typ partnerství, postoje vůči genderovým rolím a interakční proměnné. Model byl sestaven ve třech blocích.¹⁶ Na základě Glejserova testu byla z důvodů heteroskedasticity použita metoda vážených nejmenších čtverců (WLS). V následujících částech práce budou interpretovány výsledky prvního modelu ve vztahu k následujícím výzkumným otázkám:

VO1: Jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost?

VO2: Jaký je vliv pohlaví na celkovou životní a vztahovou spokojenost?

VO4: Jaké jsou rozdíly ve vztahové a životní spokojenosti mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití v rámci druhého demografického přechodu?

¹⁶ V prvním bloku byly zadány sociodemografické proměnné (proměnné *dummy_SbM*, *dummy_SsM*, *dummy_VS*, *c_ISEIisco08*, *age*, *c_msize*, *rec.sex*), ve druhém individuální charakteristiky respondentů (proměnné *health*, *c_rec.wbcomplet*, *child*, *typ_partnerstvi_merge*, *jbsat*, *rlsat*), a ve třetím bloku interakční efekty pohlaví spolu se spokojenosti s prací a se vztahem (proměnné *inter_rlsatsex2*, *inter_jbsatsex2*).

3.1.1 Obecná evaluace modelu

Pro obecnou interpretaci¹⁷ modelu se závisle proměnou *Spokojenost se životem* byla sestavena Tabulka 1. Podle analýzy rozptylu (ANOVA) je F-hodnota napříč modely statisticky významná (sloupce č. 4 a 5), což umožňuje zamítnout nulovou hypotézu a potvrdit existenci lineárního vztahu mezi závisle proměnnou a nezávisle proměnnými. Vhodnost modelu pro analýzu životní spokojenosti se postupně zlepšuje s přidáním dalších proměnných. Zavedením dalších nezávisle proměnných do modelů 2 a 3 se zvyšují hodnoty R^2 (sloupec č. 2) a adjustovaného R^2 (sloupec č. 3), které poukazují na schopnost modelu vysvětlit rozptyl dat a jejichž hodnoty se pohybují mezi 0 a 1. Poslední model má hodnotu adjustovaného R^2 0.724 (72.4 %), což značí, že téměř tři čtvrtiny rozptylu závisle proměnné *Spokojenost se životem* lze vysvětlit pomocí představeného modelu.

Na základě hodnoty R^2 a adjustovaného R^2 modely 1, 2 a 3 představují postupně zlepšení ve své vysvětlující schopnosti. Kritéria AIC (Akaike information criterion) a BIC (Bayesian information criterion) slouží k porovnání modelů z hlediska jejich přesnosti (sloupce č. 6 a 7). Dobrý model je takový, který má oproti ostatním modelům nejnižší hodnoty AIC a BIC (Chakrabarti a Ghosh, 2011).

Tabulka 1: porovnání modelů – závisle proměnná *Spokojenost se životem*

Model	R^2	Adjusted R^2	F	Sig.	AIC	BIC
1	0.104	0.100	24.398	<.001	-4778.366	-4736.000
2	0.694	0.690	194.224	<.001	-6341.292	-6245.969
3	0.727	0.724	204.151	<.001	-6507.505	-6401.590

Zdroj: CHPS W1 (2015), upraveno autorkou

Další důležitou součástí analýzy je interpretace jednotlivých regresních koeficientů a jejich statistické významnosti. Tyto informace jsou obsaženy v Tabulce 2. První sloupec tabulky obsahuje názvy nezávisle proměnných, druhý sloupec udává typ nebo orientaci proměnné. Sloupce tři, čtyři a pět (označené jako Model 1 až 3) zobrazují regresní koeficienty jednotlivých nezávisle proměnných ve vztahu k závisle proměnné životní

¹⁷ Pro interpretaci vhodnosti každého modelu byly použity standardní statistické metody. Zprvce byla posuzována adekvátnost modelu v rámci každého bloku pomocí R squared (R^2), které posuzuje míru vysvětlené variability závisle proměnné způsobenou nezávisle proměnnými a Adjusted R2 (Adjustované R^2), které je poněkud vhodnějším ukazatelem, jelikož v evaluaci zahrnuje počet vložených proměnných a penalizuje jejich nadměrné množství. Zadruhé, tabulka ANOVA a F-test, které testují statistickou významnost R^2 , tedy zda by se obdobné výsledky mohly očekávat v populaci (Rabušic et al., 2019).

spokojenost. Vliv nezávisle proměnných byl vyhodnocovaný pomocí standardizovaných koeficientů Beta, které umožňují porovnání proměnných s různými měřítky (Norusis, 2005). Počet hvězdiček za koeficienty odkazuje na hladinu statistické významnosti jednotlivých efektů.

Tabulka 2: regresní koeficienty – závisle proměnná Spokojenost se životem

	Orientace proměnné	Standardizované koeficienty Beta		
		Model 1	Model 2	Model 3
Konstanta		7,874***	6.827***	7.507***
Vzdělání: středoškolské bez maturity	Dummy (ref. základní)	-0.179*	-0.165**	-0.172***
Vzdělání: středoškolské s maturitou	Dummy (ref. základní)	-0.091	-0.116*	-0.130*
Vzdělání: vysokoškolské	Dummy (ref. základní)	-0.007	-0.101	-0.124*
Socioekonomický status (centered)	Numerická	0.164***	0.103***	0.107***
Věk	V letech	-0.060***	0.039*	0.039*
Velikost obce (centered)	Ordinální	-0.056*	-0.018	-0.019
Pohlaví	Dichotomická (ref. muž)	0.125***	0.027	-0.409***
Tělesné zdraví	Výborné = 1, špatné = 5		-0.188***	-0.177***
Duševní zdraví (centered)	Cítí se dobře pořád = 1, nikdy = 6		-0.348***	-0.330***
Spokojenost s prací	Spokojený(á) = 1, nespokojený = 5		-0.161***	-0.320***
Spokojenost se vztahem	Nespokojený(á) = 1, spokojený = 10		0.441***	0.427***
Počet dětí osoby žijící v domácnosti	Numerická		-0.037*	-0.059***
Typ partnerství	Dichotomická (ref. manželství)		-0.071***	-0.075***
Genderové role: a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		-0.012	-0.008
Genderové role: b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		0.010	0.006
Genderové role: c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		0.041**	0.043**
Genderové role: d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		-0.018	-0.014
Interakce pohlaví * spokojenost se vztahem				0.023
Interakce pohlaví * spokojenost s prací				0.433***

Poznámka: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$
Zdroj: CHPS W1 (2015), upraveno autorkou

Zjištění naznačují, že jako významné se ukázaly být zejména faktory jako je vzdělání, socioekonomický status, věk, pohlaví, tělesné a duševní zdraví, spokojenost s prací a se vztahem, počet dětí a typ partnerství. Z hodnotových proměnných se jako významný ukázal pouze postoj vůči genderovým rolím *c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje*. Jako statisticky nevýznamné se projeví faktory *Velikost obce, Genderové role a), b), d), a Interakce pohlaví * spokojenost se vztahem*. Interakce pohlaví se spokojeností s prací se naopak ukázala jako významná.

3.1.2 Pozitivní a negativní vlivy

Mezi statisticky významné pozitivní vlivy na celkovou životní spokojenost lze zařadit nižší úroveň vzdělání a vyšší socioekonomický status. Síla vlivu pro vzdělání a socioekonomický status je velmi podobná. Pozitivní vliv má také tělesné a duševní zdraví. Je důležité zdůraznit, že tyto proměnné byly hodnoceny na škále, kde lepší tělesné i duševní zdraví bylo označeno nižším číslem. U tělesného zdraví se jedná o škálu výborné (1) až špatné (5), u duševního zdraví o pocit, kdy se respondent cítil dobře od pořád (1) do nikdy (6). Jinými slovy, vyšší skóre znamená horší stav reportovaného tělesného či duševního zdraví. V tomto kontextu jsou negativní koeficienty interpretovány jako ukazatele toho, že lepší tělesné a duševní zdraví – tedy nižší skóre na daných škálách – mají pozitivní vliv na životní spokojenost. Efekt duševního zdraví je více jak 1.5 krát silnější než efekt tělesného. Pozitivní, avšak nízký vliv má také věk – čím starší člověk je, tím spíše bude se životem spokojenější. S narůstajícím počtem dětí se spokojenost se životem snižuje.

3.1.3 Práce a vztahy

Spokojenost s prací a Spokojenost se vztahem mají pozitivní vliv na *Spokojenost se životem*. Spokojenost s prací má pozitivní vliv, ale negativní koeficient v hodnotě -0.32, jelikož byla měřena na škále od spokojený(á) (1) po nespokojený(á) (5). Spokojenost se vztahem byla měřena opačným způsobem od nespokojený(á) (1) po spokojen(á) (10). Koeficient je kladný a roven 0.427. Na základě těchto poznatků je přijata hypotéza H1. Ta předpokládá že vyšší spokojenost s prací (H1A) a se vztahem (H1B) vedou k vyšší celkové životní spokojenosti.

H1: Celková životní spokojenost souvisí se spokojeností s prací a se vztahem. Vyšší spokojenost s prací (H1A) a vyšší spokojenost se vztahem (H1B) vedou k vyšší celkové životní spokojenosti.

Ačkoliv *Spokojenost s prací* i *Spokojenost se vztahem* mají obě velmi silný pozitivní efekt na *Spokojenost se životem*, výsledky ukazují, že *Spokojenost se vztahem* má na *Spokojenost se životem* téměř 1.5 krát silnější vliv než *Spokojenost s prací*. Toto zjištění poukazuje na centrální roli, kterou vztahy dnes hrají. Kvalitní mezilidské vztahy představují základní potřebu pro lidskou spokojenost, zatímco pracovní spokojenost, přestože důležitá, má sekundární vliv. Toto zjištění je v souladu s narůstajícím individualismem a důležitostí mezilidských vztahů. Přijata je proto hypotéza H2, která tvrdí, že celková životní spokojenost souvisí více se spokojeností se vztahem než se spokojeností s prací.

H2: Celková životní spokojenost souvisí více se spokojeností se vztahem než spokojeností s prací.

3.1.4 Vliv pohlaví

Interakční efekt pohlaví¹⁸ se spokojeností se vztahem je statisticky nevýznamný, kdežto interakce se spokojeností s prací je statisticky významná. Lze proto konstatovat, že pohlaví prokazatelně ovlivňuje životní spokojenost. Hypotézy H3 a H4 předpokládají, že u žen bude celková životní spokojenost více ovlivněna vztahovou spokojeností, zatímco u mužů bude více ovlivněna spokojeností s prací. Předpoklad, že životní spokojenost žen bude více ovlivněna spokojeností se vztahem se prokázat nepodařilo, hypotéza H3 je proto zamítnuta.

H3: Oproti mužům bude u žen celková životní spokojenost více ovlivněna vztahovou spokojeností.

Přestože doména vztahů ovlivňuje životní spokojenost pro muže a ženy podobně, u domény práce jsou viditelné odlišnosti. Pro muže (referenční kategorie) je vliv spokojenosti s prací -0.32, což poukazuje na pozitivní efekt spokojenosti s prací na celkovou životní spokojenost. Po zohlednění interakčního efektu je vliv spokojenosti s prací na celkovou životní spokojenost pro ženy 0.113¹⁹. To znamená, že u žen má naopak vyšší spokojenost s prací negativní vliv na spokojenost se životem. Síla vlivu spokojenosti s prací je pro muže 3 krát silnější než pro ženy. Přijata je proto hypotéza H4.

¹⁸ Vliv samotného pohlaví na celkovou životní spokojenost v posledním modelu na základě koeficientu přímo interpretovat nelze, jelikož jeho síla a směr jsou zkráceny vložení interakčních proměnných.

¹⁹ Výpočet: $-0.32 + 0.433 = 0.113$

H4: Oproti ženám bude u mužů celková životní spokojenost více ovlivněna spokojeností s prací.

3.1.5 Typ partnerství

Rozdíl ve spokojenosti se životem mezi manželskými páry a páry v nesezdaném soužití byl potvrzen. Negativní koeficient pro *Typ partnerství* naznačuje, že lidé v manželství jsou spokojenější se svým životem než lidé v nesezdaném soužití. Konkrétně, negativní hodnota koeficientu naznačuje, že přechod od referenční kategorie manželství ke druhé kategorii nesezdané soužití je spojen se snížením životní spokojenosti. Typ partnerství má na spokojenost větší vliv než hodnotové postoje a počet dětí, přičemž síla vlivu je podobná úrovni vzdělání a socioekonomickému statusu. Jelikož lidé ve formálně uzavřeném manželství vykazují vyšší úroveň spokojenosti se životem než lidé v nesezdaném soužití, přijímáme hypotézu H9A. Význam tohoto zjištění bude podrobněji diskutován v rámci modelu spokojenosti se vztahem a hypotézy H9B v následující kapitole.

H9: Ženatí a vdani budou více spokojeni se svým životem (H9A) i se svým vztahem (H9B) než lidé žijící v nesezdaném soužití.

3.1.6 Postoje vůči genderovým rolím

V případě postojů vůči genderovým rolím se jako statisticky významný prokázal pouze postoj c). Škála měření sahá od rozhodně souhlasím (1) po rozhodně nesouhlasím (5), což znamená, že nižší skóre vyjadřuje silnější souhlas s konkrétním tvrzením. U postoje vůči genderovým rolím c) *Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje* byl naměřen pozitivní koeficient. Čím vyšší míra nesouhlasu s tímto tvrzením, tím vyšší je celková životní spokojenost. Modernější postoj vůči pracovnímu zapojení matek vede k vyšší životní spokojenosti. Názory na zapojení matky do práce při výchově předškolního dítěte jsou pro celkovou životní spokojenost nejvýznamnějším ukazatelem z testovaných postojů vůči genderovým rolím. Pozitivní vliv moderního postoje k práci matek na životní spokojenost ukazuje, že hodnotové vymezení se vůči tradičnímu nastavení muž živitel – žena pečovatelka přispívá ke spokojenosti. Toto je v souladu s narůstajícím významem práce v individualizovaných společnostech, a to jak pro muže, tak pro ženy.

3.2 Spokojenost se vztahem

Cílem druhého modelu bylo zjistit, které faktory mají vliv na vztahovou spokojenost. Tento vliv byl testován pomocí mnohonásobné lineární regrese metodou WLS, kde závisle proměnnou byla *Spokojenost se vztahem* (proměnná *rlsat*). Jako nezávisle proměnné byly použity sociodemografické determinanty, individuální charakteristiky partnerů, typ partnerství, postoje vůči genderovým rolím, a rozdíly mezi partnery. Model byl sestaven ve čtyřech blocích.²⁰ Následující část kapitoly popíše výsledky tohoto modelu ve vztahu k výzkumným otázkám:

VO1: Jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost?

VO2: Jaký je vliv pohlaví na celkovou životní a vztahovou spokojenost?

VO3: Jakým způsobem ovlivňují rozdíly v hodnotových orientacích a ve vzdělání partnerů jejich vztahovou spokojenost?

VO4: Jaké jsou rozdíly ve vztahové a životní spokojenosti mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití v rámci druhé demografické tranzice?

3.2.1 Obecná evaluace modelu

Souhrn klíčových hodnot pro celkovou evaluaci druhého modelu je zobrazen v Tabulce 3. F-hodnota je statisticky významná (sloupce č. 4 a 5) a lze potvrdit existenci lineárního vztahu mezi závisle proměnnou *Spokojenost se vztahem* a nezávisle proměnnými ve všech čtyřech testovaných modelech. Vhodnost modelu pro analýzu vztahové spokojenosti se postupně zlepšuje s přidáním dalších proměnných. Zavedením dalších nezávisle proměnných do modelů 2, 3 a 4 se zvyšují hodnoty R^2 (sloupec č. 2) a adjustovaného R^2 (sloupec č. 3), které poukazují na schopnost modelu vysvětlit rozptyl dat. Hodnota adjustovaného R^2 ve čtvrtém modelu dosahuje 0.269. To znamená, že čtvrtinu (26.9 %) variability závisle proměnné

²⁰ V prvním bloku byly přidány sociodemografické proměnné (proměnné *dummy_SbM*, *dummy_SsM*, *dummy_VS*, *c_ISEIisco08*, *age*, *c_msize*, *rec.sex*). Do druhého bloku byly zařazeny individuální charakteristiky respondentů, jako je zdravotní stav (proměnná *health*), duševní zdraví (proměnná *c_rec.wbcomplet*), spokojenost s prací (*jbsat*), počet dětí v domácnosti (*child*) a typ partnerského vztahu (proměnná *typ_partnerství_merge*). Tento blok dále zahrnuje hodnotové postoje vůči genderovým rolím (proměnné *grespo_rec*, *gcontri_rec*, *gearn*, *gsuffer*). Třetí blok se zabývá rozdíly mezi partnery, jako jsou rozdíly ve vzdělání (proměnná *abs_educ_difference2s*) a rozdíly v hodnotových postojích vůči genderovým rolím (proměnné *grespo_rec_difference_abs*, *gcontri_rec_difference_abs*, *gearn_difference_abs*, *gsuffer_difference_abs*). Ve čtvrtém bloku byly použity interakční efekty mezi hodnotovými postoji, vzděláním a pohlavím (proměnné *inter_grespo_rec2*, *inter_gcontri_rec2*, *inter_gearn2*, *inter_gsuffer2*).

Spokojenost se vztahem lze vysvětlit pomocí nezávisle proměnných ve čtvrtém modelu. Vzhledem k tomu, že spokojenost se vztahem představuje vysoce komplexní aspekt života, který je ovlivněn řadou faktorů i náhod, vysvětlující schopnost modelu 26.9 % lze považovat za uspokojivou. Nejnížší hodnoty AIC a BIC jsou ve čtvrtém modelu, který zohledňuje spojitý efekt pohlaví a postojů vůči genderovým rolím.

Tabulka 3: porovnání modelů – závisle proměnná *Spokojenost se vztahem*

Model	R ²	Adjusted R ²	F	Sig.	AIC	BIC
1	0.048	0.042	8.183	<.001	552.468	592.876
2	0.249	0.238	23.520	<.001	296.808	382.674
3	0.261	0.247	18.989	<.001	288.492	399.614
4	0.284	0.269	17.930	<.001	258.620	389.946

Zdroj: CHPS W1 (2015), upraveno autorkou

Další část kapitoly se bude věnovat interpretaci vlivu jednotlivých nezávisle proměnných. Tyto informace jsou čitelné z Tabulky 4. Rozdělení tabulky odpovídá schématu Tabulky 2 v předešlé kapitole u modelu se závisle proměnnou *Spokojenost se životem*. První sloupec obsahuje názvy nezávisle proměnných a druhý sloupec jejich orientaci nebo typ. Třetí, čtvrtý, pátý a šestý sloupec zobrazují standardizované koeficienty Beta a počet hvězdiček hladinu statistické významnosti.

Tabulka 4: regresní koeficienty – závisle proměnná *Spokojenost se vztahem*

	Orientace proměnné	Standardizované koeficienty <i>Beta</i>			
		Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Konstanta		9.426***	8.707***	8.561***	7.644***
Vzdělání: středoškolské bez maturity	Dummy (ref. základní)	-0.037	-0.034	0.003	0.011
Vzdělání: středoškolské s maturitou	Dummy (ref. základní)	-0.164	-0.144	-0.101	-0.089
Vzdělání: vysokoškolské	Dummy (ref. základní)	-0.268**	-0.247**	-0.214**	-0.212**
Socioekonomický status (centered)	Numerická	0.129**	0.078*	0.076	0.081*
Věk	V letech	0.012	0.089**	0.087**	0.075*
Velikost obce (centered)	Ordinální	-0.003	0.029	0.036	0.031
Pohlaví	Dichotomická (ref. muž)	-0.146***	-0.113***	-0.111***	0.885***
Tělesné zdraví	Výborné = 1, špatné = 5		-0.144***	-0.138***	-0.139***
Duševní zdraví (centered)	Cítí se dobře pořád = 1, nikdy = 6		-0.356***	-0.358***	-0.339***
Spokojenost s prací	Spokojený(á) = 1, nespokojený = 5		0.014	0.008	0.002

Počet dětí osoby žijící v domácnosti	Numerická		-0.022	-0.029	-0.039
Typ partnerství	Dichotomická (ref. manželství)		-0.108***	-0.111***	-0.123***
Genderové role: a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		0.023	0.024	0.063
Genderové role: b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		0.082**	0.079*	0.207***
Genderové role: c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		0.076**	0.080**	0.072*
Genderové role: d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5		0.046	0.067*	0.108**
Vzdělanostní vzdálenost	Numerická (abs. rozdíl)			0.001	0.000
Hodnotová vzdálenost Genderové role: a)	Numerická (abs. rozdíl)			-0.108***	-0.105***
Hodnotová vzdálenost Genderové role: b)	Numerická (abs. rozdíl)			0.000	-0.013
Hodnotová vzdálenost Genderové role: c)	Numerická (abs. rozdíl)			0.036	0.038
Hodnotová vzdálenost Genderové role: d)	Numerická (abs. rozdíl)			0.040	0.064*
Interakce pohlaví * genderové role a)					-0.157*
Interakce pohlaví * genderové role b)					-0.607***
Interakce pohlaví * genderové role c)					0.038
Interakce pohlaví * genderové role d)					-0.284
Poznámka: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$ Zdroj: CHPS W1 (2015), upraveno autorkou					

Významné se ukázaly být zejména faktory jako je socioekonomický status, vysokoškolské vzdělání, pohlaví, typ partnerství a postoje k genderovým rolím. Pozitivní vliv byl nalezen u socioekonomického statusu, vyššího věku, tělesného a duševního zdraví, a nesouhlasu s tradičními genderovými rolemi. Velikost města, spokojenost s prací, počet dětí, rozdíl v úrovni vzdělání partnerů a rozdíly v polovině hodnotových postojů se ukázaly jako nízké nebo statisticky nevýznamné. Jako významné rozdíly se ukázaly postoje k genderovým rolím a) *Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* a d) *Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena*.

3.2.2 Pozitivní a negativní vlivy

Pozitivní efekt má zejména socioekonomický status, kdy vyšší socioekonomický status přispívá k vyšší spokojenosti ve vztahu. To může odrážet větší finanční stabilitu nebo obecně lepší životní úroveň a vliv materiálního zabezpečení na spokojenost ve vztahu. Věk má také pozitivní vliv, což naznačuje, že s věkem roste spokojenost ve vztahu. Možným vysvětlením je zvýšení zralosti a lepší schopnost řešit vztahové problémy. Vysokoškolské vzdělání v porovnání se základním vzděláním má negativní vliv. Rozdíl mezi základním a středoškolským vzděláním se neprokázal. Tento výsledek by mohl reflektovat komplexnější očekávání a požadavky na vztah u lidí s vyšší úrovní vzdělání.

Tělesné a duševní zdraví mají pozitivní vliv na vztahovou spokojenost, přestože jejich koeficienty jsou negativní. Opět je nutné zdůraznit, že ačkoliv jsou koeficienty negativní, vliv je pozitivní, jelikož vyšší hodnota na škále poukazuje na horší pocit zdraví. Pokud se lidé cítí tělesně zdravější a duševně vyrovnanější, mají tendenci být ve svých vztazích spokojenější.

3.2.3 Postoje k genderovým rolím

Co se týče postojů vůči genderovým rolím a jejich vlivu na vztahovou spokojenost, byl u všech čtyř testovaných proměnných *Genderové role a), b) c) a d)* naměřen pozitivní koeficient. Vyšší hodnoty koeficientů naznačují větší pozitivní vliv na vztahovou spokojenost. Celkově silnější nesouhlas (rozhodně nesouhlasím = 5) s tradičními genderovými rolemi souvisí s vyšší vztahovou spokojeností. Jako jediný nevýznamný se ukázal postoj k genderovým rolím *a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost.*

Jako nejvýznamnější prediktor se ukázal postoj k genderovým rolím *b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy.* V posledním modelu je koeficient roven 0.207. Silnější nesouhlas s tvrzením, že muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy, je spojen s vyšší vztahovou spokojeností. To naznačuje, že vztahy, kde je více rovnostářské rozdělení domácích rolí a povinností, mohou být vnímány jako uspokojivější. Jinými slovy, vztahová spokojenost je vyšší mezi partnery, kteří podporují rovnost v odpovědnosti za domácnost.

Jako druhý nejvýznamnější z kategorie hodnotových postojů se ukázal postoj k genderovým rolím *d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena*. V posledním modelu koeficient 0.108 poukazuje na středně silný efekt. Ten je však poloviční nežli u položky postoje k genderovým rolím *b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy*. Souhlas s tím, že finanční zajištění domácnosti by mělo náležet mužům i ženám, pozitivně ovlivňuje spokojenost ve vztahu. Tyto výsledky naznačují, že společné přispívání do domácího rozpočtu může být spojeno s lepší vztahovou dynamikou a vyšší spokojeností ve vztahu.

Regresní koeficient u postoje k genderovým rolím *c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje* naznačuje, že nesouhlas s tímto tradičním rozdělením pracovních rolí má pozitivní, byť slabší, vliv na vztahovou spokojenost. Ve vztazích, kde je podporována profesionální kariéra matky, může být vztahová spokojenost vyšší. Efekt této proměnné je ze sady otázek k postojům vůči genderovým rolím nejmenší. Pokud se vrátíme zpět k prvnímu modelu se závisle proměnnou *Spokojenost se životem*, postoj k genderovým rolím *c)* se ze sady testovaných postojů ukázal jako nejvýznamnější.

Poslední postoj k genderovým rolím *a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* naznačuje, že nesouhlas s tímto tvrzením má pozitivní vliv na vztahovou spokojenost. Tento postoj ale není statisticky významný. Celkově z interpretací postojů vůči genderovým rolím vyplývá, že jednotlivci, kteří odmítají tradiční genderové role a místo toho podporují rovnost a společnou odpovědnost v domácnosti a financích, vykazují vyšší vztahovou spokojenost. Tato zjištění vedou k přijetí hypotézy H5.

H5: Méně tradiční postoje k genderovým rolím mají pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

Analýza vlivu postojů vůči genderovým rolím na vztahovou spokojenost přináší důležité poznatky v souladu s rešerší literatury. Mění se genderové role a povaha intimních vztahů se odrážejí ve vztahové spokojenosti několika způsoby. V moderních individualistických společnostech jsou stále více ceněny a ve vztazích očekávány principy jako je rovnost pohlaví, partnerské porozumění, blízkost, seberealizace a osobní uspokojení. Moderní vztahy, které odmítají tradiční genderové role, odrážejí tyto hodnoty. Proto mohou být vztahy založené na těchto principech vnímány jako uspokojivější.

3.2.4 Vliv pohlaví

Interakční efekty mezi pohlavím²¹ a postoji k genderovým rolím ukazují, že mezi muži a ženami existují rozdíly v dopadu percepce genderových rolí na vztahovou spokojenost. Vysoký a statisticky významný koeficient je viditelný u interakce pohlaví a postoje vůči genderovým rolím a) *Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* a b) *Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy*. U obou interakcí přechod z referenční kategorie muže na ženu snižuje pozitivní vliv míry nesouhlasu s tradičními postoji vůči genderovým rolím. Konkrétně, u položky a) *Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* je pro muže koeficient roven 0.063 a pro ženy -0.094.²² To znamená, že zatímco pro muže vyšší míra nesouhlasu s tímto postojem zvyšuje vztahovou spokojenost, pro ženy nesouhlas s tímto postojem spokojenost snižuje. Navíc, u žen je síla vlivu nesouhlasu s tímto postojem silnější než u mužů.

U položky b) *Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy* je koeficient pro muže roven 0.207 a pro ženy -0.4.²³ U žen má tento postoj 2 krát tak silný vliv na spokojenost ve vztahu než u mužů. Posun k silnějšímu nesouhlasu (rozhodně nesouhlasím = 5) s tradičními genderovými rolemi v domácnosti, je spojen se zvýšením vztahové spokojenosti pro muže a u žen se snížením. Čím více ženy nesouhlasí s tímto tvrzením, tím méně jsou spokojeny s kvalitou svého vztahu.

Celkově tedy, více rovnostářské postoje nemají ve všech případech stejný vliv pro obě pohlaví. Rozdíly byly nalezeny u postojů vůči genderovým rolím a) a b), které se vztahují k tradičním genderovým rolím: žena jako pečovatelka o domácnost a muž jako živitel. Pro muže nesouhlas s tímto rozdělením zvyšuje vztahovou spokojenost, a pro ženy naopak snižuje.

3.2.5 Podobnost partnerů

Rozdíly mezi partnery se ukázaly jako významné u dvou postojů vůči genderovým rolím. V porovnání s individuálními charakteristikami a postoji partnerů jsou koeficienty vzdělanostní vzdálenosti a postojových vzdáleností nižší. Výjimkou je hodnotová vzdálenost

²¹ Vliv samotného pohlaví na vztahovou spokojenost opět nelze interpretovat kvůli vložení interakčních proměnných.

²² Výpočet: $0.063 - 0.157 = -0.094$

²³ Výpočet: $0.207 - 0.607 = -0.4$

Genderové role a) *Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost*. Lze konstatovat, že osobní rovina a přesvědčení mají více významný vliv na vztahovou spokojenost než míra podobnosti partnerů. Tato zjištění jsou v souladu s rostoucím individualismem a zaměřením na vlastní já – charakteristické pro moderní společnosti. To vede k přijetí hypotézy H6.

H6: Vztahová spokojenost je více závislá na individuálních charakteristikách partnerů a jejich postojích než na míře jejich podobnosti.

Vliv podobnosti partnerů v jejich vzdělání na spokojenost ve vztahu se neprokázal. Výsledky nedovolují přijetí hypotézy H7 o pozitivním vlivu stejné úrovně vzdělání.

H7: Vyšší míra podobnosti mezi partnery v jejich vzdělání bude mít pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

Rozdíly mezi partnery v postojích vůči genderovým rolím se ukázaly jako statisticky významné pouze v některých případech. U postoje vůči genderovým rolím d) *Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena*, byl koeficient kladný a roven 0.064. To znamená, že čím větší vzdálenost mezi partnery, tím větší je jejich vztahová spokojenost. U postoje vůči genderovým rolím a) *Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost*, byl koeficient negativní -0.105. Větší rozdíl mezi partnery v tomto postoji snižuje vztahovou spokojenost. Síla vlivu podobnosti partnerů v postoji k genderovým rolím a) je 1.5 násobně větší než u podobnosti postoje k genderovým rolím d).

Zatímco rozdíl mezi partnery v postoji k genderovým rolím a) je statisticky významný, individuální postoj k genderovým rolím a) statisticky významný není. Současně, koeficient hodnotové vzdálenosti u postoje k genderovým rolím a) převyšuje 1.5 násobně individuální vliv téhož postoje. Hypotéza H8 o pozitivním vlivu podobnosti postojů partnerů je přijata, avšak jen částečně.

H8: Vyšší míra podobnosti mezi partnery v jejich postojích k genderovým rolím bude mít pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

Lze shrnout, že i když podobnost partnerů v některých aspektech může mít vliv na vztahovou spokojenost, důležitější jsou individuální charakteristiky a postoje. Jako klíčová se jeví shoda na tom, kdo má vydělávat peníze. Konkrétně se jedná o shodu na tradičních genderových rolích, kdy žena se stará o domácnost a muž je živitelem rodiny. Shoda v tomto postoji k rozdělení rolí dokonce převyšuje vliv individuálního pohledu jednotlivce. Tato zjištění mohou být v rozporu s teorií postmaterialismu, která tvrdí, že hmotné zabezpečení se stává pro lidi méně významné. Zároveň ale vychází najevo, že zásadní je shoda partnerů ohledně nastavení rolí ve vztahu. To odráží Giddensův koncept čistého vztahu, kde partneři bilancují svá očekávání a pokud vztah nenaplnuje jejich potřeby, je ukončen.

3.2.6 Typ partnerství

Rozdíl ve vztahové spokojenosti mezi lidmi žijícími v manželství a nesezdaném soužití se ukázal jako statisticky významný. Lidé ve formálně uzavřeném manželství vykazují vyšší úroveň spokojenosti ve vztahu ve srovnání s páry žijícími v nesezdaném soužití. Přijata je proto nejen hypotézu H9A, ale také hypotéza H9B, a tudíž i H9 jako celek.

H9: Ženatí a vdani budou více spokojeni se svým životem (H9A) i se svým vztahem (H9B) než lidé žijící v nesezdaném soužití.

V kontextu druhé demografického přechodu, který charakterizuje tranzici od tradiční nukleární rodiny k moderním formám rodinného života, jsou zjištění o rozdílu v životní spokojenosti mezi manželskými páry a páry v nesezdaném soužití zvláště relevantní. Přestože modernita přináší rozšíření alternativních forem rodinného uspořádání, zdá se, že manželství stále nabízí v porovnání s nesezdaným soužitím větší výhody a přináší jednotlivcům větší vztahovou spokojenost.

3.3 Generační rozdíly

Pro porovnání generací byly vytvořeny dva modely lineární regrese se závisle proměnnou *Spokojenost se vztahem*. Respondenti byli rozděleni do dvou věkových kategorií. První kategorie obsahovala respondenty, ve věku 44 let a méně, druhá kategorie starší respondenty, kterým je 45 let a více. Je nutno připomenout, že se jedná o datový soubor z roku 2015 a dnes, v roce 2024, je respondentům o 9 let více. Jelikož se tato práce zajímá o genderové role a postoje, součástí této explorační práce bylo zjistit, zda je vliv těchto faktorů proměnlivý v

čase a pokud ano, tak jak. Generační srovnání pro vybrané proměnné je shrnuto v Tabulce 5. Pro přehlednost jsou uvedeny pouze koeficienty ze 4. modelu. Tato část kapitoly se vztahuje k poslední výzkumné otázce VO5.

VO5: Jak se liší věkové skupiny v prožívání vztahové spokojenosti v kontextu druhého demografického přechodu a proměňujících se genderových rolí?

Tabulka 5: regresní koeficienty – závisle proměnná Spokojenost se vztahem – porovnání věkových skupin

	Orientace proměnné	Standardizované koeficienty <i>Beta</i>	
		Mladší věková skupina (44 let a méně)	Starší věková skupina (45 let a více)
Konstanta		8.181***	7.835***
Vzdělání: středoškolské bez maturity	Dummy (Ref. základní)	0.046	-0.128
Vzdělání: středoškolské s maturitou	Dummy (Ref. základní)	-0.095	-0.199
Vzdělání: vysokoškolské	Dummy (Ref. základní)	-0.202	-0.322**
Socioekonomický status (centered)	Numerická	0.114*	0.047
Věk	V letech	0.019	0.041
Velikost obce (centered)	Ordinální	0.034	0.016
Pohlaví	Dichotomická (ref. muž)	0.481	1.109***
Tělesné zdraví	Výborné = 1, špatné = 5	-0.115**	-0.151***
Duševní zdraví (centered)	Cítí se dobře pořád = 1, nikdy = 6	-0.362***	-0.307***
Spokojenost s prací	Spokojený(á) = 1, nespokojený = 5	0.003	-0.010
Počet dětí osoby žijící v domácnosti	Numerická	-0.066	-0.019
Typ partnerství	Dichotomická (ref. manželství)	-0.150***	-0.103**
Genderové role: a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5	0.071	0.065
Genderové role: b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5	0.195***	0.202**
Genderové role: c) Předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5	0.094	0.069
Genderové role: d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena	Souhlasím = 1, nesouhlasím = 5	0.048	0.112*

Vzdělanostní vzdálenost	Numerická (abs. rozdíl)	-0.029	0.024
Hodnotová vzdálenost Genderové role: a)	Numerická (abs. rozdíl)	-0.102**	-0.105**
Hodnotová vzdálenost Genderové role: b)	Numerická (abs. rozdíl)	0.018	-0.049
Hodnotová vzdálenost Genderové role: c)	Numerická (abs. rozdíl)	0.042	0.055
Hodnotová vzdálenost Genderové role: d)	Numerická (abs. rozdíl)	-0.013	0.104*
Interakce pohlaví * genderové role a)		-0.034	-0.197
Interakce pohlaví * genderové role b)		-0.395*	-0.805***
Interakce pohlaví * genderové role c)		0.042	-0.008
Interakce pohlaví * genderové role d)		-0.181	-0.258
Poznámka: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$ Zdroj: CHPS W1 (2015), upraveno autorkou			

Některé faktory ovlivňují vztahovou spokojenost pro obě věkové skupiny podobně, zatímco jiné výrazně odlišně. Podobné koeficienty byly naměřeny u spokojenosti s prací a počtu dětí. Vysokoškolské vzdělání má oproti základnímu vzdělání 1.5 krát násobně více negativní vliv pro starší generace. Vliv pohlaví je 2 krát silnější u starší generace. Pro mladší generace spokojenost ve vztahu ovlivňuje více duševní zdraví, zatímco pro starší je silnější vliv tělesného zdraví. Rozdíly v této oblasti jsou ale jen mírné. V následující části kapitoly bude prvně porovnán vliv individuálních hodnotových postojů vůči genderovým rolím, interakční efekty, a poté vliv podobnosti partnerů.

Pokud se zaměříme na individuální postoje vůči genderovým rolím, které vyšly statisticky významné, tak je u starších lidí vliv míry nesouhlasu s tradičními genderovými rolími na vztahovou spokojenost silnější. Konkrétně se jedná o postoje *b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy* a *d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena*. U obou věkových kategorií mají méně tradiční postoje pozitivní vliv na vztahovou spokojenost.

Síla vlivu u individuálních postojů vůči genderovým rolím *b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy* je pro obě skupiny velmi podobná, přičemž u starších generací byly koeficienty mírně vyšší (rozdíl pouze 0.007). Větší rozdíly lze zaznamenat u postojů vůči genderovým rolím *d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena*, kde je pro starší věkovou skupinu oproti mladší skupině koeficient 2.3 krát vyšší, a navíc

statisticky významný. Pro připomenutí, čím vyšší míra nesouhlasu s tímto tvrzením, tím vyšší je vztahová spokojenost. V kontextu vyšší genderové rovnosti a proměn partnerského chování v rámci SDT mohou starší generace tyto změny vnímat intenzivněji vzhledem ke kontrastu s tradičnější výchovou a kontextem, v němž vyrostly. Důvodem mohou být také rozdílné žité zkušenosti starších věkové skupiny.

Další důležitou položkou je interakční efekt mezi pohlavím a nesouhlasem s postojem vůči genderovým rolím *b) Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy*. Zde je efekt opět silnější u starší věkové skupiny. Nesouhlas s tímto tradičním postojem má pozitivní vliv na vztahovou spokojenost pro muže, ale negativní vliv pro ženy. Pro mladší generaci je koeficient pro muže roven 0.195, pro ženy -0.2; u starší generace pro muže 0.202 a pro ženy -0.603.²⁴ U obou generací tyto koeficienty zrcadlí zjištění z modelu pro celkovou populaci.

Konkrétně, čím více ženy souhlasí s předpokladem, že muži mají mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy, tím méně jsou spokojeny s kvalitou svého vztahu. U starší generace je tento efekt téměř 3 krát silnější. To může plynout z nastavení vztahu, kdy ženy ze starších generací častěji a do větší míry zastávaly roli pečovatelky a muži roli živitele. Toto nastavení bylo normou. Ženy ze starší věkové skupiny, které očekávaly, že muži převezmou část odpovědnosti za domácnost, mohly být více zklamané, pokud toto očekávání nebylo naplněno. Oproti tomu ženy z mladších kohort již mohou žít ve vztazích, kde očekávání a realita nejsou natolik vzdálené. Proto je efekt pro mladší generace slabší.

Pokud se podíváme na efekt podobnosti partnerů, zajímavé jsou dvě položky: *Vzdělanostní vzdálenost* a rozdíl v postoji vůči genderovým rolím *a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost*. Zaprvé, efekt vzdělanostní vzdálenosti je u mladší a starší věkové skupiny opačný. U mladších generací má větší vzdělanostní vzdálenost mezi partnery negativní efekt na spokojenost ve vztahu, zatímco u starších pozitivní. Nicméně, koeficient je v obou případech nízký a není ani u jedné skupiny statisticky významný. U starších generací platí čím větší vzdělanostní vzdálenost, tím větší vztahová spokojenost. U starší generace rozdíly v úrovni vzdělání byly často normou, vycházející ze vzdělanostní struktury. Nižší vzdělanost ženy mohla být vnímána jako příznivá pro dynamiku rodinného

²⁴ Výpočet: $0.195 - 0.395 = -0.2$; $0.202 - 0.805 = -0.603$

života založeného na vzoru nukleární rodiny a tradičních genderových rolí. Pro mladší generace, kdy se vzdělanostní úroveň žen a mužů postupně vyrovnává a očekávání začínají být více rovnostářské, může větší vzdělanostní vzdálenost mezi partnery znamenat rozdílné perspektivy, hodnoty a vyšší četnost konfliktů.

Druhý důležitý rozdíl mezi věkovými skupinami v rámci podobnosti partnerů je viditelný u položky *d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena*. Zatímco u mladší věkové skupiny je koeficient nízký, negativní a statisticky nevýznamný, u starší skupiny je vliv hodnotové vzdálenosti vyšší, pozitivní a statisticky významný. To znamená, že pro starší věkovou skupinu větší rozdíl v názoru na to, zda do rozpočtu má přispívat muž i žena, pozitivně ovlivňuje spokojenost se vztahem.

V porovnání s pozitivním vlivem podobnosti partnerů v postoji *a) Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* je negativní vliv položky *d) Do rozpočtu nemá přispívat muž i žena* u starší generace podobný. U mladší generace je významný pouze pozitivní vliv shody na postoji *a)*, zatímco vliv rozdílu v postoji *d)* nelze potvrdit. Důvodem může být opět rozdílná socializace a očekávání o rozvržení rolí ve vztahu. Pro starší věkovou skupinu mohou být názorové rozdíly a z nich plynoucí výzvy v dělbě práce a nastavení financí jednodušší překonat, jelikož tato skupina žila v době, kdy genderové role byly více pevně dané a lidé se jim snadněji podřídili. Navíc, nebyla natolik vyžadována flexibilita mezi rodinou a prací, z které může plynout tlak či konflikty ve vztahu. Přijata je hypotéza H10.

H10: Mezi generacemi existují významné rozdíly ve faktorech ovlivňujících vztahovou spokojenost.

4 Diskuse

Tato práce zkoumala, jak proměny spojené s modernitou a vnímáním genderových rolí v České republice utvářejí postoje partnerů a ovlivňují jejich spokojenost se životem a se vztahem. Pozornost byla zaměřena zejména na vliv pohlaví a postojů vůči tradičním genderovým rolím. Analýza se též zabývala podobností partnerů v jejich vzdělání a hodnotové orientaci, rozdílem mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití a generačními rozdíly ve spokojenosti ve vztahu. Analýza dospěla k hodnotným závěrům a zodpověděla položené výzkumné otázky, které budou postupně diskutovány v následující části kapitoly.

Zvoleným datovým souborem bylo České panelové šetření domácností (CHPS). Jedná se o vysoce kvalitní a nejrozsáhlejší dotazníkové šetření domácností v ČR, které poskytuje širokou škálu proměnných, které nejsou dostupné v jiných šetřeních. Zvolena byla první vlna výzkumu z roku 2015. Přestože se jedná o 9 let starý soubor, první vlna byla vyhodnocena jako nejvhodnější, jelikož je nejreprezentativnější a poskytuje nejkvalitnější data. Navíc proměna hodnotových postojů v čase není okamžitá, tudíž lze pro účely této práce využít i několik let stará data.

4.1 Vliv charakteristik a postojů partnerů na spokojenost

Výzkumná otázka VO1 se ptala, *Jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost.*

Prvním důležitým zjištěním byla větší důležitost vztahové spokojenosti nad spokojeností s prací. Přijata byla hypotéza H1: *Celková životní spokojenost souvisí se spokojeností s prací a se vztahem. Vyšší spokojenost s prací (H1A) a vyšší spokojenost se vztahem (H1B) vedou k vyšší celkové životní spokojenosti.* Dále byla přijata také hypotéza H2: *Celková životní spokojenost souvisí více se spokojeností se vztahem než spokojeností s prací.* Tato zjištění lze interpretovat několika způsoby. V rámci posunu od materialistických hodnot k postmaterialistickým (Inglehart, 1977), přestává být prioritou hmotné zabezpečení a zastupuje ho osobní uspokojení a mezilidské vztahy. Dále, reflexivní modernita přináší transformaci intimity, kdy roste důležitost sociálních vazeb a vztahů pro individuum a jeho identitu (Giddens, 2010). Intimní vztahy jsou dle Giddense (2010) primárním místem hledání vlastního já a dějištěm reflexivního projektu sebe sama.

Celkově vzato analýza ukázala, že spokojenost se vztahem je z testovaných faktorů nejsilnějším prediktorem životní spokojenosti. To je v souladu s teoretickými předpoklady Ingleharta a Giddense, popisující proměny hodnot, jež modernita přináší, i empirickými studii (Waldinger a Schulz, 2023). V individualisticky orientovaných společnostech mají jedinci tendenci hledat zdroje spokojenosti v osobních vztazích více než v materiálních nebo statusových aspektech, jako je doména práce.

Druhým důležitým analytickým poznatkem je pozitivní vliv moderních postojů vůči genderovým rolím na životní a vztahovou spokojenost. Testovány byly čtyři postoje k tradičním genderovým rolím. Potvrzena byla hypotéza *H5: Méně tradiční postoje k genderovým rolím mají pozitivní vliv na vztahovou spokojenost*. Životní spokojenost nejvíce ovlivňuje postoj k otázce, zda předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje. Vztahovou spokojenost nejvíce ovlivňuje otázka odpovědnosti za domácnost, dále zda do rozpočtu má přispívat muž i žena, a nakonec míra souhlasu s tím, zda předškolní dítě strádá, pokud matka pracuje. Postoj k tomu, zda muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost pro spokojenost ve vztahu se neukázal jako statisticky významný.

Tyto výsledky reflektují nejen hodnotový posun, ale také strukturální proměnu společnosti. Zatímco model nukleární rodiny a tradiční genderové role ustanovují muže jako živitele a ženy jako pečovatelky, moderní společnost toto jasné rozdělení již neumožňuje. Jelikož jsou individualizační procesy platné pro obě pohlaví, ženy chtějí být autonomní a realizovat se mimo domov a rodinu, což se jim dostává zejména účastí na pracovním trhu (Dudová, 2005). Rovnostářské rozdělení domácích povinností a finančního zajištění domácnosti je v souladu s touhou po autonomii, seberealizaci a rovnostářském partnerství. Proto lidé, kteří odmítají pevně stanovené tradiční genderové role a místo toho podporují individuální volbu a rovnost ve vztahu, vykazují vyšší jak vztahovou, tak životní spokojenost. Zároveň z výsledků vyplývá, že Beckerova (1973) teorie ekonomie manželství, která hovoří o výhodách specializace v rámci vztahu, není v kontextu dnešní České republiky platná do takové míry jako dříve. Zjištění naopak podporují teorii Kamarádského manželství (Companionate theory of marriage), která tvrdí, že sdílená práce a egalitární přesvědčení zlepšují kvalitu vztahu.

4.2 Vliv pohlaví

Druhá výzkumná otázka VO2 zjišťovala, *Jaký je vliv pohlaví na celkovou životní a vztahovou spokojenost*. Výsledky naznačují, že pohlaví ovlivňuje rozdíly v životní a vztahové spokojenosti.

Prvním cílem bylo zjistit, zda se liší primární domény ovlivňující životní spokojenost mužů a žen. Výchozím bodem pro zodpovězení této výzkumné otázky bylo tradiční rozdělení genderových rolí muž živitel a žena pečovatelka. V návaznosti byly formulovány dvě hypotézy: *H3 Oproti mužům bude u žen celková životní spokojenost více ovlivněna vztahovou spokojeností* a *H4 Oproti ženám bude u mužů celková životní spokojenost více ovlivněna spokojeností s prací*. Hypotéza, H3 byla zamítnuta. Spokojenost se vztahem neovlivňuje silněji ženy než muže. Naopak hypotéza H4, předpokládající rozdíl ve vlivu spokojenosti s prací na celkovou životní spokojenost v závislosti na pohlaví, byla přijata.

Tato zjištění jsou částečně v rozporu s analýzou Hamplové (2004), která vyvrací předpoklad, že spokojenost s rodinným životem je důležitější pro ženy, zatímco spokojenost s prací pro muže. Dle analýzy této práce je síla vlivu spokojenosti s prací na celkovou životní spokojenost pro muže větší a navíc, směr efektu je pro muže a ženy opačný. U mužů byl zjištěn pozitivní vliv spokojenosti s prací na celkovou životní spokojenost, zatímco u žen byl vliv negativní. Z výsledků této práce vyplývá, že předpoklad, že muži v porovnání s ženami mohou více odvozovat svou identitu od své práce, více se v rámci práce seberealizovat, ale také pociťovat z práce více stresu či tlaku, stále do jisté míry v české společnosti platí. Nižší síla vlivu spokojenosti s prací pro ženy může plynout z toho, že práce pro ně představuje vedlejší životní doménu. Negativní vliv spokojenosti s prací u žen může poukazovat na konflikt mezi prací a rodinou. Vyšší spokojenost s prací může vést k napětí, konfliktům ve vztahu, či stresu, které plynou z vysokých nároků kombinace pracovního a rodinného života.

V kontextu reflexivní modernity dochází k úpadku předchozích forem sociálního života a vzniku nových způsobů organizace práce a partnerského života. Tyto změny spějí k proměně konstrukce identity sociálních aktérů, kdy “femininní a maskulinní identity jsou proměnlivé” (Dudová, 2005). Způsob hledání vlastní identity a uspokojení se stává méně závislým na genderových rolích, a naopak více podobným pro muže a ženy. Tyto procesy se

však do české společnosti nepropisují ihned. Silnější orientace mužů na doménu práce stále v české společnosti přetrvává.

Druhým cílem bylo zjistit, zda se vliv postojů vůči genderovým rolím na vztahovou spokojenost liší dle pohlaví. Analýza ukázala, že síla a směr vlivu některých postojů jsou závislé na pohlaví. Konkrétně se jedná o postoje *Muž má vydělávat peníze, žena se starat o domácnost* a *Muži by neměli mít stejnou odpovědnost za domácnost jako ženy*. Nesouhlas s tradičními genderovými rolemi ovlivňuje pozitivně vztahovou spokojenost mužů. Muži, kteří nesouhlasí s genderovým esencialismem a odmítají tradiční maskulinní role, mohou vynakládat více manželské emoční práce (Wilcox a Nock, 2006), na které jsou spokojené moderní vztahy do značné míry závislé. Tím, že jsou schopni být více emocionálně přítomní, mohou své vztahy považovat za uspokojivější.

Oproti tomu ženy, které se od některých tradičních genderových rolí distancují, mohou pociťovat nižší vztahovou spokojenost. Tyto ženy mohou cítit tlak být výkonné v obou sférách, rodinné i pracovní. To může přispívat k přepracování, pocitu nespravedlnosti a následně i horší dynamice vztahu. Dále, odchylka od tradičních genderových očekávání může vést k vnitřnímu konfliktu a vyšším nárokům na sebe sama. Výsledky též mohou reflektovat předpoklad, že ženy, které věří v rovnoprávné rozdělení genderových rolí, mohou mít vyšší požadavky od vztahu, a proto bude vliv nesouhlasu s nastavením genderových rolí na vztahovou spokojenost v porovnání s muži negativní. Dalším důvodem může být například paradox genderové rovnosti, kdy ženy vnímají, že i přes egalitární postoje partnerů kýžené rovnosti vztah nedosahuje.

4.3 Podobnost partnerů

Třetí výzkumná otázka VO3 zjišťovala, *Jakým způsobem ovlivňují rozdíly v hodnotových orientacích a ve vzdělání partnerů jejich vztahovou spokojenost*. Formulovány byly 3 hypotézy.

Zprvce, hypotéza *H6 Vztahová spokojenost je více závislá na individuálních charakteristikách partnerů a jejich postojích než na míře jejich podobnosti*. Tuto hypotézu se podařilo potvrdit. I když podobnost partnerů v některých aspektech může ovlivňovat

jejich vztahovou spokojenost, silnější vliv mají individuální charakteristiky a postoje jednotlivce. Tyto výsledky jsou v souladu se studií Watson et al. (2004), kteří taktéž argumentují, že spokojenost souvisí více s vlastními charakteristikami jednotlivce nežli s podobností páru. Jak tvrdí Dudová (2005), v kontextu individualizace již není předmětem sám vztah, ale jednotlivci, kteří jej tvoří.

Zadruhé, hypotéza *H7 Vyšší míra podobnosti mezi partnery v jejich vzdělání bude mít pozitivní vliv na vztahovou spokojenost* nebyla přijata. Dříve bylo téměř pravidlem, že muž měl buď vyšší nebo stejné vzdělání jako žena. Dnes je tomu často naopak, jelikož počet žen s vysokoškolským vzděláním převažuje počet mužů se stejnou úrovní vzdělání (Bičáková, 2023). Zatímco vliv podobnosti na úrovni vzdělání se neprokázal, hodnotová shoda může ve spokojenosti ve vztahu hrát roli.

Hypotézu *H8 Vyšší míra podobnosti mezi partnery v jejich postojích k genderovým rolím bude mít pozitivní vliv na vztahovou spokojenost* se podařilo částečně potvrdit. Podobnost v některých postojích se ukázala jako statisticky významná, zatímco v jiných ne. Většina empirických výzkumů poukazuje na pozitivní efekt podobnosti partnerů na životní nebo vztahovou spokojenost (Wilson & Cousins, 2003; Keizer a Komter, 2015; Gaunt 2006, Tynes, 1990; Stutzer a Frey, 2004). Jiné výzkumy ale argumentují tím, že mezi podobností partnerů a spokojeností existuje negativní vztah (Shiota & Levinson, 2007 citováno dle Keizer a Komter, 2015). Z analýzy vychází najevo, že jako klíčová se jeví podobnost v míře nesouhlasu s tím, že muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost.

V kontextu individualismu se od jednotlivce očekává, že bude primárně rozvíjet svou vlastní osobnost. Vztahy se v tomto ohledu stávají “dějištěm střetu dvou svobodných vůlí a dvou individuálních zájmů” (Dudová, 2005). S rostoucí individualizací však roste také riziko konfliktů a hrozí, že se vztah rozpadne. Jak poukazuje Giddens (1992), zatímco romantická láska předpokládala, že spolu partneři setrvají navždy jelikož našli toho pravého nebo tu pravou, čistý vztah trvá jen dokud v něm oba nacházejí uspokojení. Pokud existují významné rozdíly v hodnotových orientacích a z nich plynoucích očekáváních, roste pravděpodobnost konfliktů a vztahová spokojenost může klesat.

4.4 Rozdíly mezi manželskými a nesezdanými páry

Čtvrtá výzkumná otázka VO4 se ptala, *Jaké jsou rozdíly ve vztahové a životní spokojenosti mezi manželskými páry a páry žijícími v nesezdaném soužití v rámci druhého demografického přechodu.*

V kontextu teorie SDT, která popisuje přechod od nukleární rodiny k alternativním formám rodinného života, jsou zjištění o rozdílu v životní spokojenosti mezi manželskými páry a páry v nesezdaném soužití zvláště relevantní. Bylo potvrzeno, že manželství ve srovnání s nesezdaným soužitím zvyšuje vztahovou a životní spokojenosti. Přijata byla proto hypotéza *H9 Ženatí a vdaní budou více spokojeni se svým životem (H9A) i se svým vztahem (H9B) než lidé žijící v nesezdaném soužití.* Přestože prevalence nesezdaného soužití od druhého demografického přechodu v ČR roste (Šťastná a Palonciová, 2011), výsledky poukazují, že manželství přináší větší spokojenost.

Tato zjištění jsou v souladu s tuzemskou i zahraniční literaturou. Hamplová et al. (2022) zdůrazňují stabilitu jako klíčový prvek pozitivního efektu manželství na kvalitu života, který je vyšší i ve srovnání s nesezdanými páry. Dle modelu Institucionálního manželství (Institutional model of marriage) normativní závazek charakteristický pro manželství pozitivně ovlivňuje kvalitu vztahu (Wilcox a Nock, 2006). Tento předpoklad potvrzuje také studie Marcussena (2005), kde je stabilita vztahu zásadním faktorem vysvětlujícím rozdíly v duševním zdraví mezi sezdanými a nesezdanými páry. Obecně vzato, manželství je i nadále v České republice tradiční institucí, která přináší partnerům nespočet benefitů včetně větší spokojenosti se vztahem i celkově se životem. Druhým možným vysvětlením je teorie selekce, kdy spokojenější lidé vstupují pravděpodobněji do manželství než do nesezdaného soužití.

4.5 Rozdíly dle věkových skupin

Poslední výzkumná otázka VO5 se zajímala o to, *jak se liší věkové skupiny v prožívání vztahové spokojenosti v kontextu druhého demografického přechodu a proměňujících se genderových rolí.* Analýza ukázala, že v České republice existují rozdíly ve vztahové spokojenosti mezi mladšími a staršími kohortami. To vedlo k přijetí hypotézy *H10 Mezi generacemi existují významné rozdíly ve faktorech ovlivňujících vztahovou spokojenost.*

Porovnání vztahové spokojenosti mladší a starší věkové skupiny naznačuje, že u starší věkové kategorie je silnější vliv hodnotových postojů.

Silnější vliv nesouhlasu s tradičními genderovými rolemi na vztahovou spokojenost u starší věkové skupiny lze interpretovat dvojím způsobem. První možnou interpretací jsou jiné hodnoty a očekávání související se socializací jednotlivce v určitém čase. V době před rokem 1989, ve které starší věková skupina prožila první část své dospělosti, byly tradiční genderové role výraznější a alternativní formy vztahů méně akceptované. V tomto kontextu by odchylka od těchto norem mohla být spojena s výrazně progresivními moderními postoji, které by mohly být v souladu s vyšší spokojeností ve vztahu. Oproti tomu mladší věková skupina po roce 1989 teprve vstupovala do dospělosti, byla více ovlivněna změnami SDT, hodnotovými proměnami postmaterialismu a silícím individualismem.

Oproti starším generacím mohou proto pro mladší věkovou skupinu normativní očekávání od vztahu automaticky zahrnovat více rovnostářských prvků. Z tohoto důvodu kontrast tradičních a moderních postojů nemusí tak silně ovlivňovat jejich vztahovou spokojenost. Starší věková skupina pravděpodobně zažila nebo viděla u svých rodičů nerovnost mezi mužem a ženou. Ať už při studiu, práci, či v rodinném životě. Proto si může více považovat toho, že se stírají rozdíly mezi muži a ženami a že se jejich práva a role pomalu vyrovnávají. Z tohoto důvodu bude popisovaný vliv pro starší věkovou skupinu silnější. Pro mladší věkovou skupinu je genderová rovnost více běžná, jak hodnotvě tak i v chování páru. Ve shrnutí, nesouhlas s tradičními postoji nebude mít pro mladší věkovou skupinu tak silný vliv na vztahovou spokojenost jako pro starší skupinu, kde prvotní postoje k genderovým rolím vychází z kontextu před rokem 1989 v České republice.

Druhou možnou interpretací je perspektiva životního běhu, kdy životní etapy ovlivňují chování, hodnoty a postoje jednotlivce. V závislosti na věku se proto postoje vůči genderovým rolím mezi starší a mladší věkovou skupinou mohou lišit. Starší věková skupina může některé aspekty vnímat intenzivněji v závislosti na životních zkušenostech, a proto vykazovat silnější vliv postojů na spokojenost.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, jak modernita a genderové role ovlivňují životní a vztahovou spokojenost. Zvolenou metodou byla sekundární analýza dat první vlny Českého panelového šetření domácností (CHPS) z roku 2015. Sestaveny byly dva modely mnohonásobné lineární regrese se závisle proměnnými vztahová spokojenost a celková životní spokojenost. Výsledky byly interpretovány v kontextu teorií postmaterialismu, druhého demografického přechodu a reflexivní modernity. Hlavním poznatkem je rostoucí důležitost spokojenosti v partnerských vztazích a pozitivní vliv rovnostářských postojů vůči genderovým rolím na životní a vztahovou spokojenost. Pozitivní efekt těchto hodnot na spokojenost odpovídá nejen teoretickému rámci, ale také předchozím empirickým výzkumům. Přestože byly zodpovězeny stanovené výzkumné otázky, stále zbývá objasnit některé příčinné souvislosti.

Jako nejvýznamnější se ze zkoumaných aspektů pro celkovou životní spokojenost jeví spokojenost se vztahem, která převažuje jak nad vzděláním a dalšími sociodemografickými determinanty, tak nad spokojeností s prací. Tento poznatek je vnímán jako zásadní, jelikož zdůrazňuje důležitost partnerských vztahů, které jsou často opomíjeny na úkor profesního úspěchu či společenského statusu. Přestože partnerské vztahy nejsou tradičním sociologickým tématem, tato práce ukazuje, že mají zásadní význam pro pochopení kvality života jednotlivce.

Výzkum poukázal na to, že hodnotově egalitární vztahy, kde oba partneři věří ve sdílení odpovědnosti a odmítají tradiční genderové role, vykazují vyšší míru spokojenosti. Toto zjištění je zásadní, jelikož zdůrazňuje, že genderová rovnost není důležitá pouze na papíře nebo protože v ni principiálně věříme. Tato práce poskytuje empirické důkazy o tom, že rovnostářské genderové postoje mají konkrétní a měřitelný pozitivní vliv na spokojenost jednotlivce.

Otázkou dále bylo, zda a jak se faktory ovlivňující spokojenost liší v závislosti na pohlaví, typu partnerství a věku. Pohlaví spokojenost ovlivňuje, avšak jiným způsobem, než se v této práci na začátku předpokládalo. V kontextu tradičních genderových rolí bylo předpokládáno, že pro ženy bude spokojenost více závislá na spokojenosti se vztahem,

zatímco u mužů na spokojenosti s prací. Analýza odhalila, že spokojenost v životě se odvíjí od spokojenosti s prací více pro muže než pro ženy. Překvapivě, nesouhlas s tradičními genderovými rolemi zvyšuje vztahovou spokojenost pro muže, zatímco u žen v některých případech snižuje. Muži, kteří nesouhlasí s tradičním genderovým nastavením vztahu jsou spokojenější. Pro ženy může být v některých případech vliv rovnostářských postojů na spokojenost ve vztahu negativní. To může odrážet vyšší očekávání od vztahu, konflikt mezi prací a rodinou, či paradox genderové rovnosti.

Méně nečekaným poznatkem je, že i přes rostoucí popularitu a prevalenci nesezdaného soužití, manželství nadále přispívá k vyšší spokojenosti se životem i se vztahem. V tomto ohledu jsou možné dvě interpretace. Zaprvé, ochranný prvek manželství a jeho benefity, a zadruhé, selekce spokojenějších lidí vstupujících do manželství. Zkoumán byl taktéž vliv podobnosti partnerů na vztahovou spokojenost, konkrétně rozdíly ve vzdělání a ve vnímání genderových rolí. Analýza ukázala, že podobnost partnerů není tak důležitá jako jejich individuální postoje a charakteristiky. Zatímco podobnost v některých hodnotových postojích může hrát roli, pozitivní vliv podobné úrovně vzdělání se neprokázal. Přestože mezigenerační srovnání není hlavním předmětem této práce, analýza ukázala na silnější pozitivní vliv nesouhlasu s tradičními genderovými rolemi na vztahovou spokojenost u starší věkové skupiny lidí ve věku 45 let a více v porovnání s mladší věkovou skupinou 44 let a méně.

Sociologická relevance této práce spočívá v souběžné analýze životní a vztahové spokojenosti v české společnosti na základě aktuálních dat. Oba typy spokojenosti byly analyzovány pomocí stejné metody a s využitím podobné sady nezávisle proměnných. V obou případech nezanedbatelnou roli hrají postoje k genderovým rolím. V případě spokojenosti ve vztahu se práce zaměřila navíc na podobnost partnerů a věkové srovnání. Ve světle procesů modernizace a rostoucího individualismu analýza potvrzuje, že pro spokojenost v současných partnerských vztazích je zásadní genderová rovnost a uspokojení potřeb obou partnerů.

Práce přispívá do oblasti sociologie rodiny, genderu a kvality života. Analýza poskytuje cenný vhled do proměn partnerství a vysvětluje některé trendy v oblasti dnešních partnerských vztahů. Nabídnuty byly empirické důkazy, které podporují teoretické koncepty

vycházející z postmaterialismu, reflexivní modernity a druhého demografického přechodu. Tím práce zdůrazňuje a potvrzuje, proč jsou genderová rovnost a kvalitní mezilidské vztahy pro spokojený život klíčové. Text otevírá diskusi nejen o spokojenosti, genderu a rovnosti, ale také o partnerství a jeho alternativních formách. Hlavním přínosem je porozumění a empirické podložení toho, jak proměny modernity a vnímání genderových rolí formují postoje partnerů a ovlivňují jejich životní a vztahovou spokojenost.

Ačkoliv tato práce úspěšně odhalila a analyzovala širokou škálu faktorů ovlivňujících životní a vztahovou spojenost, zůstává několik aspektů, jejichž vysvětlení je nad její rámec. Hlavní omezení vyplývá ze zvolené metody analýzy dat pomocí lineární regrese. Ta umožňuje identifikovat a porovnat vliv jednotlivých faktorů, ale nedokáže určit příčinné souvislosti. Nadále tedy zůstává několik nezodpovězených otázek.

Jaký je důvod pozitivního vlivu moderních postojů vůči genderovým rolím na spokojenost a proč se tento efekt může lišit dle pohlaví? Pro objasnění by bylo nutné vedle hodnotové orientace zahrnout další proměnné, které odráží například skutečnou dělbu práce a nastavení rolí ve vztahu. Nakolik se jedná o selekci spokojenějších lidí vstupujících do manželství a nakolik činí manželství lidi spokojenější díky svým praktickým a symbolickým výhodám? Co stojí za rozdílem a silnějším vlivem testovaných faktorů pro starší věkovou skupinu? Jedná se o rozdílnou socializaci a dobový kontext, efekt životního cyklu, či kombinaci těchto faktorů? Pro hlubší porozumění je nutné provést mezigenerační srovnání a najít zlomovou linii. Odpovědi na výše zmíněné otázky je obtížné poskytnout na základě provedené analýzy. Některé body přesahují cíl, náplň a možnosti této práce. Nezodpovězená místa nicméně poukazují na směr, kterým se výzkumy v oblasti životní a vztahové spokojenosti mohou nadále ubírat.

Summary

The primary objective of this study was to assess how modernity and gender roles impact life and relationship satisfaction. The chosen method was a secondary analysis of data from the first wave of the Czech Household Panel Survey (CHPS) conducted in 2015. Two multiple linear regression models were constructed with dependent variables being relationship satisfaction and overall life satisfaction. Results were interpreted within the framework of theories of postmaterialism, the Second Demographic Transition, and reflexive modernity. Key findings include the increasing importance of satisfaction in partnerships on overall life satisfaction and positive influence of egalitarian attitudes toward gender roles on life and relationship satisfaction. The positive effect of these values on satisfaction aligns not only with the theoretical framework, but also with previous empirical research. Although the presented research questions were successfully answered, some causal relationships remain to be explained.

Relationship satisfaction emerges as a significant predictor of overall life satisfaction, outweighing education, and other sociodemographic determinants, as well as job satisfaction. This finding is crucial, as it underscores the importance of romantic relationships, often overshadowed by professional success or social status. Although romantic relationships are not a traditional sociological subject of inquiry, this work demonstrates their pivotal role in understanding individual's quality of life.

The research highlights that value-egalitarian relationships, where both partners believe in sharing responsibility and reject traditional gender roles, exhibit higher satisfaction levels. This finding is paramount, since it emphasizes that gender equality is important not just in theory or because of a one's principal belief in it. This work provides empirical evidence that egalitarian gender attitudes have a tangible and measurable positive impact on individual satisfaction.

Further inquiries of this work focus on whether and how the analysed factors influencing satisfaction vary by gender, partnership type, and age. Gender does affect satisfaction, however, in a slightly different way than this study initially presumed. The

analysis identified that life satisfaction arises from work domain more for men and for women. Surprisingly, a higher level of disagreement with traditional gender roles has a positive influence on relationship satisfaction for men, while for women, in some cases, its influence can be negative. Men who disagree with traditional gender setting in relationships are more satisfied. In comparison, for women, the influence of egalitarian attitudes on relationship satisfaction can be negative in certain cases. This may reflect higher expectations from the relationship, conflict between work and family, or the paradox of gender equality.

A less unexpected finding is that despite the growing popularity and prevalence of non-marital cohabitation, marriage continues to contribute to satisfaction more strongly. Marital status has even stronger impact on life satisfaction than value attitudes or the number of children an individual has. Although intergenerational comparison is not the primary objective of this work, the analysis revealed a stronger positive influence of disagreement with traditional gender roles on relationship satisfaction in the older group, aged 45 years and above. Next, the influence of partner similarity on relationship satisfaction was examined, specifically differences in education and in perception of gender roles. The analysis revealed that partner similarity is not as important as individual attitudes and characteristics. While similarity in some value attitudes may play a role in satisfaction levels, the positive impact of a similar education level was not proven.

Sociological relevance of this work lies in concurrent analysis of life and relationship satisfaction based on current Czech data. Both types of satisfaction domains were analysed using the same method and similar set of independent variables. In both cases, traditional gender roles play a significant role in satisfaction levels. In terms of relationship satisfaction, this work additionally focused on partner similarity and age group comparison. Considering modernization processes and increasing individualism, the analysis confirms that gender

equality and the fulfilment of both partners' needs are crucial for satisfaction in contemporary relationships.

This work contributes to fields of sociology of family, gender, and quality of life. The analysis provides valuable insights into the transformation of partnership and explains some trends in today's relationship dynamics. Moreover, empirical evidence supporting theoretical concepts derived from postmaterialism, reflexive modernity, and the second demographic transition was provided. This work underscores why gender equality and high-quality interpersonal relationships are key to a satisfactory life. The text opens discussions not only about satisfaction and gender equality, but also about partnership and its alternative forms. The main contribution lies in understanding and empirical justification of how changes in modernity and perceptions of gender roles shape partners' attitudes and affect their life and relationship satisfaction.

Although this work successfully uncovered and analysed a wide range of factors influencing life and relationship satisfaction, several aspects lie beyond its scope. Main limitations arise from the chosen method of data analysis. Linear regression can identify and compare the influence of individual factors but cannot determine causal relationships. Hence, several questions remain unanswered.

First, what is the reason behind the positive impact of modern attitudes towards gender roles on satisfaction levels and why can the effect vary by sex? To clarify this, it would be necessary to include other variables reflecting the actual division of labour and role settings in the relationship. Second, are more satisfied people entering into marriage or does marriage itself make people more satisfied due to its practical and symbolic benefits? Third, what lies behind the differences and stronger influence of tested factors on relationship satisfaction for the older age group? Is the variability caused by different socialization, temporal context, lifecycle effect, or a combination of these factors? For a more comprehensive understanding, detailed intergenerational comparison is necessary. Answers to the above questions are difficult to provide based on the conducted analysis, as most of them reach beyond the goal, content, and possibilities of this work. Nevertheless,

the unanswered areas guide the direction of future research in the field of life and relationship satisfaction.

Seznam tabulek

Tabulka 1: porovnání modelů – závisle proměnná Spokojenost se životem

Tabulka 2: regresní koeficienty – závisle proměnná Spokojenost se životem

Tabulka 3: porovnání modelů – závisle proměnná Spokojenost se vztahem

Tabulka 4: regresní koeficienty – závisle proměnná Spokojenost se vztahem

Tabulka 5: regresní koeficienty – závisle proměnná Spokojenost se vztahem – porovnání věkových skupin

Použitá literatura

ABRAMSON, Paul R. Generations: Political. In: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 9. Second Edition. Elsevier, 2015, s. 861-865. ISBN 9780080970868. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.93046-0>. [cit. 2024-04-23].

ADAMS, Tangeria R.; RABIN, Laura A.; DA SILVA, Valdiva G.; KATZ, Mindy J.; FOGEL, Joshua et al. Social Support Buffers the Impact of Depressive Symptoms on Life Satisfaction in Old Age. Online. *Clinical gerontologist*. 2016, roč. 39, č. 2, s. 139-157. ISSN 0731-7115. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/07317115.2015.1073823>. [cit. 2024-04-23].

ALBERT, Isabelle; LABS, Katrin a TROMMSDORFF, Gisela. Are Older Adult German Women Satisfied with Their Lives?: On the Role of Life Domains, Partnership Status, and Self-Constraint. Online. *GeroPsych*. 2010, roč. 23, č. 1, s. 39-49. ISSN 1662-9647. Dostupné z: <https://doi.org/10.1024/1662-9647/a000002>. [cit. 2024-04-23].

ALUT, Lara K.; LEE, Ashley. Affective and Interpersonal Correlates of Relationship Satisfaction. Online. *Philosophy study*. 2016. ISSN 2159-5313. Dostupné z: <https://doi.org/10.17265/2159-5313/2016.03.001>. [cit. 2024-04-23].

ARRANZ BECKER, Oliver. Effects of similarity of life goals, values, and personality on relationship satisfaction and stability: Findings from a two-wave panel study. Online. *Personal relationships*. 2013, roč. 20, č. 3, s. 443-461. ISSN 1350-4126. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2012.01417.x>. [cit. 2024-04-23].

BECKER, Gary S. A Theory of Marriage: Part I. Online. *The Journal of political economy*. 1973, roč. 81, č. 4, s. 813-846. ISSN 0022-3808. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/260084>. [cit. 2024-04-23].

BIČÁKOVÁ, Alena. Je rostoucí vzdělanost žen překážkou partnerských vztahů a rodičovství?. *Policy Brief IDEA*. Praha: IDEA při Národohospodářském ústavu AV ČR, 2023-06-26 [online]. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/documents/IDEA_Policy_brief_Vzdelani_0519.pdf. [cit. 2024-04-23].

BLESKE-RECHEK, April; REMIKER, Mark W. a BAKER, Jonathan P. Similar from the start: Assortment in young adult dating couples and its link to relationship stability over time. Online. *Individual differences research*. 2009, roč. 7, č. 3, s. 142-158. ISSN 1541-745X. [cit. 2024-04-23].

BOURASSA, Kyle J; RUIZ, John M a SBARRA, David A. Smoking and Physical Activity Explain the Increased Mortality Risk Following Marital Separation and Divorce: Evidence From the English Longitudinal Study of Ageing. Online. *Annals of behavioral medicine*. 2019, roč. 53, č. 3, s. 255-266. ISSN 0883-6612. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/abm/kay038>. [cit. 2024-04-23].

BREEN, Richard a COOKE, Lynn Prince. The Persistence of the Gendered Division of Domestic Labour. Online. *European sociological review*. 2005, roč. 21, č. 1, s. 43-57. ISSN 0266-7215. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/esr/jci003>. [cit. 2024-04-23].

BURNETT, Simon B.; GATRELL, Caroline J.; COOPER, Cary. L. a SPARROW, Paul. Fathers at Work: A Ghost in the Organizational Machine. Online. *Gender, work, and organization*. 2013, roč. 20, č. 6, s. 632-646. ISSN 0968-6673. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/gwao.12000>. [cit. 2024-04-23].

CARR, Deborah a SPRINGER, Kristen W. Advances in Families and Health Research in the 21st Century. Online. *Journal of marriage and family*. 2010, roč. 72, č. 3, s. 743-761. ISSN 0022-2445. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00728.x>. [cit. 2024-04-23].

CARR, Deborah; FREEDMAN, Vicki A.; CORNMAN, Jennifer C. a SCHWARZ, Norbert. Happy Marriage, Happy Life? Marital Quality and Subjective Well-being in Later Life. Online. *Journal of marriage and family*. 2014, roč. 76, č. 5, s. 930-948. ISSN 0022-2445. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/jomf.12133>. [cit. 2024-04-23].

CLAFFEY, Sharon T. a MANNING, Kayli R. Equity but not Equality: Commentary on Lachance-Grzela and Bouchard. Online. *Sex roles*. 2010, roč. 63, č. 11-12, s. 781-785. ISSN 0360-0025. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9848-5>. [cit. 2024-04-23].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2020). *Ženy a muži v datech 2020*. Praha: Český statistický úřad. ISBN 978-80-250-3065-3 [online]. [cit. 2024-04-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/151439704/30000420.pdf/5f24abfc-dbb8-4be6-98f6-1d9acff33e56?version=1.3>.

DIENER, Ed a SELIGMAN, Martin E.P. Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. Online. *Psychological science in the public interest*. 2004, roč. 5, č. 1, s. 1-31. ISSN 1529-1006. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.00501001.x>. [cit. 2024-04-23].

DIENER, Ed; GOHM, Carol L.; SUH, Eunkook a OISHI, Shigehiro. Similarity of the Relations between Marital Status and Subjective Well-Being Across Cultures. Online. *Journal of cross-cultural psychology*. 2000, roč. 31, č. 4, s. 419-436. ISSN 0022-0221. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0022022100031004001>. [cit. 2024-04-23].

DIENER, Ed; LUCAS, Richard E a SCOLLON, Christie Napa. Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaptation Theory of Well-Being. Online. *The American psychologist*. 2006, roč. 61, č. 4, s. 305-314. ISSN 0003-066X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.305>. [cit. 2024-04-23].

DIENER, Ed; SUH, Eunkook M; LUCAS, Richard E a SMITH, Heidi L. Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. Online. *Psychological bulletin*. 1999, roč. 125, č. 2, s. 276-302. ISSN 0033-2909. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>. [cit. 2024-04-23].

DUDOVÁ, Radka (ed.), Šárka HASTRMANOVÁ, Hana HAŠKOVÁ, Hana MAŘÍKOVÁ, Hana VÍZNEROVÁ, Marta VOHLÍDALOVÁ. 2007. Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života. *Sociologické studie / Sociological Studies* 07:3. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 166 s. ISBN 978-80-

- 7330-119-4 [online]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/254_ss_07_03.pdf. [cit. 2024-04-23].
- EAGLY, Alice H a WOOD, Wendy. The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions Versus Social Roles. Online. *The American psychologist*. 1999, roč. 54, č. 6, s. 408-423. ISSN 0003-066X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.6.408>. [cit. 2024-04-23].
- EID, Michael a DIENER, Ed. Global Judgments of Subjective Well-Being: Situational Variability and Long-Term Stability. Online. *Social indicators research*. 2004, roč. 65, č. 3, s. 245-277. ISSN 0303-8300. Dostupné z: <https://doi.org/10.1023/b:soci.0000003801.89195.bc>. [cit. 2024-04-23].
- EUROSTAT. *Gender Pay Gap in adjusted form*, Online data code: sdg_05_20, (last update:19/02/2024 23:00). DOI: 10.2908/sdg_05_. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_05_20/default/table?lang=en [cit. 2024-04-23]
- EVANS, Ann a GRAY, Edith. Cross-National Differences in Income Pooling among Married and Cohabiting Couples. Online. *Journal of marriage and family*. 2021, roč. 83, č. 2, s. 534-550. ISSN 0022-2445. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/jomf.12721>. [cit. 2024-04-23]
- FINE-DAVIS, Margret. Changing gender roles and family formation: overview of key issues and previous research. In: *Changing Gender Roles and Attitudes to Family Formation in Ireland*. 1. United Kingdom: Manchester University Press, 2016, s. 1-28. ISBN 9780719096969. Dostupné z: <https://doi.org/10.7765/9781526100672.00007>.
- FRANKE, Sebastian a KULU, Hill. Mortality Differences by Partnership Status in England and Wales: The Effect of Living Arrangements or Health Selection? Online. *European journal of population*. 2018, roč. 34, č. 1, s. 87-118. ISSN 0168-6577. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10680-017-9423-7>. [cit. 2024-04-23].
- GATTIG, Alexander a MINKUS, Lara. Does marriage increase couples' life satisfaction? Evidence using panel data and fixed-effects individual slopes. Online. *Comparative population studies*. 2021, roč. 46, s. 123-148. ISSN 1869-8980. Dostupné z: <https://doi.org/10.12765/CPoS-2021-05>. [cit. 2024-04-23].
- GAUNT, Ruth. Couple Similarity and Marital Satisfaction: Are Similar Spouses Happier? Online. *Journal of personality*. 2006, roč. 74, č. 5, s. 1401-1420. ISSN 0022-3506. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00414.x>. [cit. 2024-04-23].
- GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-035-3.
- GIDDENS, Anthony. *The Transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford: Stanford University Press, 1992. ISBN 0-8047-2214-5.

GONALONS-PONS, Pilar a SCHWARTZ, Christine R. Trends in Economic Homogamy: Changes in Assortative Mating or the Division of Labor in Marriage? Online. *Demography*. 2017, roč. 54, č. 3, s. 985-1005. ISSN 0070-3370. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s13524-017-0576-0>. [cit. 2024-04-23].

HAMPLOVÁ, Dana a kol. Souhrnná výzkumná zpráva zaměřená na kumulativní efekty sociálního znevýhodnění na zdraví a kvalitu života. *Sociologický ústav*. 2022. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/socialni_znevychodneni_studie_final.pdf [cit. 2024-04-23].

HAMPLOVÁ, Dana. Zdraví a rodinný stav: dve strany jedné mince?/Health and Marital Status: Two Sides of the Same Coin? Online. *Sociologický časopis*. 2012, roč. 48, č. 4, s. 737. ISSN 0038-0288. [cit. 2024-04-23].

HAMPLOVÁ, Dana. Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory. *Sociologické studie / Sociological Studies* 04:06. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 2004, 43 s. ISBN 80-7330-063-X. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/2004-6.pdf> [cit. 2024-04-23].

CHAKRABARTI, Arijit a GHOSH, Jayanta K. AIC, BIC and Recent Advances in Model Selection. In: *Philosophy of Statistics*. 7. Elsevier B.V, 2011, s. 583-605. ISBN 0444518622. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-51862-0.50018-6>.

CHARLES, Maria a GRUSKY, David B. *Occupational Ghettos: The Worldwide Segregation of Women and Men*. Stanford, Stanford University Press; 2004. ISBN: 9780804753296.

ILLOUZ, Eva. *Cold intimacies: the making of emotional capitalism*. Cambridge: Polity, 2007. ISBN 0-7456-3904-6.

INGLEHART, Ronald. *The silent revolution: changing values and political styles among Western publics*. Princeton University Press, 1977. Dostupné z: <https://doi.org/10.1515/9781400869589> [cit. 2024-04-23].

KEIZER, Renske a KOMTER, Aafke. Are "Equals" Happier Than "Less Equals"? A Couple Analysis of Similarity and Well-being. Online. *Journal of marriage and family*. 2015, roč. 77, č. 4, s. 954-967. ISSN 0022-2445. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/jomf.12194>. [cit. 2024-04-23].

KNIGHT, Carly R. a BRINTON, Mary C. One Egalitarianism or Several? Two Decades of Gender-Role Attitude Change in Europe. Online. *The American journal of sociology*. 2017, roč. 122, č. 5, s. 1485-1532. ISSN 0002-9602. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/689814>. [cit. 2024-04-23].

KRAEMER, Helena C. a BLASEY, Christine M. Centring in regression analyses: a strategy to prevent errors in statistical inference. Online. *International journal of methods in psychiatric research*. 2004, roč. 13, č. 3, s. 141-151. ISSN 1049-8931. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/mpr.170>. [cit. 2024-04-23].

KUCHAŘOVÁ, Věra; BARVIKOVA, Jana; HÖHNE, Sylva; NEŠPOROVÁ, Olga; PALONCYOVÁ, Jana; a VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Zpráva o rodině 2020*. Publisher: RILSA, Praha. ISBN: 978-80-7416-380-7. Dostupné na: https://arl.psp.cz/arl-par/cs/detail-par_us_cat-0181804-Zprava-o-rodine-2020/ [cit. 2024-04-23].

LESTHAEGHE, Ron. Second demographic transition: A concise overview of its development. Online. *Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS*. 2014, roč. 111, č. 51, s. 18112-18115. ISSN 0027-8424. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>. [cit. 2024-04-23].

LIU, Huijun; LI, Shuzhuo a FELDMAN, Marc W. Gender in Marriage and Life Satisfaction Under Gender Imbalance in China: The Role of Intergenerational Support and SES. Online. *Social indicators research*. 2013, roč. 114, č. 3, s. 915-933. ISSN 0303-8300. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0180-z>. [cit. 2024-04-23].

MACKEY, Wade C. a IMMERMANN, Ronald S. The fertility paradox: Gender roles, fertility and cultural evolution. *Mankind Quarterly*, 45, 271-287. Dostupné z: <https://doi.org/10.46469/mq.2005.45.3.2>. [cit. 2024-04-23].

MARCUSSEN, Kristen. Explaining Differences in Mental Health between Married and Cohabiting Individuals. Online. *Social psychology quarterly*. 2005, roč. 68, č. 3, s. 239-257. ISSN 0190-2725. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/019027250506800304>. [cit. 2024-04-23].

MURPHY, Michael; GRUNDY, Emily a KALOGIROU, Stamatis. The increase in marital status differences in mortality up to the oldest age in seven European countries, 1990-99. Online. *Population studies*. 2007, roč. 61, č. 3, s. 287-298. ISSN 0032-4728. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00324720701524466>. [cit. 2024-04-23].

NADOLU, Delia; RUNCAN, Remus a BAHNARU, Aurel. Sociological dimensions of marital satisfaction in Romania. Online. *PloS one*. 2020, roč. 15, č. 8, s. e0237923-e0237923. ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237923>. [cit. 2024-04-23].

NEWMAN, Constance J.; FOGARTY, Linda; MAKORAE, Lucia Nthabiseng a REAVELY, Erik. Occupational segregation, gender essentialism and male primacy as major barriers to equity in HIV/AIDS caregiving: Findings from Lesotho. Online. *International journal for equity in health*. 2011, roč. 10, č. 1, s. 24-24. ISSN 1475-9276. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/1475-9276-10-24>. [cit. 2024-04-23].

NIST/SEMATECH e-Handbook of Statistical Methods. Online. Dostupné z: <https://doi.org/10.18434/M32189> [cit. 2024-04-23].

NORUŠIS, M. J. (Marija J.). *SPSS 14.0 advanced statistical procedures companion*. Upper Saddle River: Prentice Hall, c2005. ISBN 0-13-174700-2.

PERELLI-HARRIS, Brienna; HOHERZ, Stefanie; LAPPEGÅRD, Trude a EVANS, Ann. Mind the "Happiness" Gap: The Relationship Between Cohabitation, Marriage, and Subjective Well-being in the United Kingdom, Australia, Germany, and Norway.

- Online. *Demography*. 2019, roč. 56, č. 4, s. 1219-1246. ISSN 0070-3370. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s13524-019-00792-4>. [cit. 2024-04-23].
- PERRONE-MCGOVERN, Kristin M.; WRIGHT, Stephen L.; HOWELL, Desiree S. a BARNUM, Emily L. Contextual Influences on Work and Family Roles: Gender, Culture, and Socioeconomic Factors. Online. *The Career development quarterly*. 2014, roč. 62, č. 1, s. 21-28. ISSN 0889-4019. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2014.00067.x>. [cit. 2024-04-23].
- PONIZOVSKIY, Vladimir; GRIGORYAN, Lusine; KÜHNEN, Ulrich a BOEHNKE, Klaus. Social construction of the value-behavior relation. Online. *Frontiers in psychology*. 2019, roč. 10, s. 934-934. ISSN 1664-1078. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00934>. [cit. 2024-04-23].
- POORTMAN, Anne-rigt a KALMIJN, Matthijs. Women's Labour Market Position and Divorce in the Netherlands: Evaluating Economic Interpretations of the Work Effect. Online. *European journal of population*. 2002, roč. 18, č. 2, s. 175-202. ISSN 0168-6577. Dostupné z: <https://doi.org/10.1023/A:1015520411449>. [cit. 2024-04-23].
- QIAN, Yue a SAYER, Liana C. Division of Labor, Gender Ideology, and Marital Satisfaction in East Asia. Online. *Journal of marriage and family*. 2016, roč. 78, č. 2, s. 383-400. ISSN 0022-2445. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/jomf.12274>. [cit. 2024-04-23].
- RABUŠIČ, Ladislav; SOUKUP, Petr a MAREŠ, Petr. *Statistická analýza sociálněvědních dat (prostřednictvím SPSS)*. 2., přepracované vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2019. ISBN 978-80-210-9247-1.
- SCHIMMACK, Ulrich a OISHI, Shigehiro. The Influence of Chronically and Temporarily Accessible Information on Life Satisfaction Judgments. Online. *Journal of personality and social psychology*. 2005, roč. 89, č. 3, s. 395-406. ISSN 0022-3514. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.3.395>. [cit. 2024-04-23].
- SCHWARZ, Norbert, a STRACK, Fritz. Reports of subjective well-being: Judgmental processes and their methodological implications. In KAHNEMAN, Daniel DIENER, Ed & SCHWARZ, Norbert (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 61–84), 1999. New York: Russell Sage Foundation. Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/record/1999-02842-004>. [cit. 2024-04-23].
- SIMMONS, Christina. 3 Companionate Marriage, *Making Marriage Modern: Women's Sexuality from the Progressive Era to World War II*, Studies in the History of Sexuality. New York, 2009; online edn, Oxford Academic, 1 May 2009. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195064117.003.0004>. [cit. 2024-04-23].
- SOONS, Judith P. M. a KALMIJN, Matthijs. Is Marriage More Than Cohabitation? Well-Being Differences in 30 European Countries. Online. *Journal of marriage and family*. 2009, roč. 71, č. 5, s. 1141-1157. ISSN 0022-2445. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00660.x>. [cit. 2024-04-23].

STUTZER, Alois a FREY, Bruno S. Does marriage make people happy, or do happy people get married? Online. *The Journal of socio-economics*. 2006, roč. 35, č. 2, s. 326-347. ISSN 1053-5357. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.socec.2005.11.043>. [cit. 2024-04-23].

ŠŤASTNÁ, Anna a PALONCYOVÁ, Jana. První partnerská soužití českých žen a mužů a rostoucí význam kohabitací. Online. *Gender a výzkum (On-line)*. 2011, roč. 12, č. 2, s. 16. ISSN 2570-6578. [cit. 2024-04-23].

TABER, Keith S. The Use of Cronbach's Alpha When Developing and Reporting Research Instruments in Science Education. Online. *Research in science education (Australasian Science Education Research Association)*. 2018, roč. 48, č. 6, s. 1273-1296. ISSN 0157-244X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11165-016-9602-2>. [cit. 2024-04-23].

THE EDITORS OF SALEM PRESS. Sociology reference guide: gender roles & equality. In: *Sociology Reference Guide: Gender Roles & Equality*, 1st Ed. United States: Salem Press, 2011. ISBN 978-1-42983-466-7.

THOMPSON, Prof Kenneth. *Readings from Emile Durkheim*. 2nd Ed. Routledge, 2012. ISBN 9780415349130. Dostupné z: <https://doi.org/10.4324/9780203993347>.

TRIPATHY, Jaya Prasad. Secondary Data Analysis: Ethical Issues and Challenges. Online. *Iranian journal of public health*. 2013, roč. 42, č. 12, s. 1478-1479. ISSN 2251-6085. [cit. 2024-04-23].

TYNES, Sheryl R. Educational heterogamy and marital satisfaction between spouses. *Social Science Research*. 1990, 19(2), 153-174, ISSN 0049-089X. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/0049-089X\(90\)90019-F](https://doi.org/10.1016/0049-089X(90)90019-F). [cit. 2024-04-23].

USDANSKY, Margaret L. The Gender-Equality Paradox: Class and Incongruity Between Work-Family Attitudes and Behaviors. Online. *Journal of family theory & review*. 2011, roč. 3, č. 3, s. 163-178. ISSN 1756-2570. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00094.x>. [cit. 2024-04-23].

WADDELL, Nina; OVERALL, Nickola C.; CHANG, Valerie T. a HAMMOND, Matthew D. Gendered division of labor during a nationwide COVID-19 lockdown: Implications for relationship problems and satisfaction. Online. *Journal of social and personal relationships*. 2021, roč. 38, č. 6, s. 1759-1781. ISSN 0265-4075. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0265407521996476>. [cit. 2024-04-23].

WALDINGER, Robert J. a SCHULZ, Marc S. *The good life: lessons from the world's longest scientific study of happiness*. New York, NY: Simon & Schuster, 2023. ISBN 1-9821-6671-1.

WATSON, David; KLOHNEN, Eva C.; CASILLAS, Alex; NUS SIMMS, Ericka; HAIG, Jeffrey et al. Match Makers and Deal Breakers: Analyses of Assortative Mating in Newlywed Couples. Online. *Journal of personality*. 2004, roč. 72, č. 5, s. 1029-1068. ISSN

0022-3506. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00289.x>. [cit. 2024-04-23].

WILCOX, W. Bradford a NOCK, Steven L. What's Love Got To Do With It? Equality, Equity, Commitment and Women's Marital Quality. Online. *Social forces*. 2006, roč. 84, č. 3, s. 1321-1345. ISSN 0037-7732. Dostupné z: <https://doi.org/10.1353/sof.2006.0076>. [cit. 2024-04-23].

ZUERAS, Pilar; RUTIGLIANO, Roberta a TRIAS-LLIMÓS, Sergi. Marital status, living arrangements, and mortality in middle and older age in Europe. Online. *International Journal of Public Health*. 2020, roč. 65, č. 5, s. 627-636. ISSN 1661-8556. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s00038-020-01371-w>. [cit. 2024-04-23].

Seznam příloh

Příloha č. 1: Popisná statistika vstupních proměnných (.spv)

Příloha č. 2: Korelační tabulky nezávisle proměnných se závisle proměnnými (.spv)

Příloha č. 3: Výstupy testování předpokladů a výsledků lineární regrese se závisle proměnou spokojenost se životem (.spv)

Příloha č. 4: Výstupy testování předpokladů a výsledků lineární regrese se závisle proměnou spokojenost se vztahem (.spv)

Příloha č. 5: Výstupy lineární regrese pro mladší a starší věkovou skupinu (.spv)

Příloha č. 6: Syntax (.sps)

Teze diplomové práce

Jméno a příjmení studujícího: Eliška Kalinová

Studijní program: Sociologie (Aplikovaný výzkum a jeho metodologie)

Předpokládaný název práce: Vzdelanostní homogamie a její dopad na udržování vzdělanostních a sociálních nerovností v České republice

Předpokládaný název práce v anglickém jazyce: Educational homogamy and the perpetuation of social and educational inequalities in the Czech Republic

Klíčová slova: vzdělanostní homogamie, romantické partnerství, manželství, volba partnera, vzdělání, reprodukce nerovností, vzdělanostní nerovnosti, sociální mobilita

Klíčová slova v anglickém jazyce: educational homogamy, romantic partnership, marriage, coupling tendencies, education, reproduction of inequalities, educational inequalities, social mobility

Vedoucí práce: PhDr. Ing. Petr Soukup, Ph.D.

Zásady pro vypracování

Pro zkoumání vzdělanostní homogamie bude využita sekundární analýza již existujících datových souborů, jenž budou analyzovány pomocí kvantitativních metod. Použití sekundárních dat umožní rozsáhlejší analýzu vzorců vzdělanostní homogamie, než by dokázal poskytnout sběr primárních dat. Data budou získána z několika zdrojů – tato práce bude využívat statistická data spolu s průřezovými dotazníkovými šetřeními. Majorita zmíněných dat je veřejně dostupná, některé zdroje (avšak jiné vlny) byly již využity v předešlých výzkumech o vzdělání, rodině a výběrovém párování. Analýza bude doplněna o poznatky z dostupné literatury na téma vzdělanostní homo/heterogamie. Co se týče veřejně nepřístupných dat, data z GGS mám již k dispozici a u dat od EU-SILC jsem v procesu žádosti. Přehled zdrojů, na kterých bude práce založena viz. níže.

1) Průřezová data

- a. Český panel domácností (Datový archiv SoU), první vlna dat
- b. ISSP 2012, modul Zdraví a Rodina
- c. EU-SICL 2023 (EU statistics on income and living conditions)
- d. GGS, druhá vlna dat

2) Statistická data

- a. ČSÚ Pohyb obyvatel; ČSÚ Demografická ročenka
- b. Eurostat 2016: Publikace Archive: People in the EU
- c. České panelové šetření domácností (CHPS), čtvrtá vlna

Pro preliminární pochopení dat a kontextu bude provedena deskriptivní analýza dat, která umožní základní pochopení aktuálního stavu absolutní a relativní vzdělanostní homogamie. Tato analýza umožní základní odhad poměrů a identifikaci faktorů ovlivňujících pravděpodobnost výběrového párování. Následně bude provedena analýza kontingenčních tabulek, a to na údajích ze sčítání lidu ČSÚ nebo matričních datech. Kontingenční tabulky budou v této diplomové práci sloužit jako stěžejní zdroj pro analýzu homo/heterogamie. Ty poskytují pro mou diplomovou práci zásadní informace – tedy dosažené vzdělání, rodinný stav a demografické charakteristiky. Tyto data plánuji využít pro popis širšího kontextu a pro analýzu vzorců homo/heterogamie. Zde plánuji sledovat četnosti sňatků nebo partnerských svazků podle vzdělání, genderu, či jiných charakteristik, které se prokážou jako významné prediktory. Na základě chí-kvadrát testu budou posouzeny významnosti asociací.

Další navrhovanou metodou analýzy bude logistická regrese. Logistická regresní analýza bude provedena pro určení vlivu úrovně vzdělání, úrovně vzdělání partnera*ky, oblasti, genderu, kohorty, příjmu a dalších prediktorů na pravděpodobnost uzavření homo/heterogamního partnerství. Specificky bude zkoumána nerovnost šancí párování s partnerem*kou s nižší, vyšší, nebo stejnou úrovní vzdělání (relativní homogamie). Pro posouzení přímých a nepřímých vlivů na vzdělanostní homo/heterogamii bude následně provedena path analýza nebo jiné komplexnější metody modelování. Zde bude potřeba nejprve specifikovat hypotetický vztah mezi proměnnými a sestavit model dle dostupných mikrodat. Podobné metody budou použity k posouzení přímých a nepřímých účinků vzdělanostní homogamie na sociální mobilitu a nerovnosti. Vzdělanostní homo/heterogamie bude využita jako exogenní proměnná a budou testovány různé mediátory jakožto endogenní proměnné.

Základní navrhovaná analýza bude zaměřena na tyto proměnné:

- Úroveň vzdělání respondenta (5 point educational scale, nespecifická pro ČR)

- Úroveň vzdělání partnera*ky (5 point educational scale, nespecifická pro ČR)
- Rok narození nebo kohorta
- Gender
- Příjem a/nebo socioekonomický status
- Oblast (Urban/rural)

Další navrhovanou metodou je analýza latentních tříd. Analýza latentních tříd bude provedena separátně pro muže a ženy. Otázkou je, jak se liší muži a ženy nejen v šancích na to s kým se spárují ale zda existují odlišné skupiny jedinců, které vykazují odlišné vzorce vzdělanostního párování. Genderově specifické vzorce nebo preference při výběru partnera na základě dosaženého vzdělání by se dále daly využít pro formulaci dalších hypotéz ohledně reprodukce nerovností a sociální mobility. Dále, srovnání výsledků LCA pro ženy a muže umožní lépe pochopit situaci na sňatkovém trhu a mechanismy výběru partnera. Tyto poznatky budou zasazeny do kontextu makrosociologických teorií. Cílem je též odhalit možné rozdíly v kulturně podmíněných partnerských preferencích, sociálních normách, nebo strukturálních a institucionálních faktorech ovlivňujících výběrové párování.

Etické souvislosti zvažovaného projektu

Je realizace projektu spojena s etickými riziky? Pokud ano, jak na ně budete v projektu reagovat. Jak bude zajištěna ochrana osobních údajů účastníků výzkumu?

Etická rizika práce jsou nízká, jelikož nedojde ke sběru primárních dat. Dále, budou respektována pravidla a přístupová práva specifikována dle různých datových zdrojů. Sekundární data, s kterými bude tato práce operovat, budou již automaticky v anonymizované formě. Velká část dat je veřejně přístupná a budou použita pouze pro akademické účely. Pokud je potřeba autorizace k použití sekundárních microdat (zejména v případě dat z EU-SILC a GGS), budou dodržena pravidla práce s daty a publikace dle pravidel uvedených v dokumentech. Při interpretaci a sdílení výsledků výzkumu budou zvaženy etické důsledky. Zdroje dat budou vždy uvedeny, odcitovány, a bude s nimi nakládáno dle etických standardů kvantitativní sekundární analýzy dat.

Seznam odborné literatury

1. Katrňák, T., Fučík, P., & Luijkx, R. (2012). The relationship between educational homogamy and educational mobility in 29 European countries. *International Sociology*, 27(4), 551–573. <https://doi.org/10.1177/0268580911423061>
2. Martin Kreidl & Barbora Hubatková (2017) Rising Rates of Cohabitation and the Odds of Repartnering: Does the Gap Between Men and Women Disappear?, *Journal of Divorce & Remarriage*, 58:7, 487-506, DOI: 10.1080/10502556.2017.1343580
3. Julia Leesch & Jan Skopek (2023) Decomposing trends in educational homogamy and heterogamy – The case of Ireland, *Social Science Research*, Volume 110, 2023, 102846, ISSN 0049-089X, <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2023.102846>.
6. Katrňák, T., (2008). Spříznění volbou?: homogamie a heterogamie manželských párů v České republice, Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
7. Pacáková, Hana, Debora Plecháčková, Petra Půlpánová, Barbora Matoušová. (2016). "Souvislost vzdělání a příjmu s výskytem kohabitance v ČR." *Naše společnost* 14 (2): 3-16, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2016.2.14.318>.
8. Courtioux, P. & Lignon, V. (2022). Homogamie éducative et générations : quels effets sur les inégalités de niveau de vie en France ?. *Population*, 77, 325-346. <https://doi.org/10.3917/popu.2202.0325>
9. Ultee, W. & Luijkx, R. (1990) Educational heterogamy and father-to-son occupational mobility in 23 industrial nations: General societal openness or compensatory strategies of reproduction? *European Sociological Review*, 6(2): 125–149. <https://www.jstor.org/stable/522487>
10. Andres, L. (2022). Higher Education and the Marriage Market: Educational Attainment, Educational Homogamy, and Inequality. *Canadian Journal of Higher Education / Revue canadienne d'enseignement supérieur*, 52(1), 51–69.
14. Schwartz, C.R., Mare, R.D., (2012). The proximate determinants of educational homogamy: the effects of first marriage, marital dissolution, remarriage, and educational upgrading. *Demography* 49 (2), 629–650.
15. McLanahan, S., (2004). Diverging destinies: how children are faring under the second demographic transition. *Demography* 41 (4), 607–627.

Předběžná náplň práce

Ze sociologického hlediska je manželská volba primárně ovlivněna strukturálními okolnostmi a sociálními faktory. Studie rutinně prokazují, že lidé nenavazují romantické vztahy náhodně. Výběr partnera je založen na tzv. pravidlu homogamie (Katrňák, 2008). Nízkou homogamii lze také konceptualizovat jako vysokou heterogamii – tedy tendenci vybírat si partnery s odlišnými charakteristikami. Mechanismus výběrového párování ve společnosti přetrvává již od tradičního výběru partnera – volba je uskutečněna rodiči – až do dnešního moderního výběru partnera*ky – volba je uskutečněna samotnými aktéry. Na rozdíl od tradičního modelu je v dnešní době kladen důraz na vzájemnou náklonnost, a výběr není podmíněn socioekonomickými faktory do takové míry jako dříve (Katrňák, 2008). Avšak i v moderní společnosti si aktéři, stejně tak, jak by učinili jejich rodiče, vybírají partnery na základě sdílených charakteristik. Příkladem může být stejný věk, náboženství, etnikum, obor nebo region. Výzkumy ukazují, že mechanismy výběrového párování nevyplývají pouze z individuální volby, ale jsou hluboce ovlivněny „dynamikou sociálních struktur“ (Xie, Chen, Zhou, 2015: 5974). Strukturální faktory vymezují nabídku partnerů na základě dostupnosti mužů a žen na sňatkovém trhu. Sociální faktory představují možnosti volby. Ty jsou dány sociálními bariérami, kterým aktéři při výběru partnera*ky čelí.

Tato diplomová práce bude pojata z makrosociologického hlediska a dává si za cíl zkoumat vzdělanostní homogamii v závislosti na aktuálních strukturálních a sociálních podmínkách. Vzdělanostní homogamie odráží, do jaké míry je společnost otevřená (Ultee, Luijkx 1994). Tam, kde je vysoká sociální mobilita, nízké strukturální překážky, a rozdíly ve vzdělání při párování jsou vnímané jako nedůležité, můžeme pozorovat nízkou vzdělanostní homogamii. Četné empirické výzkumy ukazují silný pozitivní vztah mezi sociální mobilitou a vzdělanostní heterogamii pro muže i ženy. Například, studie Katrňáka, Fučíka a Luijkxe (2012: 565) prokazuje, že „vysoká vzdělanostní mobilita naznačuje ‚společenskou otevřenost‘ a je spojena s vysokou vzdělanostní heterogamii“ (nízká vzdělanostní homogamie). Nejenže vzdělanostní homogamie je odrazem nízké sociální mobility (Ultee a Luijkx, 1990), ale zároveň je i jedním z faktorů, který sociální a tím pádem i vzdělanostní mobilitu snižuje. V případě vysoké vzdělanostní homogamie je pro jedince náročné překonávat rozdíly ve vzdělání, jelikož vzdělanostní struktura se uzavírá (Katrňák, 2008). Vzdělanostní homogamie přispívá k zachování sociální lokace a socioekonomického statusu

jedinice, inter a intra generační vzdělanostní reprodukci, a celkovému násobení nerovností ve společnosti. Účinky vzdělanostní homogamie jsou ještě hmatatelnějšími, pokud o nerovnostech přemýšlíme za hranice distribuce materiálních a nemateriálních zdrojů jedince. Jak tvrdí Lamont v rámci konceptu sociálních hranic (Social Boundary Approach – SBA), nerovnosti se odrážejí také v nerovném přístupu k příležitostem nejen ve zdrojích (Lamont, Park, Ayala-Hurtado, 2017).

Vztah mezi vzdělanostní homogamií a mobilitou je obousměrný: je to „důsledek“ nerovností ale i jejich „konstitutivní prvek“ (Katrňák, 2008). Jinými slovy, pokud je nízká sociální mobilita, nedochází k partnerským svazkům napříč vzdělanostní strukturou. Zároveň, vznikající homogamní svazky reprodukuje a uzavírají sociální strukturu. Jak tvrdí Katrňák, Fučík a Luijkx (2012), vzdělanostní homogamie odráží společenskou otevřenost a nerovnosti lépe než analýza samotné sociální mobility. Katrňák, Fučík a Luijkx (2012) argumentují, že sociální a vzdělanostní mobilita zahrnuje pouze příležitosti a jak se jedinci v rámci společenské struktury inter a intra generačně pohybují. Analýza vzdělanostní homogamie však jde o krok dál. Vypovídá o tom, „jak k sobě lidé přistupují s ohledem na úroveň vzdělání ve společnosti“ (Katrňák, Fučík a Luijkx, 2012: 568). Pohled na společnost skrze mechanismy výběrového párování spolu s SBA odkrývá nerovnosti a fungování společnosti na hlubší rovině a má tak významný potenciál přispět do sociálně-stratifikačního výzkumu.

Existuje řada výzkumů, které se zabývají tím, jak různé socio-demografické faktory ovlivňují pravděpodobnost uzavření homogamního či heterogamního manželství (viz. orientační seznam literatury). Dosavadní longitudinální výzkumy dobře mapují trend vývoje jak absolutní, tak relativní homogamie v České republice na základě dat z matričních úřadů a sociologických šetření (Katrňák, 2008). Absolutní homogamie vychází z procentuálního rozložení žen a mužů v uzavřených sňatcích vzhledem ke zvoleným sdíleným charakteristikám, zatímco výzkumy relativní homogamie se zaměřují na nepoměr šancí uzavřít konkrétní typ sňatku (Katrňák, 2008). Známe tedy faktory, které tradičně podmiňují homogamní a heterogamní sňatky a víme, do jaké míry je párování strukturálně a společensky podmíněné. Z analýz vyplývá, že šance na sňatkovém trhu jsou nerovnoměrné a instituce manželství nemalým dílem přispívá ke kumulaci nerovností. Nicméně, stále existuje prostor pro aktualizaci a rozšíření poznatků v této oblasti. Zejména, pokud jde o

spojení mezi vzdělanostní homogamií, sociální mobilitou a reprodukcí nerovností. Například, Leesh a Skopek (2023) zdůrazňují nárůst netradičních svazků, kde si ženy s vyšším vzděláním berou partnery s nižším vzděláním, což lze přičíst primárně vzdělanostní expanzi a nárůstu žen s vyšším dosaženým vzděláním.

V souvislosti s expanzí vzdělání si tato práce klade za cíl doplnit dosavadní výzkum vzdělanostní homogamie na dvou hlavních rovinách. Zaprvé, bude zkoumáno, zda vzdělanostní expanze a vznik většího počtu žen s vyšším dosaženým vzděláním ovlivňují tendence k vzdělanostní homogamii a zda přispívají ke zvýšení sociální mobility a snižování sociálních nerovností. Cílem je analyzovat, jak významná je role vzdělání při výběrovém párování v kontextu proměňujících se sociálních a strukturálních faktorů. Zadruhé, se zaměřím na genderové aspekty vzdělanostní homogamie. Konkrétně, jak nárůst žen s vyšším dosaženým vzděláním ovlivňuje sňatkový trh a jaké nové dynamiky v důsledku toho vznikají. Hypotézy budou formulovány na základě předpokladu, že expanze vzdělání a rostoucí počet žen s vyšším dosaženým vzděláním mají vliv na vztahové preference, strategii partnerství a sociální mobilitu. Pro dosažení těchto cílů bude v práci využita kvantitativní analýza dostupných sekundárních dat, a to jak matričních a statistických, tak microdat. Na základě této analýzy tato práce cílí přispět k lepšímu porozumění vztahu mezi vzdělanostní homogamií, sociální mobilitou, genderovými aspekty a sociálními nerovnostmi. Poznatky mohou být přínosné v oblasti výzkumu sociální stratifikace, vzdělání, rodiny nebo partnerství.